

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KADINLAR ALEMİ DERGİSİNE GÖRE II. MEŞRUTİYET
DÖNEMİNDE OSMANLI'DA KADIN

SEMANUR ULU TÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: DOÇ. DR KURTULUŞ DEMİRKOL

ŞUBAT 2026

**T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**KADINLAR ALEMİ DERGİSİNE GÖRE II.
MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE OSMANLI'DA KADIN**

SEMANUR ULU TÜRK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI**

DANIŞMAN: DOÇ. DR. KURTULUŞ DEMİRKOL

ŞUBAT 2026

**T.C.
GEBZE TECHNICAL UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL**

**OTTOMAN WOMEN DURING THE SECOND
CONSTITUTIONAL PERIOD ACCORDING TO
KADINLAR ALEMİ MAGAZINE**

SEMANUR ULU TÜRK

**A THESIS OF MASTER OF SCIENCE
DEPARTMENT OF STRATEGY SCIENCE**

ADVISOR: ASSOC. PROF. DR. KURTULUŞ DEMİRKOL

FEBRUARY 2026

YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

GTÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun 27/01/2026 tarih ve 2026/07 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 04/02/2026 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Semanur ULU TÜRK'ün tez çalışması Strateji Bilimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI) : Doç. Dr. Kurtuluş DEMİRKOL

ÜYE

: Prof. Dr. Burcu Bulut GÜRPINAR AYDIN

ÜYE

: Doç. Dr. Aydın ÇAKMAK

ONAY

Gebze Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun

...../...../..... tarih ve ...../..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

Sevgili Babacığım

Ayhan Ulu'ya

ÖZET

Bu çalışma, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Osmanlı kadınına bakışları ve onun içinde bulunduğu tarihsel koşulları, kadın basınının önemli örneklerinden biri olan Kadınlar Âlemi gazetesi üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Bir basın devriminin etkisi altında gelişen 1914 yılına odaklanan araştırmada, gazetenin 22 Mayıs–27 Temmuz 1914 tarihleri arasında yayımlanan dokuz sayısı, tarihsel bağlama duyarlı feminist söylem analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Çalışmanın temel amacı, bu yayın aracılığıyla kadının kamusal hayata katılımının nasıl bir özneleşme sürecine dayandığını, hangi hak ve özgürlük taleplerinin hangi gerekçelerle meşrulaştırıldığını ve Osmanlı modernleşmesi bağlamında kadınlık tahayyülünün hangi sınırlar içinde inşa edildiğini ortaya koymaktır.

Araştırmanın kuramsal çerçevesini Nicole Van Os'un "aileseel feminizm" kavramsallaştırması teşkil etmekte; Nancy Fraser'ın karşı-kamusal alan teorisi ve Joan Scott'un toplumsal cinsiyeti tarihsel bir analiz kategorisi olarak ele alan yaklaşımı ile de desteklenmektedir. Bu bağlamda Kadınlar Âlemi'nde kadınların kamusal alana çağrılmasının, çoğunlukla annelik, eşlik ve ilk öğretmen gibi aile içi rollerin uzantısı olan temalar üzerinden meşrulaştırıldığı görülmektedir. Gazetede yer alan söylemler, kadınların bireysel ve siyasal hak taleplerini açık biçimde dile getirmekten ziyade, kadının kamusal alandaki varlığını ve hak taleplerini ailenin ve toplumun faydasıyla meşrulaştıran bir çerçeve içinde sunmaktadır.

Analiz bulguları, Kadınlar Âlemi'nin kadınlara belirli bir öznellik alanı açtığını ancak bu özneleşme ve kamusal hayata dahil olma pratiğinin ataerkil toplumsal düzenle radikal bir kopuş içermediğini göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı kadınlarının hak ve özgürlük taleplerinin, siyasal ve toplumsal modernleşme sürecine eklemlenen aynı zamanda sınırları aile ve milliyetçilik söylemiyle çizilen özgün bir feminizm türü ürettiğini ortaya koymaktadır. Araştırma, Osmanlı kadın basınının hem dönemin kadın hak ve özgürlük taleplerinin karakterini anlamak hem de Osmanlı kadın hareketinin söylemlerinin özgüllüğünü tartışmak açısından merkezi bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadınlar Âlemi, II. Meşrutiyet, Modernleşme, Milliyetçilik, Aileseel Feminizm

ABSTRACT

This study aims to examine perceptions of Ottoman women during the Second Constitutional Period and the historical conditions in which they were situated, through one of the most significant examples of the women's press, Kadınlar Âlemi. Focusing on the year 1914—a period shaped by the impact of a press revolution—the research analyzes the nine issues of the newspaper published between 22 May and 27 July 1914 using a feminist discourse analysis approach sensitive to historical context. The primary objective of the study is to reveal how women's participation in public life was grounded in a process of subject formation, on what grounds demands for rights and freedoms were legitimized, and within which boundaries the imagination of womanhood was constructed in the context of Ottoman modernization.

The theoretical framework of the study is based on Nicole Van Os's conceptualization of "familial feminism" and is further supported by Nancy Fraser's theory of counter-public spheres and Joan Scott's approach to gender as a useful category of historical analysis. Within this framework, the analysis demonstrates that calls for women's participation in the public sphere in Kadınlar Âlemi were largely legitimized through themes extending from family-centered roles such as motherhood, wifedom, and the notion of women as first educators. Rather than explicitly articulating individual or political rights, the discourses presented in the newspaper framed women's public presence and rights claims in terms of their contribution to the welfare of the family and society.

The findings indicate that Kadınlar Âlemi opened a limited space for female subjectivity; however, this process of subject formation and public participation did not entail a radical break with the patriarchal social order. In this respect, the study argues that during the Second Constitutional Period, Ottoman women's demands for rights and freedoms were articulated through a distinctive form of feminism that was integrated into the political and social modernization process while remaining bounded by discourses of family and nationalism. Ultimately, the research demonstrates that the Ottoman women's press constitutes a central source for understanding both the character of women's rights claims in the period and the specific discursive formations of the Ottoman women's movement.

Keywords: Kadınlar Âlemi, Second Constitutional Period, Modernization, Nationalism, Familial Feminism

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında desteğini ve rehberliğini her zaman hissettiğim, bana duyduğu güvenle motivasyonumu güçlendiren, her zaman ulaşılabilir ve iletişime açık olmasıyla kaygılarımı azaltan tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Kurtuluş Demirkol'a öncelikle teşekkür eder şükranlarımı sunarım. Bugün bu tezin yazılabilmesini mümkün kılan Osmanlıca bilgimin temellerini atan Ankara BİLSEM öğretmenlerinden Cihan Kılıç'a ve bu tezde kullanılan bakış açısını ve kuramsal altyapıyı 4 yıllık lisans eğitimim boyunca bana kazandıran Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari Şube hocalarına teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca işyerinde akademik sürecime ilgi ile yaklaşan ve beni destekleyen yönetici ve çalışma arkadaşlarıma minnettarım.

Yüksek lisans eğitimi dönemimde dünyamıza teşrif edip beni mutlulukların en büyüğüyle tanıştıran ve bu çalışmanın tamamlanabilmesi için birlikte geçireceğimiz vakitlerden feragat ettiğim oğlum Osman Barlas'a ve yükümü hafifletmek, rahatça çalışabilmemi sağlamak için elinden gelen her şeyi yapan desteğini ve sevgisini her zaman hissettiğim sevgili eşim, hayat arkadaşım Burak Türk'e sonsuz teşekkürler. Teşekkürlerin en içteni ise beni her türlü zorluğa rağmen büyüten ve okutan anne ve babacığımadır. Yüksek lisans eğitimime devam edebilmem için evini ve şehrini terk ederek bana destek olan anneciğim Fatma Ulu ve bana hayal gücünün sınırsızlığını, her şeye tecessüsle bakmayı ve hayatı ülkülü yaşamayı öğreten, toplumda bir kadın olarak var olmanın sınırlarını bana hiç hissettirmeyerek karakterimin mimarı olan merhum babacığım Ayhan Ulu'ya en kalbi teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER	ix
1. GİRİŞ	1
2. TARİHSEL ARKA PLAN	5
2.2. II. Meşrutiyet Döneminde Kadına Bakışlar	9
2.3. Osmanlı Kadın Basınının Yükselişi ve Kadın Kamuoyunun İnşası	13
2.4. Kadınlar Alemi Gazetesinin Kuruluşu ve Misyonu	17
3. KURAMSAL ÇERÇEVE	25
3.1. Ailesel Feminizm Kavramı	25
3.2. Madun Karşı-Kamular Kuramı	28
3.3. Toplumsal Cinsiyetin Tarihsel İnşası	29
4. YÖNTEM	33
5. BULGULAR	35
5.1. Özneleşme: Kadınlar Alemi'nde Kadın Kimliğinin İnşası	35
5.2. Meşrulaştırma: Ailesel Feminizm Ekseninde Kadınlar Alemi'nin Söylemsel Pratikleri	38
5.3. Denetim ve Sınırlandırma	47
5.4. Karşı-Kamudan Kamusal Alana Bir Köprü Olarak Kadınlar Alemi	54
6. SONUÇLAR	60
KAYNAKLAR	63
ÖZGEÇMİŞ	66
TEZ METNİNDEN TÜRETİLEN YAYINLAR/SUNUMLAR	67
EKLER	68

1.GİRİŞ

Türk modernleşmesi, 19. Yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla başlayıp günümüze kadar önce Osmanlı Devleti'nin ardından onun bakiyesi olan Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi ve sosyal gündemini domine etmiş önemli bir tarihsel olgu olarak karşımıza çıkar. Modernleşme olgusu, devleti toplumsal, kültürel ve siyasal tüm veçhelerden derinlemesine etkileyen bir süreç olarak gerçekleşmişse de bu alanlardaki tüm değişimler paralel olarak ilerlememiştir.

Batı toplumlarında bilhassa Osmanlı'nın modernleşme sürecinde en önemli rol model olarak öne çıkan Fransa'da toplumsal hayatta tedricen yaşanan değişiklikler tabandan yukarı doğru bir mobilizasyona yol açarak siyasi devrimi beraberinde getirmiştir. Avrupa'dan büyük ölçüde farklı mülkiyet yapısına ve iktidar ilişkilerine sahip olan Osmanlı ise Batı'nın bilimde, teknikte, sanayide ve özellikle savaş teknolojisinde kat ettiği mesafenin oldukça gerisinde kaldığını fark ettiğinde modernleşme sürecini siyasi sahadan başlatmayı denemiştir. Topluma nüfuz etmek daha tedrici ve uzun vadeli bir plan teşkil ederken Osmanlı'nın Batı'da eğitim görmesi için göndermiş olduğu öğrenciler devletin mülkiye, askeriye gibi kalemlerinde yüksek görevlere yükselerek siyasi güç elde ettiğinden çeşitli inkılaplarla siyasal sistemi değiştirmek daha yakın ve kolay bir ihtimal olarak belirlemiştir.

Tanzimat'ın ilanı ile başlatabileceğimiz bu süreç siyasal konjonktüre bağlı olarak dönemsel şekilde ivme kazanmış ya da yavaşlamıştır. Bu ivme dönemlerinden biri de II. Meşrutiyet dönemi olarak anılan 1908-1920 yılları arasıdır. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan bu dönemde pek çok siyasi ve toplumsal düzenleme yapılmış yine bunlara müsavi olarak kültür-sanat dünyasında değişimler yaşanmıştır. Siyasi olarak Batı'daki burjuva devriminin demokratik kazanımları hedeflenirken bu hak talepleri Balkan Savaşları ile milliyetçi bir kimlik kazanmıştır. Osmanlıcılık fikrinin azınlık milliyetçiliklerini engellemek için yeterli olmadığı görülünce elde kalan en önemli unsur olan Türklük etrafında birleşmek kaçınılmaz bir hal almıştı. Fransız Devrimi'nden esinlenen II. Meşrutiyet dönemine damgasını vuran "hürriyet, müsavat, uhuvvet" sloganı dönemin siyasi taleplerini özetler niteliktedir. Hakların kullanımında "özgürlük, eşitlik ve kardeşlik" talebi zorunlu olarak bunları kullanacak/kullanabilecek yeni bir aktörü de gerektiriyordu. Bu yeni aktör tebaanın

yerini alacak olan “vatandaş”ı (Üstel, 2009). Vatandaşın ortaya çıkışı haliyle kamusal alanı ve onun görünümünü de dönüştürmüştür. Ekonomik anlamda bir milli iktisat projesi hayata geçirmeyi deneyen II. Meşrutiyet döneminin parolası Batı’nın burjuva demokrasilerinden esinle “teşebbüs-i şahsi” olmuştur. II. Meşrutiyet’in makbul birey-vatandaş profilinin tamamlanmasında Milli İktisat projesinin “teşebbüs-i şahsi” söylemi önemli bir rol oynamıştır (Üstel, 2009). Liberal ekonomik bir anlayışla milli unsurlar girişimciliğe özendirilmiş, yerli sermaye oluşturma çabalarının nüveleri oluşmuştur. Eğitim alanında Batılı tarzda eğitim kurumları açılmaya devam edilmiş, eğitim müfredatı rejimin ihtiyacı olan vatandaş profilinin üretilmesine yönelik bir şekilde kurgulanmıştır. Bu dönem özgürlüklerin artması ile matbuat hayatında da ciddi ölçüde bir canlanma dönemi yaşanmıştır. 1908’e kadar İstanbul’da üç gazete çıkarken, bu sayı iki ayda iki yüzü aşmıştır (Bora,2017). Orhan Koloğlu ise 1908 başında İstanbul’da sadece dört Türkçe gazete neşredildiğini belirtmektedir. (Koloğlu, 2018) Toplumsal hayatta modadan seyahate, aileden sağlığa kadar tüm alanlar bahsedilen siyasi dönüşümden payını almış etkilendiği ölçüde siyasi, ekonomik atmosferi etkilemiştir. Bu etkileşim devletin ve toplumun katmanlarında farklı şekillerde görünürlük kazanmıştır.

Kamusal alanda kadının özne olarak görünürlüğünün artması ve toplumsal cinsiyet rollerindeki dönüşüm bu katmanların en önemlilerindendir. Kadının kamusal alanda görünümü ilk olarak yardım cemiyetleri ve matbuat sahnesinde olmuştur. Kadınlar cemiyetler kurmaya, gazete ve dergiler çıkarmaya başlamışlardır. II. Meşrutiyet döneminde kadınlara yönelik yayımlanan gazete ve dergi sayısında önemli bir artış vardır. Bu artışın tek nedeni II. Meşrutiyet’in düşünce özgürlüğünü sağlaması değildir şüphesiz. Dünyanın geri kalanı ile olan etkileşimin artması, eğitim olanaklarının yaygınlaşmasının oluşturduğu birikim, dönemin ideolojik yaklaşımının iktidarını pekiştirme kaygısı gibi tarihsel bağlamda anlaşılan pek çok sebep bu listeye eklenebilir.

Kadın matbuatında yaşanan gelişmenin sebeplerinden daha önemli olansa bu gelişmenin sağladığı imkanlar ve kazanımlardır şüphesiz. Söz konusu yayınlar kadınların toplumsal konumlarının tartışmaya açıldığı, toplumsal cinsiyet rollerinin gündeme getirilerek yorumlandığı, modernleşmenin etkilerinin kadın perspektifinden ve bazen kadın çevresinde müzakere edildiği bir platform sağlamıştır. Böylece kadın kimliğinin kurulması noktasında işlevsel araçlar olarak dergi ve gazeteler hem kadın

hareketlerinin hem de ideolojisini pekiştirmek isteyen mevcut iktidar bloğuna hizmet etmiştir.

1914 yılında Mayıs-Temmuz ayları arasında dokuz sayı olarak yayımlanan (Osmanlı) Kadınlar Alemi Gazetesi de tipik bir II. Meşrutiyet dönemi kadın gazetesi olarak dönemin yayınlarının özelliklerinin büyük kısmını taşımaktadır. Kadınlara yönelik siyasal haklar, kadının toplumdaki yeri, modernleşme ve güncel siyasal akımlar gibi pek çok konuda kadınların konumlanışına ilişkin yazılara yer vermiş olan gazete kısa ömürlü de olsa işlevini yerine getirmiş diğer gazetelerle girdiği tartışmalara ve aldığı reklam sayısına bakılırsa geniş bir ilgi de görmüştür.

Bu tezin amacı II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan önemli kadın gazetelerinden (Osmanlı) Kadınlar Alemi'ni odağa alarak kadın matbuatındaki ilerlemenin Osmanlı modernleşmesi ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki etkisini tartışmaktır. Çalışmanın ana hipotezi, “kadın matbuatındaki gelişme, II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı modernleşmesinde kadınları kamusal alanın aktif bir öznesi olarak konumlandırarak toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümünde belirleyici bir işlev üstlenmiştir” şeklinde özetlenebilir. Bu ana hipotez çevresinde doğacak araştırma sorularına da çalışma boyunca cevap aranacaktır. Bu çerçevede Kadınlar Alemi'nin yalnızca kadınların seslerini duyurduğu ve taleplerini dile getirdiği bir yayın organı değil aynı zamanda bir kamusal alanın kuruluşunda alternatif bir unsur olup olmadığı sorgulanacak, kadın kimliğinin gazetede hangi normlar dahilinde ve ne tür söylemsel metotlarla inşa edildiği incelenecek, modernleşme çerçevesinde kadına bakışın toplumda oluşturduğu dikotomi tahlil edilecektir.

Bu araştırma tarihsel anlamda II. Meşrutiyet döneminin, sosyolojik perspektifte Türk modernleşmesinin, basın çalışmaları açısından yayın organlarının tarihsel ve kültürel süreçlerde dönüştürücü rolünün ve kadın çalışmaları açısından Osmanlı kadın hareketinin basını araçsallaştırarak kendine alan açması ve pozisyonunu değiştirmesinin ele alınması açısından önemlidir. Tüm bunları (Osmanlı) Kadınlar Alemi Gazetesi örneğinden hareketle yapıyor olması tezin özgün yanını teşkil etmektedir. Yukarıda anılan konular dönemin diğer gazete, dergi ve cemiyetleri bağlamında defaatle tartışılmış, akademik literatüre bu anlamda pek çok katkı yapılmıştır. Kadınlar Alemi Gazetesi üzerine doğrudan yapılmış bir çalışma ise -Ümüt Akagündüz tarafından kaleme alınan iki makale ve dönemin kadın hareketlerinden bahseden kitaplarda gazetenin birkaç satırla anılması dışında- bulunmamaktadır. Oysa ki Osmanlı Kadınlar Alemi Gazetesi bu tartışmaların merkezinde bulunan Mehasin,

Hanımlar Alemi, Kadınlar Dünyası gibi gazeteler kadar analiz edilebilecek içerik sunmaktadır. Bu gazetenin derinlemesine analiz edilerek çalışılması önemli bir kazanım olacaktır. Tarih, sosyoloji, basın tarihi, kadın çalışmaları alanlarında çalışanlar için birincil bir kaynağın içerik analizinden elde edilecek ve yorumlanacak veriler tezi sonraki çalışmalar için bir başvuru kaynağı niteliğine kavuşturacaktır.

Araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden söylem analizinden faydalanılacaktır. Verilerin analizine en uygun yöntem tarihsel bağlama duyarlı bir feminist söylem analizi olacağından bu yöntem tercih edilmiştir. Hem Osmanlı kadın hareketinin özgünlüğünü hem de kadın matbuatı aracılığıyla inşa ve icra edilen toplumsal cinsiyet kimliklerini anlamaya elverişli bu yöntem, Kadınlar Alemi'nin Milli Kütüphane Arşivlerinden erişilen ve Osmanlıcadan Latin harflerine transkripti gerçekleştirilen dokuz sayısının tam metninin analiz edilmesinde kullanılmıştır.

Bu tezde karşılaşılabilecek en önemli sınırlılık söylem analizi yönteminin literatürde görece yeni kullanılması ve tam anlamıyla oturmuş bir şablonunun bulunmaması olacaktır. Bunun yanı sıra derginin dokuz sayıdan ibaret olup kısa bir dönemi kapsaması veri setini sınırlarken her bir gazete veya derginin ortak görüş etrafında birleşen kişi veya kişilerce çıkarılması nedeniyle tek bir ideolojik perspektiften dönemi okumaya çalışmak bu çalışmanın sınırlılıkları olarak sayılabilir.

Tezin yapısı genelden özele doğru bir çizgi izlemektedir. Bu kapsamda öncelikle tezin konusu olan Kadınlar Alemi dergisinin çıktığı dönemin tarihsel koşulları modernleşme, kadın hareketleri ve kadın matbuatı bağlamında ele alınacak böylece Kadınlar Alemi'nin kuruluşuna zemin hazırlayan şartlar incelendikten sonra dergi hakkında bilgi verilecektir. Ardından dergiden elde edilen bilgilerin değerlendirilmesinde referans olacak olan, üçlü kuramsal çerçeve açıklanacaktır. Sonrasında yöntem açıklanarak elde edilen bulgular tarihsel koşullar ve teorik çerçeve kapsamında analiz edilecektir. Tezin genel değerlendirmesi yapılarak test edilen hipotezin sonucu yapılan yorumlar ışığında tartışma ve sonuç bölümünde özetlenecektir.

2. TARİHSEL ARKA PLAN

Sosyal bilimlerde herhangi bir alanda araştırma yaparken birinci şart ele alınan konunun tarihsel bağlamla ilişkilendirilmesidir. Sosyal bilimleri ayakta tutan temel nedensellik varsayımı olayları ve kurumları anlamlandırmak ve konumlandırmakta işlevseldir. Aksi takdirde hiçbir bağlama oturtulmamış adeta havada asılı duran bir konuyu açıklamaya çalışırız ki bu mümkün değildir. Dolayısıyla araştırma nesnesinin ele alınması için tarihsel bağlamın açıklanması ihtiyacı doğmuştur. Üstelik tezin konusunu teşkil eden Kadınlar Alemi'nin II. Meşrutiyet gibi hareketli bir tarihsel ve siyasal dönemde tarihlenmesi bu açıklama ihtiyacını daha da önemli kılmaktadır. Bu nedenle aşağıda II. Meşrutiyet döneminin modernleşme, kadın hareketinin yükselişi, basın tarihi ve kadın basınının gelişimi temaları etrafında genel bir tablosu çizilecektir.

2.1.II. Meşrutiyet Dönemi: Modernleşmede Önemli Bir İvme

Osmanlı İmparatorluğu'nda ıslahat çabaları 17. Yüzyılda başlamış olsa da Osmanlı ya da Türk modernleşmesi kurumsal anlamda Tanzimat ile başlatılan ve siyasi merkezli dönüşümler ile ilerletilen uzun soluklu bir süreçtir. 19. Yüzyılın ortası olarak ifade edebileceğimiz Tanzimat'ın ilanından 20. Yüzyılın ortasına kadar devam eden süreç “erken modernleşme” olarak da anılmaktadır (Sancar, 2022). Osmanlı'da modernleşmeye yönelik bir iradenin ortaya çıkmasının başlıca nedeni Avrupa'da endüstri devriminin gerçekleşmesi buna bağlı olarak imparatorlukların yerini ulus-devletlere bırakmaya başlaması karşısında ekonomik, siyasi ve askeri sahalarda gerileyen devletin bunu bir uygarlık kaybı olarak yaşamasıydı (Sancar, 2022). Batı karşısında hissedilen bu geri kalmışlığın nedenleri konusunda bir fikir birliği bulunmuyordu. Nedenleri ne olursa olsun bu gerileme ve güç kaybı devlet yetkililerini ve siyasi iktidar sahiplerini hızlı şekilde aksiyon almaya itiyordu. Alınan aksiyonlar çoğu zaman devleti kurtarma refleksi ile gerçekleştirilen pragmatik ve yüzeysel hamleler olarak kalıyordu (Mardin, 1983). Bernard Lewis modernleşme reformlarının aktörlerinin motivasyonunu şu şekilde açıklamaktadır: “Genç subaylar ideolojilerle ve her derde deva sosyal formüllerle bizatihi pek az ilgilidiler. Onları ilgilendiren esas sorun, kendilerinin ve atalarının kuşaklar boyu hizmet ettiği Osmanlı devletinin bekasıydı ve hem faaliyetleri hem de tartışmaları şu merkezi problem etrafında dönüyordu: Bu devlet nasıl kurtarılabilir?”(Lewis, 1993). Bu konuyla ilgili Çetinsaya

Osmanlı modernleşmesi hakkında iki önemli tespitte bulunmaktadır: Birincisi Osmanlı/İslam modernleşmesi, sosyoloji ve ekonomi perspektifinden uzak, siyaset ağırlıklı bir proje olarak ortaya çıkmaktadır. Siyasetin ekonomiden teknolojiye her şeyi kurmaya/düzenlemeye muktedir olduğu konusunda yaygın bir kabul vardır. İkinci olarak, bu dönem düşüncesi mevcut siyasi, sosyal ve ekonomik süreçleri yakından takip ederek, doğrudan etkilenecek, onların içerisinde oluşuyor. Bir başka ifadeyle, “hayat” (ya da sosyoekonomik süreçler) “düşünce”nin önünde yer alıyor; fikirleri değişime uğratan yahut yeni teklifleri şekillendiren de Batı’dan esinlenen “fikirler”den çok Batı’dan adapte edilen “müesseseler” (ve onların yol açtığı sosyo-kültürel değişim) olarak belirmektedir (Çetinsaya, 2009). Bu konuda Serpil Sancar, Osmanlı’da 19. Yüzyıl itibarıyla başlayan değişimin piyasa odaklı bir modern devlet gelişiminden çok ulus devlet kurma odaklı bir toplumsal değişim süreci olduğu konusunda araştırmacılar arasında bir mutabakat olduğunu belirtmektedir (Sancar, 2022).

II. Meşrutiyet dönemi 1908 Jön Türk Devrimi’nden 1918’e kadar olan süreyi kapsayan bir zaman dilimi olarak yukarıda anılan erken modernleşme dönemi içinde yer almaktadır. Bu dönem Türk modernleşmesi olgusu açısından oldukça önemlidir çünkü siyasal, sosyal ve kültürel alanda pek çok önemli kırılma bu dönemde gerçekleşmiştir. Bu nedenle bu dönemi modernleşmenin ivme kazandığı bir süreç olarak okumak da mümkündür. Nitekim Eric Van Zürcher 1908 Devrimi, Tanzimat’tan beri devam eden reform sürecini hızlandırdığını; siyasal katılım, basın özgürlüğü ve sivil toplum alanlarında görece bir genişleme yarattığını söylemektedir (Zürcher, 2025). Berkes, 1700’lerde başlamış olan çağdaşlaşma bunalımının çözümlenecek bütün sorunlarının bu on yıla sıkıştırıldığını ifade etmektedir (Berkes, 2012).

II. Meşrutiyet döneminde modernleşme siyasette milliyetçilik, edebiyatta romantizm, sosyal hayatta ortak kamusal alanlar, giyim kuşamda moda, basında süreli yayınlar şeklinde görünürlük kazanmıştır. Siyaseten milliyetçiliğin yükselmesi bir yandan Avrupa’nın güçlü ulus-devletlerinin etkisi ile bir yandan da imparatorluk içinde yaşanan bazı gelişmelerin zorlamasıyla başlamıştır. 1912-1913 yılları arasında cereyan eden Balkan Savaşları imparatorluğun yüzlerce yıldır hüküm sürdüğü bölgelerdeki etnik unsurların ayrılıkçı taleplerinin başarıya ulaşması ile sonuçlanmıştı. Kapsayıcı bir ideoloji olarak modernleşme yanlısı düşünür ve devlet adamlarının benimsediği Osmanlıcılık bu gelişme ile ağır bir darbe almıştır. Yüzünü imparatorluğun Müslüman unsurlarına çevirerek bütünlüğü sağlamayı deneyenlerin umutları da Trablusgarp

Savaşı gibi gelişmeler karşısında sönmeye yüz tutmuştu. Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset isimli risalesinde bahsettiği Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarından ilk ikisi geçerliliğini yitirmiş haliyle Osmanlı aydınları Türkçülük cereyanı etrafında birleşmek zorunda kalmıştı (Akçura, 1995). Milliyetçilik akımı iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel alanları tesiri altına almıştır. İktisadi sahada milliyetçiliğin izdüşümü Milli İktisat Projesi olmuştur. Jön Türkler hükümet ve İttihat ve Terakki cemiyeti aracılığıyla milli bir kapitalist ekonomi yaratmaya çalışmıştır (Ahmad, 1986). Kapitalist ekonominin öncülü olarak milli bir burjuvazi yaratılması hedeflenmiştir. Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki'yi "Türk burjuvazisinin öncü partisi" olarak tanımlamaktadır. Milli burjuvazi yaratılması konusunda en önemli politika teşebbüs-ü şahsinin desteklenmesi olmuştur. Ayrıca bu dönemde Balkan Savaşları nedeniyle ekonomide boykot da gündemdedir. Osmanlı'da ekonomik gücü elinde bulunduran ve elde ettiği gelirlerle Yunanistan, Bulgaristan gibi ülkelere yardım ettiklerini düşündükleri gayrimüslim ve yabancı işyerleri boykot edilerek Müslümanlardan alışveriş yapılması teşvik edilmiştir. Boykot adeta savaşın iktisadi sahada sürdürülmesidir ve "iktisadi harp" olarak nitelendirilebilir. Boykotun iki önemli boyutu bulunmaktadır: biri savaşın doğurduğu tepkisellikle gayrimüslim unsurların iktisadi üstünlüğünü sonlandırma arzusu, diğeri ise milli burjuvazi yaratma hedefidir (Odabaşı, 2021).

Avrupa da milliyetçiliğin güçlenmesi ulus devlet nosyonunun doğması ile sonuçlanmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise sürecin tabandan bir iktisadi/sosyal talepler şeklinde gelişmemesi sebebiyle ulus-devletin teşkili henüz gündemde yokken, bu nosyonun gerektirdiği müessese ve aktörlere ihtiyaç doğmuştu. Üstel'e göre II. Meşrutiyet'in öngördüğü siyasal modernleşme, cemaatten topluma, mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişle birlikte yeni bir siyasal-kamusal alan anlayışı ve onun aktörü olacak "vatandaş"ı gerektiriyordu. Üstel bu gereksinimi "vatandaşın icadı" şeklinde kavramsallaştırmaktadır (Üstel,2009). Bu yeni kavram ulus devletlerden devşirilmekteydi, Batı'da ulus devletin doğuşu ile "vatandaş"ın kamusal alanda boy göstermesi eş zamanlı ve kol kola ilerlerken Osmanlı'da bu süreç asimetrik bir hal almıştı. Siyasi arenada alınan modernleşme kararını halka ulaştırma ve onları bu karara uygun şekilde değişmeye ikna etme görevi dönemin fikir adamları, eğitimcileri ve yazarlarındaydı. Yukarıda bahsedilen asimetrik süreç nedeniyle II. Meşrutiyet'in eğitimci ve kitap yazarları, ulus-devlet yurttaşlığını, ulus devletin yokluğunda inşa etmeye çalışmışlardır (Üstel, 2009). Bu çaba ulus devletin bir yurttaş

olacak kadının, ulus devletin yarını olacak çocukların ve dolayısıyla tüm aile yapısının ve nihayet toplumun dönüştürüleceği bir sürecin başlangıcı olmuştur.

II. Meşrutiyetin sağladığı görelî özgürlük alanı sosyal ve kültürel alanda da bazı yenilikleri ve esneklikleri beraberinde getirmiştir. II. Abdülhamid döneminin ağır sansürlerinin kalkmasıyla fikir hayatında bir canlanma yaşanmış, kültür ve sanat alanında pek çok girişim gerçekleşmiştir. Sansürün varlığını en ağır hissettirdiği alan olan basın hayatında 1908 sonrasında süreli yayın sayısında patlama yaşanmıştır. II. Meşrutiyetin ilanından 1918 sonuna kadar 918 gazete ve dergi çıkarılmış, gazete tirajları ise 2000'lerden 50.000'lere kadar yükselmiştir (Topuz, 2003). Lewis II. Meşrutiyet döneminin bir dergi ve kitap sağanağı içinde olduğu benzetmesini yaparak bu dönemde din ve milliyetin, hürriyet ve sadakatin temel sorunlarının tartışıldığını belirtir (Lewis, 1993). Tanıl Bora bu atmosferi şu şekilde tarif etmektedir: "1908'e kadar İstanbul'da üç gazete çıkarken, bu sayı iki ayda iki yüzü aşmıştır. Tiyatrolar siyasi mesajlı oyunlar oynamakta, art arda siyasi partiler kurulmakta, her yerde her vesileyle nutuklar söylenmektedir. Kadınların sadece okuyucu ve dinleyici değil yazar ve hatip olarak görünürlüğü hızla artmaktadır" (Bora, 2017). Buradan anlaşıldığı üzere sadece gazetelerin sayısı artmakla kalmamış, cemiyetler ve siyasi partiler kurulmuş, tiyatro üzerindeki sansür kalkmış kadınlar edilgen bir pozisyondan etken bir pozisyona taşınmıştır. Os, basında ve toplumda yaşanan bu gelişmeleri "katılımcı vatandaş olma arzusu" ile açıklamaktadır (Os, 2023). 1908 yılı, II. Abdülhamit döneminin denetim mekanizmalarını sonlandırarak, basılı kelimeyi demokratikleştiren bir "basın devrimi" olarak nitelendirilmiştir (Odabaşı, 2021). Bu basın devrimini ve bu dönemli matbuatın gelişimini incelemeyen bir II. Meşrutiyet okuması yapmak neredeyse imkansızdır. Basın Osmanlı toplumunda ilk defa toplumsal, siyasal ve kültürel bir aktör olarak bu ölçüde görünür olmuştur. Süreli yayınların sadece sayısı ve tirajları artmakla kalmamış, türsel ve dilsel olarak çeşitlenmiş, coğrafi olarak daha geniş bir alana yayılmış ve içerik yapısal olarak dönüşüme uğramıştır (Odabaşı, 2021).

Basın tarihinde bir başka önemli dönüm noktası 1913 yılı olmuştur. Balkan Savaşları'nın sona ermesi, savaşın düşünsel alandaki yansıması olarak Osmanlıcılık akımının etkisini yitirip rotanın Türkçülüğe çevrilmesi gibi nedenlerle basın hayatında hem bir nicel artış hem de nitelikte dönüşüm gerçekleşmiştir. 1913'e intikal eden dergi sayısı 19 iken 1913 yılında 42 yeni dergi çıkmıştır, 1914'ün ilk yedi ayında 43 dergi çıkmıştır (Odabaşı, 2021). Yukarıda bahsedilen milli ekonomi politikası nedeniyle teşebbüs-i şahsinin desteklenmesi, eğitimin yarattığı birikim ve savaşın oluşturduğu

duygulanım bir araya gelerek gazete arzını artırdığı gibi aynı nedenlerle talep de bu dönemde yükselmiştir. Odabaşı 1913-1914 dönemine ilişkin olarak yalnızca milliyetçiliğin yükselmediğini, aynı zamanda kapitalist yayıncılığın kendisini inşa ettiğini belirtmektedir (Odabaşı, 2021). Matbuat ortamındaki bu dinamizm ideoloji, söylem ve içerikleri olduğu kadar hedef kitlenin de dönem dönem farklılaşmasına neden olmuştur. Örneğin 1913 yılında çocuk dergileri revaçtayken, 1914'te bu ilgi kadın dergilerine kaymaktadır (Odabaşı, 2021).

Bu veriler ışığında bakıldığında kadının modernleşme projesinin önemli bir bileşeni olduğu görülmektedir. Berktaş, Cumhuriyet döneminde olduğu gibi cumhuriyet öncesinde de “kadın meselesinin milliyetçi projenin bir parçası olduğunu söylemektedir (Berktaş, 2009). Osmanlı kadınının alışılmış geleneksel rollerinden kurtulmadan toplumu değiştirmenin mümkün olmayacağını düşünen dönem aydınları kadınlar üzerinden bir dizi yenilik yapma gereği duymuştur. Sonraki bölümde II. Meşrutiyet'in kadınlara sağladığı bu özgürlük ortamında Osmanlı kadın hareketinin yükselişi ve bu dönemde kadın üzerinden yürütülen tartışmalar detaylı şekilde ele alınacaktır.

2.2. II. Meşrutiyet Döneminde Kadına Bakışlar

Yukarıda kabaca çerçevesi çizilen tarihsel bağlam içinde II. Meşrutiyet dönemi kadının sesini daha gür duyurması ve kamusal alanda varlığını ortaya koyması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1908 Devriminin getirdiği bu imkanları daha iyi tartışabilmek için kadının bu döneme kadarki toplumsal konumunun, sahip olduğu hak ve özgürlüklerin bir portresini çizmek gerekmektedir. 20. Yüzyıl başına dek Osmanlı toplumuna geleneksel dini içeriğin hakim olması kadınların yaşamlarını geleneksel İslami ataerkillik içinde özel alanla sınırlandırılması sonucunu doğurmuştur (Çakır, 2024). Bu durum kadını aile içinde konumlandırmış ortak kamusal alanlara katılımını sınırlamıştır. Osmanlı toplumu pek çok milletin, sınıfın bir arada olduğu bir toplum olması dolayısıyla cinsiyet düzeni tek bir görünüm arz etmiyordu. Bazı sınıflar için geçerli davranışların bazıları için uygunsuz olduğunu belirten Van Os, Osmanlı'da kadın hareketini başlatan isimlerin orta ve üst sınıf mensubu ailelere mensup olduğunu bu nedenle kadın hareketini incelerken bu sınıfların mevcut cinsiyet düzenini dikkate almanın yerinde olduğunu belirtmektedir (Van Os, 2009). Katı ve değişmez yapıdaki bu cinsiyet düzeninde kadınlara özel mekan ayrılırken kamusal alan erkeklere tahsis

ediliyordu. Kadın ev işleri, çocuk bakımı, aile düzeni gibi konulardan sorumlu tutulurken erkekler çalışma hayatı, siyaset, ulusal, ekonomik, askeri işler gibi genel ve evin dışında kalan işlerle ilgilenebiliyordu (Van Os, 2009). Berktaş, Osmanlı hukukunda kadın erkek eşitsizliğinin kadının aleyhine olarak kurumsallaştığını ve bunun bütün geleneksel toplumlara özgü bir durum olduğunu söylemekte ve modernleşmenin bu durumu otomatik olarak düzeltmediğine dikkat çekmektedir (Berktaş, 2009). Tanzimattan sonra çeşitli hukuki düzenlemelerle kadının hukuki statüsündeki asimetriyi düzeltmeye yönelik adımlar atılmıştır. Örneğin bu adımlardan biri miras konusunda kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği azaltan 1856 Arazi Kanunnamesidir. 1869 tarihli Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi'nde ise kadına ilk kez birey olarak yer vermiştir (Akagündüz, 2022). Yine de söz konusu kanunname kadın ve erkek Osmanlı uyruklarını eşitlememektedir (Üstel, 2009). Hukuksal gelişmeler yaşansa da bu kanunnamelerin toplumsal hayata yansması hemen mümkün olmamıştır. Nitekim anayasanın bile güvence altında olmayıp, padişah tarafından askıya alınabildiği bir ortamda yüzlerce yıllık birikimin neticesinde oluşan, din ve örf gibi katı kurumlardan kaynaklanan kuralların/teamüllerin kolayca değişmesi beklenemezdi. Tanzimattan sonra modernleşme sürecinde kadınlar en büyük kazanımı eğitim alanında elde etmişlerdir. Nitekim Batılı tarzda bir okul sistemi geliştirmek amacıyla 1857'de kurulan Maarif-i Umumiye Nezaretinin ilk faaliyetlerinden biri 1859 yılında ilk kız rüştiyesini açmak olmuştur (Van Os, 2009). II. Meşrutiyetle birlikte 1911 yılında İnas İdadisi adıyla ilk kız idadisi, 1914'te İnas Darülfünunu adıyla kızlar için üniversite açılmıştır.

Kadınların hakları konusunda en önemli kazanımların eğitim alanında olması tesadüf değildi. Bu durum dönem aydınlarının kadının geleneksel statüsünden çıkarak yerleşmesini istedikleri yeni toplumsal konumun bir koşuluydu. Aslında Tanzimat sonrasında yaşanan değişimler kadınlar açısından eşitlik yönünde adımlar atsa da diğer yandan bu eşitliğin çerçevesinin devlet tarafından çizilmesine ve deyim yerindeyse kadınlar üzerinde yeni bir "efendi"nin ortaya çıkmasına yol açmıştı (Berktaş, 2009). Yani kadınlar hem cemaat merkezli (geleneksel), hem de devlet merkezli (modern) politikaların nesneleridir ve ulus-devletin projesi, kadınlara atfedilen geleneksel rollerin modern biçimler altında sürdürülmesini sağlamaktır. Artık kadınlar için doğru olan davranış kalıplarını belirleyen din ya da gelenek değil, ulus-devletin kendisidir (Berktaş, 2016). Ulus devlet olma ya da modernleşme yolunda kadınların aile içindeki ve toplumdaki yerinde değişiklik yapılması hususunda yukarıda anılan dönemin farklı

fikir akımlarını benimseyen tüm yazar ve mütefekkirler hemfikirdi. Zafer Toprak'a göre İttihatçıların aileyi özel alandan çıkarıp kamu alanına sokmaları yeni yapılanmakta olan ulus-devlet konusundaki kaygılarından kaynaklanmaktaydı (Toprak, 1993). Bu erkekler, içinden geçtikleri toplumsal ve politik değişimin kadını da içermesi gerektiğini görüyor, tasarladıkları yeni topluma uygun bir yeni kadını, kendilerine layık görerek özledikleri eş ve arkadaş-kadın imgesini tasarlıyorlardı (Bora, 2017). Sadece bu değişimin yönü ve derecesi konusunda uzlaşamadıkları noktalar vardı. Batıcılar pozitivistin etkisi altında bulunuyorlar ve Batı'nın mutlak doğru olduğunu düşünüyorlar ve siyasette, sanatta, bilimde ve sosyal hayatta Batı'nın normlarını yakalayabilmek için gelenek, din gibi engellerin ortadan kaldırılması gerektiğini savunuyorlardı. Kadın meselesinde de en radikal tutumu belki bu cenah dile getirmekteydi. Batıcılar kadınların en az erkekler kadar eğitim görmesinden yanaydı (Kurnaz, 2013). İslamcılar devlet işlerinin kötüye gitmesinin şeriatın tam olarak uygulanmamasından kaynaklandığını ve İslam'ın yeniden topluma hakim kılınmasıyla istenen topluma ulaşılacağını iddia ediyorlardı (Kili, 2006). Bu nedenle kadına bakışları İslam dairesi dahilinde kadının durumunun iyileştirilmesi yönündeydi. Kadın ancak gerçek İslam'ın ona tanıdığı haklara kavuştuğu zaman kadın meselesi tamamen çözülebilirdi. Bu Batı medeniyeti ile İslam'ı uzlaştırmak isteyen, müzakereci bir tutumdur. Eşitlikçi ve bireysel bir kadın hakları arayışı yerine yeni fikirlerin meşruiyetinin İslamiyet'te aranması, tedrici modernleşmenin yansıması olarak okunabilir (Akagündüz, 2022). Türkçüler de benzer bir asr-ı saadet mitine atıf yapıyordu. İslam öncesi Türk toplumlarının yapısı idealize edilerek kadının konumunun çağa uygun hale getirilmesinde referans noktası olarak gösteriliyordu. Sancar, Türkçüler, modernist İslamcılar, muhafazakarlar ve milliyetçilerin üzerinde anlaşma sağladıkları temel uzlaşma hattının örtünme hakkının tanınması ama örtünmenin de yasaklanmaması, tek eşliliğin kabulü ama dini nikaha da itiraz etmeme, kadının geniş kapsamlı boşanma hakkının kabulü, kadınların eğitim ve çalışma hakkının "kadınlığa uygun meslekler"e yönlendirilmesi, eşit siyasal katılımın hiç uygun görülmemesi olduğunu söylemektedir (Sancar, 2022). Konsensüse varılan bir başka konu da kadınların geleneksel rollerini terk etmeden modernleşmesidir. Ataerkil düzenin sınırları içinde modernleşecek olan kadın hala "eş" ve "anne" olarak kendisi için değil erkek için bir varlık olarak kurgulanmaktadır. Bu anlayışa göre "iyi kadın", fedakâr eş ve annedir; iyiliğinin esas nedeni de, doğaya aykırı davranmamasıdır. "Kötü kadın" ise, doğaya aykırı davranarak analık rolünü reddeden, çapkın, sefih, haz peşinde

koşan Batı hayranı “fettan kadın”dır (Berktaş, 2016). Yabancı egemenliğine karşı mücadele eden milliyetçi hareketlerin çok sık başvurduğu bir sembolizm (Berktaş, 2016) olarak kadın vatan toprağıyla özdeşleştirilmesinin bir sonucu olarak denetimsiz, ani, taklitçi bir Batılılaşmanın yol açacağı yozlaşmanın baş alameti, kadının ‘düşmesi’ olarak görülmüştür (Bora, 2017). Bu nedenle kadın modernleşmesinin sıkı bir denetim içinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Kadın kamusal hayatta belirli sınırlar dahilinde de olsa boy gösterecekse, hayatın farklı sahalarında kendine alan açacak ve Batı’daki çağdaşları gibi olacaksa bunun birinci koşulu Batılı kadınlarınkine benzer bir eğitimden geçmeleri idi. Kadınların eğitimi meselesi dönemin en çok tartışılan konularından biri olarak toplumsal bakımdan her kurumla ilişkili görülmüş, mutlu bir ailenin, mutlu bir toplumun teşekkülü ve hatta vatanın kurtuluşu kadınların eğitim almasına bağlanmıştır (Keçeci Kurt, 2015). Kadınlar milletleşme sürecindeki bir topluluğun gelecek kuşaklarına kültürün ve kolektif ideolojinin başlıca aktarıcısı olarak kabul edilmiş ve organizmacı toplum anlayışı ile bu rol bir araya gelince kadınlar milletin yetiştiricileri ve eğiticileri olarak kodlanmışlardır (Van Os, 2023). Yani kadınların eğitilmelerinin gerekçesi, “ulusun anaları” sıfatıyla ulus-devlete sadık oğullar yetiştirebilmeleri olarak algılanıyordu (Berktaş, 2009). Meşrutiyet’in getirdiği değerler sistemi doğrultusunda biçimlendirilecek yeni kuşakların üretimi sorunsalı, çocuğu potansiyel bir aktör konumuna yükseltmektiydi (Üstel, 2009). Çocuğa böyle bir önem atfedilen toplumda onun “ilk öğretmeni” olmak sıfatıyla anneler ve dolayısıyla kadınlar önemli bir meseleydi. Bu fikirler çoğunlukla kamusal alanda görünür olan ve yukarıda değinildiği gibi toplumu dönüştürmeyi kendilerine görev edinmiş erkeklerce ortaya atılmakta ve tartışılmaktaydı. Berktaş, bu durumu “erkek feminizmi” olarak adlandırmaktadır. Yani değişen koşullar erkekler tarafından kadınlar için kadınlardan önce değerlendirilmiştir (Akagündüz, 2022).

İşte bu tarihsel bağlamda kadınlar da patriyarkal sistemde II. Meşrutiyet’in açtığı gedikten sesini duyurmaya başlamıştı. II. Meşrutiyet kadınların da sistemli bir şekilde hak ve özgürlük taleplerini dile getirmeye başladıkları dönemdir. Bu taleplerin - tarihsel koşullar göz önüne alındığında- radikal bir karaktere sahip olması beklenemezdi. Müsavat-ı tamme denilen tam eşitlik bu dönem kadın hareketi tarafından talep edilmemekte, müesses nizamın sınırları içinde ataerkil düzenin kuralları dahilinde aile ve toplum içindeki konumlarını iyileştirmeyi hedeflemekteydiler (Van Os, 2009). Van Os, kadınların hak taleplerini toplum ve aile faydasına referansla meşrulaştıran, geleneksel rolleri reddetmeyip bu rollerin

genişletilmesi ve iyileştirilmesi talebine dayanan türden bir kadın hareketini ailesel feminizm (familial feminism) olarak kavramsallaştırmaktadır (Van Os, 2005). Berktaş, bu konuda Van Os’tan ayrılarak II. Meşrutiyet’e gelene dek siyasal hak taleplerinin gündeme alınmamış olmasının müsavat-ı tamme peşinde koşmadıklarını göstermek için tek başına yeterli olmadığını savunmaktadır (Berktaş, 2009). Kadınların taleplerini dile getirirken tercih ettikleri bu yol ideolojik bir konuşlanmadan mı kaynaklanıyordu yoksa hakların elde edilebilmesi için tercih edilen bir söylemsel strateji miydi? Bu konu da dönemin kadın hareketinin anlaşılabilmesi için açıklığa kavuşturulması gereken noktalardan biri olmakla beraber konu ile ilgili olarak uzlaşılmış bir fikir bulunmamaktadır. Deniz Kandiyoti’nin “ataerkil pazarlık” diye tanımladığı pragmatik stratejiye bu noktada başvurulabilir.

Genel perspektifte bu şekilde bir karakter sergileyen Osmanlı kadın hareketinin mücadelelerini ve eylem taleplerini ortaya koyan iki önemli kaynak bulunmaktadır: kadın dergileri ve kadın dernekleri (Çakır, 2024). Kadın dergileri ve örgütlerini Sancar ise Osmanlı kadın hareketinin kamusal dünyaya çıkış araçları olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde Nicole Van Os da kadın süreli yayınları ve kadın cemiyetlerini ayrılmaz bir şekilde ele almaktadır. Cemiyetlerin Osmanlı kadın hareketinin izini sürmekteki önemine dikkat çekerken süreli yayınları cemiyetler hakkında bilgi edinilebilecek kaynaklar arasında saymaktadır. Bir sonraki bölümde Osmanlı kadın hareketinin iki önemli boyutundan biri olan kadın dergileri üzerinde durulacak, II. Meşrutiyet döneminde kadın basınının yükselişi ve kendi kamuoyunu oluştırma çabası tartışılacaktır.

2.3. Osmanlı Kadın Basınının Yükselişi ve Kadın Kamuoyunun İnşası

II. Meşrutiyet’in sağladığı özgürlük ortamında matbuat hayatındaki canlanma kadınları da kapsıyordu. Kadınlara yönelik veya kadınlar tarafından çıkarılan dergi ve gazetelerinin sayısında büyük bir artış olmuştu. Akagündüz kadını konu alan yayınların oranındaki artışın üç temel nedeni olduğunu öne sürmektedir. Bunlardan birincisi devletin kendini koruma refleksi ile açmış olduğu eğitim kurumlarının yarattığı birikim, ikincisi Batı’daki feminist ve suffragette hareketlerin izlenmesi, üçüncüsü ise dönemin ataerkil bakış açısının kadından hareketle giriştiği zıt kutuplu mücadeledir (Akagündüz, 2021). Nitekim bu dönemde kadın dergiciliğini başlatanlar,

toplumsal yaşamda kadın erkek ayrılığından dolayı yaşam kaliteleri düşen, dönemin aydın erkekleriydi. Amaçları farklılaşan toplum içindeki kadınların rol ve sorunluluklarını gündeme taşımaktı (Çakır, 2024). Hangi gerekçelerle ve kimler tarafından başlatılırsa başlatılsın, kadın dergiciliği kadınların yazma ve taleplerini dile getirmelerinin önünü açmıştı. Bu nedenle kadınların kendilerini ifade etmeleri ve tanıtımları ilk kez basın sayesinde gerçekleşmiştir (Çakır, 2024).

Kadın matbuatının gelişiminde bazı kaynaklar hem kronolojik hem de kavramsal olarak birer eşik niteliği taşımaktadır. Kadınlar lehine ilk yazıların yer aldığı gazete 1868 yılında yayın hayatına başlayan Terakki, ilk kadın dergisi de Terakki gazetesi eki olarak haftalık çıkarılan Terakki-i Muhadderat olmuştur (Çakır, 2024). Bu dergiyi müteakiben başka süreli yayınlar da çıkarılmıştır. Yine kadın basınında önemli bir eşik olarak 1886'da, sahibi ve yazarları kadın olan ilk dergi Şüküfezar adıyla çıkmıştır. Adı çiçek bahçesi anlamına geliyordu fakat niyeti 'hanımlık' marifetleriyle yetinmek değil "saçı uzun aklı kısa istihzasına" meydan okumaktı (Bora, 2017). Şüküfezar'ı Mürüvvet, Parça Bohçası ve Hanımlara Mahsus Gazete takip etmiştir. 1895'te yayınlanmaya başlayan Hanımlara Mahsus Gazete ile geç Osmanlı Dönemi Kadın yayınlarının en uzun ömürlüsü olmuştur. Akagündüz bu gazetenin yayın hayatına 1893 yılında başladığını belirtse de gazetenin birinci sayısında 19 Ağustos 1311 tarihi açıkça görülmekte olup bu tarih miladi 31 Ağustos 1895'e denk gelmektedir (Hanımlara Mahsus Gazete, 1895). Benzer şekilde Serpil Çakır da ilk sayının tarihinin 1 Ağustos 1895 olduğunu belirterek bir gün hatası yapmıştır. Bu gazete "kadın ne derece malumatlı olursa" büyüteceği çocuğun da o kadar yüksek terbiye göreceğini yazmıştır. Kadınların kendi eğitimlerini çocuklarına verecekleri terbiyenin faydasıyla meşrulaştırmaları, kadın yayınlarında bir süre devam etmiştir (Bora, 2017). 1895-1909 tarihleri arasında 10, 1909-1923 tarihleri arasında 22 adet kadın dergisi çıkmıştır (Sancar, 2022). II. Meşrutiyet'in ilanı ile 1908 yılında Demet, Mehasin, Kadın dergileri, takip eden yıllarda Musavver Kadın, Kadınlık Hayatı, Erkekler Dünyası, Kadınlar Dünyası, Kadınlık, Hanımlar Alemi, Kadınlar Alemi, Seyyale, Bilgi Yurdu, Genç Kadın, Türk Kadını ve Siyanet gibi dergiler yayın hayatına katılmıştır. Kurnaz bu dergileri Batıcı ve Türkçü kadın dergileri olarak gruplandırmıştır. Kadınlık Hayatı, Kadınlık, Kadın Duygusu, Seyyale, Türk Kadını, Siyanet, Bilgi Yurdu ve Genç Kadın dergilerini Türkçü olarak sınıflandırırken diğer dergileri Batıcı olarak nitelendirmiştir (Kurnaz, 2013).

Kadın adının açıkça gazete ve dergilere ad olarak seçilmesi de sembolik önemi haiz bir adımdır. 'Kaba' bir çağrışımı olduğu kabulüyle kadın adının kullanılmaktan sakınılması, "hanım", "nisvan" adlarıyla nezhleştirilen kadınlığın aslında kırılğan bir kimliğe tıklararak yalıtılmasının simgesiydi; bu adın üstlenilmesi, başlı başına bir feminist adımdı (Bora, 2017). Nitekim 1912 yılında Balkan Savaşlarını takip etmek üzere İstanbul'a gelen Rusya Müslümanlarından Türkçü gazeteci Fatih Kerimi, İstanbul'daki sosyal hayata dair önemli tespitler yaptığı yazılarını düzenli olarak çalıştığı gazeteye iletmiştir. Onun tespitine göre de İstanbul'da kadınlara kadın demeye bile değeri görülmediği bunun yerine örtülü anlamına gelen muhadderat kelimesinin kullanıldığını belirtmektedir (Kerimi, 2001). Kadın adının açıkça kamusal alanda ve kadının konumu, hakları ve özgürlüklerinin tartışıldığı dergi ve gazetelere ad olarak verilmesi, sesli şekilde dile getirilmesi gerçek bir politika örneğidir. Bu tercih Ranciere'in "yanlış ad" kavramsallaştırmasıyla ele alınmaya uygundur. Ranciere, sıradan müzakere ve uzlaşmaları polis diye adlandırılırken politika terimini daha istisnai momentler için kullanmaktadır. Müesses nizamın saydığı kişiler arasında bulunmayan dolayısıyla sayılmayan, hesap-dışı bırakılanlar kamusal alana dahil olmak istediklerinde "yanlış ad" ile siyaset üretirler (Ranciere, 2005). Kadın da siyasal özne olarak tanımlanmayan ve hesap-dışı bırakılan bir unsur olarak siyasi arenaya "yanlış bir adla" çıkmıştır. Bu bir özneleşme sürecidir. Bu yönüyle kadın dergileri Osmanlı kadın hareketinin taşıyıcıları olarak siyaset bilimi açısından önemli bir göstergedirler. Benzer şekilde Arendt ilk hakkın "haklara sahip olma hakkı" olduğunu söyler (Arendt, 2014). Ranciere bu tespite bir ekleme yapar ve der ki: ötekinin bu hakları tanımmasını akılcı bir yükümlülük haline getiren bu hakka sahip olur (Ranciere, 2016).

Aslında geç dönem Osmanlı kadın dergilerinin temel olarak yaptıkları budur. Kamusal alana hesap-dışı, sayılmayan bir öge olarak yanlış bir adla katılmış, görünür olmaya başlamışlar ve ilk olarak kadının da tam bir insan olduğunu kabul ettirmeye çalışarak haklara sahip olma hakkını talep etmişlerdir. Ranciere'in belirttiği gibi erkek egemen yapının hakları tanımmasını sağlayabilmek için bu hakları toplum faydası, aile kurumunun iyileştirilmesi gibi gerekçelerle mantıklı bir zemine oturttarak öteki için bir yükümlülük haline getirmişlerdir.

Kadın süreli yayınlarında işlenen konular da benzerlik göstermektedir. Kadın haklarına ve kadının toplumsal konumuna yönelik tartışma metinlerinde sıklıkla işlenen konular kadınların eğitimi, kadının analık vazifesi, taaddüd-i zevcat (çok eşlilik), tesettür, görücü usulü ile evlilik, kadının çalışma hayatına katılması ve Batılı

kadınların sahip oldukları hak ve özgürlükler gibi konulardır. Yayınların ideolojik konumlarına göre bu konular hakkında beyan ettikleri fikirler de farklılık göstermekteydi. Ortak oldukları bazı noktalar da vardı. Yukarıda bahsedilen tarihsel koşullar ve fikir akımlarının etkisi altında kadının eğitilmesi konusunda yazarlar hemfikirli. Siyasal devrimin toplumsal devrimle tahkim edilmesi için kadının değişmesi, ulusun geleceği olan çocukları daha iyi yetiştirebilmesi için en başta kendisinin yetişmesi gerekmektedir. Aynı şekilde Balkan Savaşları nedeniyle erkek iş gücü kaybı kadının çalışma hayatına katılımının önünü açarken bu konu da dergilerde tartışılıyor bazı yazarlar kadının çalışma hayatına katılımına mutlak şekilde karşı çıkarken bazı yazarlar daha ılımlı bir portre çiziyor ve kadınların çalışmasını destekliyorlardı. Ancak geleneksel ataerkil düzenin reddedilmeden bu taleplerin dile getirilmesi çalışma hayatında kadından beklenen mesleklerin anneliğin yansımaları olması sonucunu doğurmuştur (Akagündüz, 2021). Genel olarak çok eşlilik ve görücü usulü evlilik gibi geleneksel kurumlar eleştirilmekte, bu durumdan doğan olumsuz neticelere örnekler verilerek bu adetlerin terk edilmesi salık verilmekteydi. Kadın hak ve özgürlüklerine ilişkin bu yazıların yanı sıra yayınlarda edebi türden yazılar ile moda ve ev işlerinin idaresine dair yazılara da yer verilmekteydi. Kadınlar için tüketimin en görünür biçimi olan moda hakkında Batı tarzı giyinmeye ilişkin eleştirel yazıların yanı sıra israftan kaçınma gibi konular işlenmekteydi (Sağlam Tekir, 2022). Moda konusu savaşın getirdiği boykotaj ve iktidar bloğunun milli ekonomi oluşturma gayesi ile birlikte de okunabilir. Çeşitli yayınlarda kadınların yerli malı tüketmesi, gayrimüslim mağazalardan alışveriş yapmamalarını telkin eden yazılar yayımlanmasının ardından bir boykot kararı alındığı ve Müslüman kadınların Müslüman mağazalara yöneldiği bilinmektedir (Akagündüz, 2021). Hatta kadınların erkeklerden önce Milli Tüketim Cemiyeti'ni ortaya çıkarmaları kadınların siyasi gelişmelere duyarlılığını göstermektedir (Sağlam Tekir, 2022).

Aşağı yukarı bu minvalde şekillenen kadın matbuatı içinde her gazete veya dergi kendine has bir söylem geliştirerek meseleler üzerine olan fikirlerini dile getirmiştir. Aşağıda bu tezin konusu olan Kadınlar Alemi ideolojisi, yazarları ve içeriği bakımından daha detaylı şekilde incelenecektir.

2.4. Kadınlar Alemi Gazetesinin Kuruluşu ve Misyonu

22 Mayıs-27 Temmuz 1914 tarihleri arasında dokuz sayı olarak çıkan gazete haftalık periyotlarla perşembe günleri yayımlanmıştır. 4. Sayıdan itibaren derginin adı Osmanlı Kadınlar Alemi olarak değişmiştir. Derginin adının hemen altında yer alan “Perşembe günleri çıkar, içtimai , edebi resimli hanım gazetesidir.” (Kadınlar Alemi, 1914) ibaresi de aynı sayıdan itibaren “Osmanlı kadınlarının teali-i ve tekamülüne hadim, içtimai, edebi haftalık resimli hanım gazetesidir.” şeklinde değişmiştir. Her ne kadar kendini gazete olarak tanımlasa da içeriği ve yayımlanma periyodu göz önüne alındığında dergi olduğu açıkça görülmektedir. Derginin sahib-i imtiyazı Naci Bey, sorumlu müdürü A. Eşref, başyazarı ise Feriha Kamran’dır. Kadınlar Alemi başyazarı kadın olan ilk dergidir (Kurnaz, 2013). Feriha Kamran dışında gazetede yazılar yazan diğer kadın yazarlar: Emine Ferhunde, Fatma Zehra, Muazzez Salih, Selma Perihan, Raife Halil, Sadiye İclal, Yaşar Nezihe ve mektuplaşan iki arkadaş olan Reyhan ve Hadika’dır. Feriha Kamran dahil adı geçen kadın yazarlar hakkında pek fazla bilgi yoktur. Yaşar Nezihe kariyerini Kadınlar Alemi dışında da sürdürdüğü için hayatı ve eserleri bugün görece bilinen bir yazardır. Cumhuriyet’ten sonra Bükülmez soyadını alan şairin sanatçı kişiliği ve politik görüşü pek çok çalışmaya konu olmuştur. Feriha Kamran’ın Parça Bohçası’nda da yer alsa da bu dergi de yalnızca tek sayı olarak yayımlanabildiğinden yazar hakkında buradan da fazla malumat edinmemekteyiz. Feriha Kamran başyazar olarak her hafta kadının toplumsal konumu, ailedeki yeri, kadın hakları ve eğitimi gibi konularda fikri yazılar kaleme almıştır. Kadınlar Alemi’nde yazıları yer alan Raife Halil ise asıl olarak Kadınlık dergisindeki yazıları ile ön plana çıkmıştır. Dergide yazıları sıklıkla yer alan bir diğer yazar Emine Ferhunde’nin adına ise 1920 yılında gerçekleşen Konya Kadınlar Kongresinde rastlanmaktadır. Soyadı uygulaması bulunmadığından ve elimizde doğrulayacak bir bilgi bulunmadığından kongrede adı geçen Emine Ferhunde’nin dergi yazarı olanla aynı kişi mi olduğu yoksa bunun bir isim benzerliği mi olduğu sabit olmasa da okur yazar oranının azlığı, kadın hareketinin içinde yer alması ve tarihsel tutarlılık bakımından bu iki kişinin aynı kişi olması kuvvetle muhtemeldir. Bu kongre Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti tarafından düzenlenmiştir ve kongre sonucunda bir beyanname imza altına alınmıştır. Kongre neticesinde imzalanan beyannamede tüm kadınlar baba ve eş adları ile kendini tanıtırken sadece kendi adını kullanarak beyannameyi imzalayan tek kişi Emine Ferhunde’dır. İmza kısmında adı “A’zâ Dârü’l-

Muallimât Heyet-i Temsiliyye namına Fransızca ve Piyano muallimesi Emine Ferhunde” olarak belirtilmiştir (Güven, 2019) Buradan Emine Ferhunde’nin Anadolu’da Fransızca ve Piyano dersleri veren idealist bir muallime olduğu çıkarımı yapılabilir. Dönemin kadın hareketinin taşıyıcıları ortalama olarak Emine Ferhunde ile aynı profile sahip genç kadınlardır.

Kadın yazarların yanı sıra gazetede yazı ve şiirleri yayımlanan erkek yazarlar da vardır. A. Eşref, M. Ekrem, Mahmut Sadık, C. Mağmumi, Emin Haki bu isimler arasında sayılabilir. Kadın yazarların olduğu gibi erkek yazarların da hayatlarına ilişkin detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ancak Emin Haki hakkında İstanbul Ansiklopedisi’nde “asrımız başında yaşamış ve genç yaşında müteverrim olarak ölmüş değerli bir şair” ifadesine yer verilmiştir (<https://istanbulansiklopedisi.org/handle/rek/9864>).

Gazetenin içeriği incelendiğinde birinci sayıda derginin yayın politikasını ve içeriğini tanıtmak için “Programımız” başlıklı bir liste yayımlanmıştır. Bu liste şu şekildedir:

- 1- Kadın hukukunu müdafaa yollu içtimai makaleler
- 2- Nefis ve tatlı hikayeler
- 3- En şuh şiirler
- 4- Kadın hissini okşayan mensureler
- 5- Hanımefendi hemşirelerimizin güzel yazılarına mahsus kısım
- 6- Girdab namındaki meraklı ve milli roman.
- 7- Hemşirelerimizin ıztırlarını teskin için çalışacak olan [Dert Ortağı] sahifesi.
- 8- Modanın envai teceddüdatına bir sahne-i in’ikas olacak [Moda] kısmı.
- 9- Karielerimizin tıbbi ve sıhhi müşkülâtını hal etmek için çabalayacak [Doktorun Raporu] sütunu.
- 10- Karielerimizi arada bir güldürmek hususuna itina edecek olan [Kahkahalar] sahifesi
- 11- Munise Hanım tarafından yazılacak ve kadın hissini gösterecek [Hanım Mektupları] serisi
- 12- Bir haftalık vakayı eğlenceli bir surette tasvir için ayrılan [Hafta Mektubu]
- 13- Kıymetli mükafatlar bilmeceleer
- 14- En nefis resimler ve tablolar (Kadınlar Alemi, 1913).

Söz konusu programın kadın dergileri için ortalama bir şablon niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür. Edebi türler, fikri yazılar, mektuplar, bilmeceleer gibi farklı türden ve çeşitli konularda yazılara yer verileceği görülmektedir. Bu başlıklardan

bazıları yayımlanan dokuz sayının hepsinde kendine yer bulurken bazı başlıklar sadece birkaç sayıda kendine yer bulabilmiştir. Yukarıda dördüncü sayıdan itibaren derginin adı ve sloganının değiştiğinden bahsedilmiştir. Yine dördüncü sayıdan itibaren derginin hacmi de artmış on iki sayfalık yayın yirmi dört sayfaya kadar çıkmıştır. Bu artışın nedeni sadece yayımlanan yazıların fazlaşması değil derginin çok sayıda reklam almasıdır. Dergide kendine yer bulan reklamlar ekonomik hayatın yanı sıra reklamcılık sektörünün gelişimine ilişkin de ipuçları sunmaktadır.

Dergide yayımlanan yazıların türlere göre dağılımına bakıldığında reklamların sayı olarak büyük bir yer tuttuğu ama hacmen bu kadar yer kaplamadığı görülür. Bu reklamların kısa metinler olmasından kaynaklanmaktadır. Yine de reklam sayısındaki fazlalık bir yandan ticari hayattaki rekabetin bir yandan da gazetenin gördüğü rağbetin bir göstergesi olabilir. Reklamlardan sonra en çok yer verilen yazılar edebi olarak sınıflandırılan şiir, öykü, deneme, anı türündeki edebi kaygıyla yazılmış eserlerdir. Reklamları bir tür olarak dışarda bırakacak olursak derginin edebi tür ağırlıklı yayın yaptığını bunu da makale ve köşe yazısı türlerinde eserlerin takip ettiği görülür. Asıl fikre dayalı olan ve dönemin sosyal, siyasi atmosferine doğrudan değinen bu iki türdür. Gazetenin edebi tür ağırlıklı olmasının nedeninin -yayımlanan resimlere de bakılırsa- tiraj kaygısı olması kuvvetle muhtemeldir. Bu dönemde romantizm akımının etkisinin yoğun olması, modernleşmenin ve Batı'ya benzeme çabalarının romantik edebi eserleri de İmparatorluğa taşıması göz önüne alınırsa bu kaçınılmaz bir stratejidir.

Dergide en çok yer alan tür olarak edebi eserler romantizm etkisi hissedilen, aşk, ayrılık, umutsuzluk ve hayal kırıklığı temalı nazım ve nesir türündeki yazılardır. Öykü, şiir, deneme türündeki eserlerini yayımlatmak üzere okuyucuların dergiye yazılar gönderdiklerini de derginin açık muhaberelerimiz köşesinde yayımladığı açık cevaplardan öğrenmekteyiz. Derginin birinci sayısında Hanım Mektupları başlığı altında iki arkadaşın mektuplaştığı yazı ile yine birinci sayıda yer alan Yeni Şair imzalı Hafta Mektubu başlığı altında aynı konuya değinilmektedir. Olay şudur: bir kadın dergisinde İsmail Vedad imzalı bir şiir yayımlanmıştır ve yazarlara göre şiir Tevfik Fikret'in Rübab-ı Şikeste'sindeki Mayıs şiirine intihal derecesinde benzemektedir. Söz konusu edilen Tevfik Fikret dizeleri:

“Mayıs bir köylü kızıdır; saf ve dilber, şuh ve sevdakar
Çiçekler, kuşlar etrafında fevcafevc ve rengarenk”

İsmail Vedad'ın buna benzeyen dizeleri ise:

“Mayıs penbe şuh bir kızın sinesi

Yahut dilber perilerin bestesi”

Şeklinde paylaşılarak aradaki benzerlik eleştiri konusu edilmiştir. İlginçtir ki derginin sekizinci sayısında Tefekkür, dokuzuncu sayısında Akşam Duası başlıklı İsmail Vedad imzalı iki şiir yayımlanmıştır. İsim benzerliği olabileceği gibi bu dönemki yazar ve şairlerin İstanbul’un belirli bir muhitiyle sınırlı dar bir çevreden oluştuğu göz önüne alınırsa aynı kişi olma ihtimali daha yüksektir. Yani dergi başta eleştirdiği bir şaire daha sonra sütunlarında yer vererek çelişkili bir tutum sergilemiştir. Bu tutum kuvvetle muhtemel rekabetçi matbuat piyasasında ticari kaygıyla yapılmış bir hamleydi.

Dergide başyazar Feriha Kamran başta Türkçülük karşısında kadının konumu, kadınların serbestisi, kadınların eğitimi gibi konular olmak üzere her sayıda fikri yazılar kaleme almıştır. Feriha Kamran’ın yanı sıra Mahmut Sadık, Raife Halil, C. Mağmumi gibi isimler de kadın hak ve özgürlüklerini tartıştıkları makaleleri dergide yayımlanmıştır. Bu yazılardan derginin ideolojik konumuna ilişkin çıkarım yapılabilir. Özellikle Feriha Kamran’ın Türkçülüğü eleştiren iki yazısı bu konuda önemli ipuçları sunmaktadır. “Milletler mazi için uğraşmazlar, didinmezler, belki ati için hayatlarını, mesailerini vakfederler.” “Bu memlekette en önde bir Türk kadınlığı yoktur. Evvela Osmanlı ve İslam sonra bir Türk kadınlığı vardır” (Feriha Kamran, 1914). Bu ifadeler ek olarak üçüncü sayıdaki yazısında Feriha Kamran Türkçülüğün erkekler tarafından güdülen ve kadınların faydasına olamayacak bir ideoloji olduğunu ima etmekte ve Türkçü cemiyet ve yayınların kadını erkekleştireceği üzerine bir eleştiri zemini kurmaktadır. Bu noktadan derginin ideolojisinin Osmanlıcı ve İslamcı çizgiye yakın olduğu düşünülse de daha sonraki sayılarda bu pozisyon milliyetçiliğe doğru kayacaktır. Nitekim bu cümleleri kuran Feriha Kamran 10 Temmuz Milli Bayramı’nda yayımlanan 8. Sayıdaki Meşrutiyet ve Kadınlar başlıklı başyazısında kadınları “Türk ve Müslüman kadınları!...” diyerek kamusal alana çağırmaktadır (Feriha Kamran, 1914/2). Bu çelişkili tablo bir yarıyla Türk modernleşmesinin yarattığı kafa karışıklığını yansıtırken bir yarıyla Jön Türk iktidarının milliyetçi projesinin sosyal ve kültürel hayata olan ideolojik yansımasını göstermektedir.

Dergi görsel içerik açısından da zengin bir panorama sunmaktadır. Derginin ön ve arka kapaklarında genelde tam sayfa resim yayımlanmış olup metin aralarına da moda ya da kadın temalı resimler yerleştirilmiştir. Kadın resimleri hayal aleminde yaşayan kadınların tasvirleri gibi görünmektedir (Kutkan, 2007). Bu resimlerin altında kadın tasvirlerine ilişkin edebi ifadeler yer almaktadır. Bunlardan bazılarını yukarıda adı geçen şair ve yazar Emin Haki kaleme almıştır. Yedinci sayının kapağında yer alan

kadın portresini aynı sayıda reklam da veren bir fotoğrafhanenin sahibi olan ressam Abdülkerim Bey'in yaptığını resmin altındaki açıklamadan öğreniyoruz. Sekizinci sayıda ise okuyuculara bir duyuru yapılarak bir önceki sayıda matbaa hatasından kaynaklı bilmece kuponunun yedinci sayıda basılmadığı ve kapakta yer alan resmin mahvolduğu bildirilerek özür dilenmektedir. Sekizinci sayı hem tarihsel hem de görsel içerik açısından önemlidir. 1908 devriminin sene-i devriyesi olarak kutlanan 10 Temmuz İyd-i Millisine denk gelen bu sayıda padişahın, devrimi yapan ittihatçı devlet adamlarının, düşünürlerin ve halihazırda görevde bulunan bazı nazırların resimleri dergiyi doldurmuştur. Resimlerin yer aldığı sayfadaki metinlerle ilgisine önem verilmemiştir. Aynı sayfada bir kadının hayal kırıklıklarını anlatan bir yazı yer alırken bir tarafta mutlu bir kadın resmedilmektedir (Kutkan, 2007). Moda resimleri de Batı tarzı giyim kuşamın detaylarına yöneliktir. Dergi içeriğinde modaya her ne kadar eleştirel yaklaşılmışsa da yayımlanan resimler tam da güncel Avrupai modaları yansıtmaktadır. Ticari yönü ağır basan kadın dergilerinde sık rastlanan “şuh” kadın resimlerinin dergiler arasında sürtüşmelere yol açtığı da bilinmektedir (Odabaşı, 2021). Nitekim gazetelerde basılan resimlere ilişkin kadın dergilerinden biri olan Sıyanet'te eleştirel bir yazı da yayımlanmıştır. Bu yazıdan özetle kadın gazetelerinde yer verilen şuhane resimlerin kadınlığa hiçbir faydası olmadığı belirtilerek bu tür resimlerin sadece ticari kaygı ile basıldığı iddia edilmektedir (Sıyanet, 1914). Sıyanet dergisi “müstehcen” bulduğu bir kartpostal vakası yüzünden Kadınlar Alemi ile polemige de girmiştir. Kartpostal haberleşme, promosyon ve reklam aracı olarak kullanılan bir görsel malzeme olarak döneme damgasını vurmuştur. Dergiler ve gazeteler reklamlarını yapmak amaçlı kartpostal dağıtma yöntemini zaman zaman kullanmıştır (Odabaşı, 2021). Ancak Sıyanet dergisi 16. Sayısında Osmanlı Kadınlar Alemi'nin reklamını yapmak için dağıtılan bir kartpostalı eleştirmiştir. Yazıda özetle bir parkta genç Müslüman kadınların Osmanlı Kadınlar Alemi yazılı zarfların içinde şuhane ve işvebaz bir kadın tasviri bulunan kartpostalların dağıtıldığı belirtilerek yapılanın ifrat-perestlik olduğu söylenmiştir (Sıyanet, 1914). Sıyanet'te bu yazının yayımlandığı gün olan 10 Temmuz'da basılan 8. Sayısında “Bir İzah” başlığı altında bu konuya açıklık getirmek istemiştir:

“Sıyanet-i refikimizin 16 numarolu nüshasında parkta kart tevzii hakkındaki vakıa-i teseyyübkariye dair bir fıkra-i manzorumuz oldu.

Pek çok karielerimizden aldığımız hayırhahane mektuplarla da mesele-i mebhüsün-anha istizah edilmektedir.

Muhterem kari ve karilerimize şu hakikati arz etmeye vesile teşkil ettiğinden dolayı Sıyanet-i refik-i muhterememize teşekkür etmekle beraber vakıayı muhtasıran karinimizin enzar-ı dikkatlerine vaziğ eyleriz:

Mesele: Heyet-i tahririye ve idariyeden mesul bulunanlardan hiçbirinin malumatı olmaksızın, evvelce idarehanemize müdavim bulunan iki genç efendinin başlı başına yaptıkları bir muamele-i müsamahakaraneden ibaret olup bilahare meseleye kesb-i vukuf eder etmez her ikisiyle de katt-i münasebet eylediğimizden ibarettir.

Mesele-i mezkureden dolayı husule gelen tesir ve teessüfümüze umum karilerimizin de iştirak buyuracaklarına emin olmakla beraber izahat-ı lazımeıyı arz etmeyi bir vecibe ad eyledik.”

Yazıdan anlaşılacağı üzere bu kartpostal dağıtma eylemini dergi üstlenmemekte, irtibatı kestikleri ve daha önceden dergiye gelip gitmekte olan iki genç tarafından haberleri olmaksızın geręekleřtirildięini öne sürmektedir. Geręekten de rekabet ortamının kızıştığı matbuat kapitalizminin hüküm sürdüğü bu ortamda Osmanlı Kadınlar Alemi gibi mülkiyeti özel teşebbüse ait ticari kaygılarla çıkarılan dergilerin reklam ve satışı artırmak amacıyla bu tür yollara başvurmaları şaşılacak bir durum değildir (Odabaşı, 2021). Nitekim Osmanlı Kadınlar Alemi rekabetçi piyasa koşulları nedeniyle dönemin bir başka kadın dergisi olan Hanımlar Alemi ile büyük bir tartışma içine girmiştir. Bu tartışma hem dergi patlamasının yarattığı kapitalist rekabet ortamını göstermesi hem de dergilerin birbirlerine yönelttikleri suçlamaların dönemin siyasi ve fikri atmosferi hakkında fikir vermesi açısından önem arz etmektedir. Kadınlar Alemi’nin 22 Mayıs 1330 tarihli birinci sayısında “Dikkat! Dikkat!” başlığı ile bir duyuru yayımlanmıştır. “Hanımlar Alemi’ni 8’inci cüz’e kadar tab etmiş idim. Sahib-i imtiyazı Asaf Efendi’nin gazetenin münderecatına hilaf-ı arzu ve maksad mezkur gazeteyi dün bir mertebede bulundurması ve sair hususatta dahi adem-i iktidar ve kifayeti anlaşıldığından bu kere “Kadınlar Alemi” unvanı tahtında ve bir numerodan bed’en ile bir heyet-i muktedireye tevdi ederek neşrine ibtidar eyledim. Muhterem kari ve karielerimizin arzu ve dil-hahı vechile gerek münderecat ve gerek resim ve nefaset-i tabı hususuna bir kat daha itina kılınacağını ve “Hanımlar Alemi” ile hiçbir münasebetim kalmadığı cihetle iltibasa mahal kalmamak üzere izah-ı keyfiyete lüzum görüldü.” (Kadınlar Alemi, 1914) Bu alıntıdan anlaşıldığı üzere Kadınlar Alemi sahibi önceden Hanımlar Alemi ile ilgisi bulunsa da tamamen yeni bir dergiıy kendisinin çıkardığını beyan etmektedir. Hanımlar Alemi’nin aynı tarihte basılan sayısında çıkacak gazete ile hiçbir irtibatları bulunmadığını, derginin sahiplerinin Çocuk

Duygusu gazetesi sahipleri Leon ve Mihran Efendiler olduğunu belirtilmektedir (Hanımlar Alemi, 1914). Çocuk Duygusu dergisi ile Kadınlar Alemi'nin organik bağı günlük bir gazeteye verdikleri ilanda “Kadınlar Alemi ve Çocuk Duygusu Müdüriyeti” imzasını kullanmalarından anlaşılmaktadır (Odabaşı, 2021). Ancak Kadınlar Alemi dergi sahipliğinin Leon ve Mihran Efendilere isnat edilmesinin art niyetli bir hamle olduğunu düşünerek 2. Sayıda M. Ekrem imzalı “Bir Hareket-i Meşum” başlıklı bir yazı yayımlayarak Hanımlar Alemi'ne cevap verir. Hanımlar Alemi'nin Leon ve Lütfü Efendilerin gayrimüslim olmalarından faydalanmaya çalıştıklarını, ticari çıkarlar için milliyet meselelerini kullandıklarını derginin tek sahibinin kendisi olduğunu iddia eder ve Hanımlar Alemi'nin sahib-i imtiyazı Asaf Bey'den bahisle yazısını “Keşke bir Konsolidci Asaf Efendi alicenab ve hakiki bir Türk kadar Osmanlı olan bir Leon Lütfü Efendi olmuş olsa idi” ifadeleri ile sonlandırır. Gayrimüslim meselesinin bu kadar büyütülmesi dönemin boykot ortamı ile birlikte düşünüldüğünde daha anlaşılır hale gelmektedir. Başka bir deyişle bu tarihlerde “gayrimüslim (Ermeni) kimlik” Türkçe bir yayını yıpratılabilmekte ve dolayısıyla sakıncalı bir nitelik taşımaktadır (Odabaşı, 2021). Polemik bu cevapla sonlanmak yerine daha da hararetlenmiş, konu mahkemeye taşınmış ve Hanımlar Alemi başka dergilerin Hanımlar Alemi kapağı altına kendi yayınlarını koyarak insanları aldatmaya çalıştıklarını iddia ederek okuyucularını dikkatli olmaları hususunda uyarmaktadır (Kutkan, 2021). Bu tartışmaların da etkisiyle 25 Haziran tarihli 4. Sayıdan itibaren gazetenin adında ve künyesinde bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Derginin adı Osmanlı Kadınlar Alemi olarak değişirken sahib-i imtiyaz Naci ifadesi eklenmiş aynı zamanda ilanlar için Maarif Kütüphanesi Müdüriyeti adres gösterilmiştir. Dergi idarehanesi adreslerinden yola çıkan Odabaşı, Kadınlar Alemi çıkarken Naci Bey ve Leon Lütfi'nin bir ortaklıklarının söz konusu olduğunu, dördüncü sayı ile birlikte Leon Lütfi'nin çekildiği sonucuna varmaktadır (Odabaşı, 2021). Bir Hareket-i Meşum yazısının Leon Lütfü Bey ve yazı işleri müdürü A. Eşref'in kendi haberleri dışında basıldığını iddia etmelerinden sonra mahkemede iki dergi arasında uzlaşa sağlanmış ancak dördüncü sayı ile M. Ekrem heyet-i tahririye müdürlüğünden alınmıştır. Yine de dergide yazıları yayımlanmaya devam etmiştir. Yönetim değişikliği dergi içeriklerine de yansımış, ideolojik pozisyonlarında değişikliğe neden olmuştur (Odabaşı, 2021). Bu arada iki dergi arasında farklı vesilelerle ticari rekabet devam etmiştir (Kutkan, 2021). Reklam, promosyon ve görselleri ön plana çıkararak diğerlerinin önüne geçmeye çalışılmış,

hiciv türündeki yazılarda üstü kapalı şekilde tarizler yapılarak diğer yayınlar eleştirilmiştir (Odabaşı, 2021).

Derginin okur kitlesi hakkında çıkarımda bulunmamızı sağlayan en önemli kısım ise “Bilmece” başlığı altında yayımlanan kazananların isim listeleridir. Buradan fark edilecek ilk husus kadınların baba ya da eş adlarını ikinci ad olarak kullandıkları ya da kendilerini tanıtmak için falancanın kerimesi, zevcesi, hemşiresi, hafidesi gibi ifadelerle başvurarak kendilerini bir erkeğin varlığı üzerinden tanımlamalarıdır. Sosyal hayatta kadının yeri ve kamusal alanda görünürlük hususunda önemli bir ipucu sunmaktadır. Yine burada cevap gönderenlerin genelde devlet kadrolarında çalışanlar ya da onların ailelerinden oldukları yani üst ve orta sınıf mensubu kişiler oldukları çıkarımını yapmak mümkündür. Ayrıca isimler arasında özellikle rüştiye, idadi, inas mektebi öğrenci ve öğretmenlerinin bulunması özellikle taşradan gelen cevapların bu kişilerce verilmesi eğitimde yaşanan gelişmenin sonuçları olarak okunabilir. Ayrıca derginin kitlesi yalnızca kadınlardan oluşmamakta erkekler de dergiye ilgi göstermektedir. Bu ilginin kaynak eksikliği nedeni ile değil toplumda uyanan merak ve öğrenme isteği ile ilgili olduğu söylenebilir (Kutkan, 2021).

Buraya kadar elde edilen bilgiler Kadınlar Âlemi / Osmanlı Kadınlar Âlemi gazetesinin kısa yayın hayatına rağmen II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı kadın basınının yapısal, ideolojik ve ekonomik dinamiklerini görünür kılan önemli bir örnek teşkil ettiğini ortaya koymaktadır. Gazetenin yayın politikası, içerik çeşitliliği ve görsel dili kadınların kamusal alanda görünürlük kazanma çabasını, bu çabanın aile, ahlak ve milliyetçilik ekseninde meşrulaştırılma biçimlerini ve aynı zamanda matbuat kapitalizminin yarattığı rekabetçi ortamı birlikte yansıtmaktadır. Edebi türlerin ağırlığı, romantizm etkisi ve görsel kullanım, tiraj ve okuyucu ilgisini artırmaya yönelik ticari kaygılarla ilişkilendirilebilirken; fikri yazılar ve polemikler, kadın meselesinin dönemin siyasal ve toplumsal tartışmalarıyla nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir. Hanımlar Âlemi ve Sıyanet gibi yayınlarla yaşanan rekabet ve polemikler, kadın basınının yalnızca ideolojik değil aynı zamanda ekonomik ve simgesel bir mücadele alanı olduğunu da ortaya koymaktadır. Okur profiline ilişkin bulgular ise, eğitilmiş orta sınıf kadınların ve erkeklerin bu yayın etrafında şekillenen bir kadın kamuoyunun parçası haline geldiğini düşündürmektedir. Bu çıkarımları yaparak tartışmaya açmayı mümkün kılacak bağlam ve kavram seti kuramsal çerçeve başlığı altında ortaya konulacaktır.

3. KURAMSAL ÇERÇEVE

Kadın matbuatındaki gelişmenin kadınları kamusal alanın aktif bir öznesi haline getirerek toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümünde belirleyici bir rol oynadığı iddiasının sağlıklı bir şekilde sınanabilmesi için dönemin kadın taleplerinin hangi zihniyet bağlamında meşrulaştırıldığını, kadınların kamusal tartışmayı hangi araçlarla yürüttüklerini ve kadınlığın hangi söylemsel iktidar ilişkileri içinde yeniden üretildiğini açıklayacak bir kuramsal çerçeveye ve kavram setine ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu özgün tarihsel pozisyonu anlaşılır kılabilmek için üç ayaklı bir kuramsal altyapı inşa edilecektir. Birincisi Nicole A. N. M. Van Os'un Osmanlı/Türk kadın hareketine ilişkin "ailesel feminizm (familial feminism) kavramsallaştırması, ikincisi Nancy Fraser'in Habermas'ın tekil kamusal alan varsayımının eleştirisi ile ortaya koyduğu "madun karşı-kamular" şeklinde adlandırdığı yaklaşımı, üçüncüsü de Joan W. Scott'un toplumsal cinsiyet çalışmaları için önemli bir kuramsal dayanak teşkil eden ve toplumsal cinsiyetin işlevsel tarihsel bir analiz kategorisi olduğunu ortaya koyan çalışmasıdır. Bu üç eksen Kadınlar Alemi'nin söylemsel pratiklerini, kadınlık/annelik/eşlik gibi rolleri yeniden tanımlayan bir madun karşı-kamunun taleplerini dile getirerek sisteme eklemlenme süreci olarak kavramayı mümkün kılmaktadır.

3.1. Ailesel Feminizm Kavramı

Ailesel feminizm, Nicole Van Os tarafından kavramsallaştırılmış ve Osmanlı kadın hareketinin taleplerinin karakterini açıklamakta başvurulmuş işlevsel bir konsepttir. Ailesel feminizmin kökenini dinsel canlanış hareketine dayandırmıştır (Os, 2009). Bu kavram taleplerin eşit yurttaşlık hakları bağlamında değil aile ve toplumsal düzenin ıslahına dayanan bir meşrulaştırma mantığı içinde kullanılmasını açıklamaktadır. Os 2005 tarihli makalesinde kadın hakları mücadelelerinin Batı ile sınırlı olmadığını belirterek Çin, Japonya, Mısır, İran ve Osmanlı İmparatorluğu gibi yerlerde on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ile yirminci yüzyıl başında kadının toplumdaki pozisyonunu iyileştirecek gelişmeler yaşandığını kaydetmektedir (Os, 2005). Os yukarıda değinildiği üzere kadın haklarının öncelikle erkekler daha sonra ise kadınlar tarafından ele aldığını dergiler, cemiyetler ve yasal düzenlemeler aracılığıyla

taleplerini gündeme taşıdıklarını belirten Os bu noktada erken dönem Batı feminizmleri ile bir paralellik kurmaktadır. Bu feminizmlerin ortak karakteri ataerkiyi reddetmeden ve radikal değişiklikler talep etmeden kadınların durumlarının iyileştirilmesine çabalamalarıydı (Os, 2005). Ailesel feminizm anlayışına göre kadın ve erkek birbirinden farklı fakat birbirinin tamamlayıcısıydı. Haliyle eşitlik taleplerin dışında kalıyor daha ziyade “eşdeğerlik” savunuluyordu. Os, bu tür bir feminizmin burjuva feminizmi ya da liberal feminizm olarak da adlandırıldığına dikkat çekmiştir (Os, 2005).

Ailesel feminizm dinsel canlanış hareketine dayandırıldığı için bu harekette aile ve toplum bireyin önünde gelmekteydi (Os, 2009). Patriarkayı reddetmeyen ve kadın hak ve özgürlüklerini toplum yararıyla meşrulaştıran türden bir kadın hareketini feminist olarak adlandırırken Os, Margot Badran’ın Mısır’daki feminizmi tartışırken kurduğu feminizm tanımından hareket etmektedir. Bu tanıma göre “feminizm kadınların cinsiyetleri nedeniyle maruz kaldıkları kısıtlamaların farkına varmayı içerir ve bu kısıtlamaları ortadan kaldırmak için çabalar. Kadınlar için yeni roller ile kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkileri yeniden düzenleyen, daha adil bir toplumsal cinsiyet sisteminin geliştirilmesini kapsar” (Badran, 1995). Bu kavram çerçevesinde Osmanlı kadın hareketinin feminizm olarak nitelenebileceğini belirten Os, özellikle 1908 sonrasında kadınların basın ve cemiyetler aracılığıyla kadınların geleneksel cinsiyet düzeninin dışında tecrübeler kazandığını ifade etmektedir. Esasen II. Meşrutiyet’in bu hamleleri milliyetçi saiklerle hayata geçirilmişse de kadınların toplum içindeki yerlerinin değişmesine yardımcı olduğu açıktır (Os, 2009).

Milliyetçi saiklerle yapılan hareketler kadınların taleplerini meşrulaştırmanın bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumun yapı taşının aile olarak kabul gördüğü bir ideolojik perspektifte organizmacı toplum anlayışının bir uzantısı olarak kadınların eğitim, çalışma ve kamusal alana katılma talepleri “iyi anne”, “eğitimli eş”, “toplumun terbiyecisi” gibi misyonlar yüklenerek meşrulaştırılmaktaydı. Aynı bakış açısı kadın ve erkeğe birbirinin tamamlayıcısı olma ve görevlerin farklılaşması varsayımınız da doğal olarak yüklemekteydi.

Bu ortamda Müslüman Osmanlı kadınları verili toplumsal cinsiyet parametrelerine bağlı kalarak rollerini genişletmeyi denemişlerdir. Talip olunan yeni rollerse aile ve toplum faydası gerekçeleriyle meşrulaştırılmıştır. Meşruiyet arayışında ideolojik yatkınlığa uygun olarak asr-ı saadet referansı da kullanılmıştır. İslami kimliği ön plana çıkan modernleşmeci yazarlar İslami asrı saadet döneminde kadınların toplumda daha

etkin bir rol oynadığına değinirken milliyetçi aydınlar İslamiyet öncesi Türk toplumlarının yaşayışında kadının görev ve sorumluluklarına atıfla kadının durumunun dönüştürülmesini meşrulaştırmaktaydı (Os, 2023). Os'un düşüncelerini sistematikleştirecek olursak ailesel feminizmin karakteristik unsurlarını dört ana başlık altında toplayabiliriz: i) Ataerkil düzenle müzakere ve uzlaşma zeminini korur, ii) Toplum tasavvurunun merkezinde aile bulunur ve kadının asıl yeri burada konumlandırılır, iii) toplumsal cinsiyet rolleri eşit değil tamamlayıcı olarak tanımlanır, iv) talepler millet ve aile yararı ile örtüştüğü ölçüde meşru kabul edilir.

Os'un en büyük katkılarından biri feminizm kavramını Badran'dan ödünç alarak daha geniş bir çerçevede ele alması, Batılı radikal feminizmlerin tanımıyla sınırlı kalmamasıdır. Osmanlı kadın hareketinin feminist karakterli olup olmadığı tartışması süreklilik arz eden bir meseledir. Os'un katkısından kuramsal çerçeveden faydalanan Osmanlı kadın hareketleri üzerine yapılan çalışmalara bir örnek eril tarih söyleminde bir kadın kamusal alanı olarak kadın dergilerinden Hanımlara Mahsus Gazete üzerine yapılan bir analizde de Osmanlı kadın hareketi söylemlerinin ailesel feminizm ile örtüştüğü belirtilmektedir (Güven, Z.C., 2016). Nihai olarak ailesel feminizmin, feminizmin anlamını genişleterek onu bir özneleşme pratiği ve söylem üretimi olarak ele almaya imkan vermesi önemlidir. Bu sayede Osmanlı kadın hareketi radikal feminizm ölçütleriyle ele alınıp sorunlu ya da eksik olarak tanımlanmaktan kurtulmakta ve kendi tarihsel koşullarında özgün bir söylemsel pratik ve karşı-kamusallık üretimi olarak okunabilmektedir.

Osmanlı kadın hareketinin feminizm bağlamında ele alınmasına ilişkin diğer belli başlı yaklaşımlara değinecek olursak Serpil Çakır, kadınların örgütlenme pratiklerini ve kadın basınına erken dönem feminist hareketin nüveleri olarak okurken; taleplerin dönemin siyasal kısıtları ve toplumsal normları içinde şekillendiğini vurgulamaktadır (Çakır, 2013). Fatmagül Berktaş ise Osmanlı modernleşmesinde kadınlık inşasının hem özgürleştirici hem de disipline edici yönlerine işaret ederek, kadın söyleminin modernleşme projesiyle kurduğu gerilimli ilişkiyi tartışmakta ve dönemin kadın hareketinin Doğu ile Batı'nın kesiştiği bir noktanın ürünü olduğunu söylemektedir (Berktaş, 2012). Deniz Kandiyoti'nin "ataerkil pazarlık" kavramsallaştırması, kadınların patriyarkaya karşı stratejik müzakere biçimlerini açıklamak için tamamlayıcı bir perspektif sunmaktadır (Kandiyoti, 1988). Ümüt Akagündüz'ün II. Meşrutiyet'te kadın olma deneyimlerini gündelik hayat, eğitim ve çalışma pratikleri

üzerinden anlamaya çalışan çalışmaları da, hareketin yalnızca söylemsel değil maddi-sosyal dayanaklarını görünür kılmaktadır (Akagündüz, 2020).

Dönem hareketinin taşıyıcısı olan kadın dergilerinden biri olarak Kadınlar Alemi ailesel feminizm repertuvarının dolaşıma sokulduğu başlıca sahalardandır. Kadınlar Alemi’nde sıklıkla başvurulan “eğitimli anne”, “fedakar kadın”, “toplumun ilk terbiyecisi” ve “modern eş” temaları, aile içi rollerin uzantısı olan bir yurttaşlık tahayyülü içermektedir. Kadınların kamusal görünürlüğü de bu rollerle sınırlamaktadır. Bu çalışma kapsamında ailesel feminizm, yürütülecek tarihsel bağlama duyarlı feminist söylem analizine kavramsal bir zemin sağlamaktadır.

3.2. Madun Karşı-Kamular Kuramı

Kadın matbuatının dönüştürücü etkisinin görünürlüğü kavramsallaştırabilmek için “kamusal alan” literatürü önemli bir referans noktasıdır. Kamusal alanı tam anlamıyla kuramsallaştıran ve sosyal bilimlerin önemli bir konusu haline getiren isim Jürgen Habermas’tır. Habermas’ın teorisine göre yurttaşlar/bireyler common interest denilen ortak çıkarları ya da ortak meseleleri etrafında akıl yürüterek ve bu düşüncelerini müzakere ederek devlet iktidarını denetime tabi tutmaktadırlar. Bu durum burjuva devrimi sonrası ulus-devletler bağlamında ortaya çıkmıştır. Kamusal alan rasyonel tartışmaların yer aldığı, kapsayıcı ve tekil bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Habermas, 2021).

Nancy Fraser bu yaklaşımdan hareket ederek onun sınıf, ırk ve cinsiyet temelinde yeterince açıklayıcı olmadığını öne sürmektedir. Bu konudaki fikirlerini sistemleştirdiği makalesi Rethinking The Public Sphere (Fraser, 1990)’de modern devletlerde birden fazla kamu olduğunu ve bu kamuların eşitsiz güç ilişkileri içinde bulunduğunu savunmaktadır. Habermas’ın anlatısını kamuların çoğullaşmasını demokrasiye bir tehdit olarak algılaması nedeniyle eleştirir ve çoklu kamular kuramını tabakalı toplum ve çokkültürlü eşitlikçi toplum dediği iki farklı toplum yapısı açısından sınar. Çalışmanın konusunu Osmanlı gibi çok farklı sınıftan, milletten, dinden insanın bir arada yaşadığı ve bu farklılıklara dayalı millet sistemi ile yüzyıllarca yönetilen bir yapı teşkil ettiğinden tabakalaşmış toplumlar hakkında söylenenler daha işlevsel olacaktır. Fraser’e göre toplumsal eşitsizliğin mevcut olduğu yerlerde kamusal alanın müzakere süreçleri hakim grupların lehine işlerken bağımlı grupların aleyhine işlemektedir. Fraser’in bağımlı grup dediği kapsayıcı çoğunluğun dışında kalan ve

onlardan farklı gündemleri olan bu topluluklar düşüncelerini ifade etmek için alternatif kamular oluşturmuşlardır. Bu durum hem bu grupların hem de demokrasinin lehinedir. İşte bu bağımlı grupların muhalif söylemlerini ürettikleri ve paylaştıkları bu alternatif kamuları madun/ikincil karşı-kamular olarak adlandırmaktadır. Fraser madun karşı kamuların zorunlu olarak iyi ve eşitlikçi olmadığını bazen bunun aksi yönünde söylemler de üretebildiklerini söylemektedir. Ne olursa olsun uzun vadede söylem alanını genişleterek ve ön kabulleri tartışmaya açarak ayrılıkçılığa karşı işleyen bir sürece dönüşmektedir. Habermas'ın teorisinde belirtilen common interest konusu da Fraser tarafından eleştirilmektedir. Nihayetinde neyin ortak ilgi dahilinde olup neyin olmadığına karar veren hakim gruplardır. Oysa karşı-kamusal alanda tartışılan bir mesele yürüttüğü strateji ile bir zaman sonra kamusal alanın ilgi alanına girer. Kadına yönelik şiddet konusu bu şekilde kamusal alanın tartışmasına açılmıştır, önceden özel alana hapsedilen bu mesele kamusal alanın common interest'i olarak görülüyor ve tartışılmıyordu. Feministlerin alternatif madun karşı-kamu oluşturarak söylemlerini yaymaları neticesinde kamusal alana taşınmıştır.

Bu çerçevede kadın matbuatının 20. Yüzyıl başlarında bir karşı kamusal alan olarak işlediğini söylemek mümkündür. Mahrem ve özel sayılan kadın ve kadınlara ait meseleler matbuat aracılığıyla kamusal alana taşınarak tartışmaya açılmıştır. Kadın matbuatı bu dönemde bir yandan modernleşme ve milliyetçilik projesinin dilini ödünç alırken diğer yandan kadınlara özgü bir söylemsel pratik alanı inşa ederek kamusal müzakere süreçlerinin konularını ve aktörlerini genişletmiştir. Radikal muhalif bir dil kullanmadan tarihsel bağlamı içinde işlevsel bir madun karşı kamu inşa eden Osmanlı kadın matbuatı kırılğan ama işlevsel bir müzakere uzamı olarak ele alınacaktır.

3.3. Toplumsal Cinsiyetin Tarihsel İnşası

Kuramsal çerçevenin üçüncü ayağı Joan W. Scott'un toplumsal cinsiyetin tarihsel olarak nasıl inşa edildiğini açıklayan yaklaşımıdır. Scott'un toplumsal cinsiyet hakkındaki fikirlerini "Gender: A Useful Category of Historical Analysis" adlı makalesinde açıklamaktadır. Bu makalede toplumsal cinsiyetin zaman içinde farklı anlamlara gelecek şekilde kullanıldığına dikkat çekerek artık bu bulanıklığın giderilerek sosyal bilimler için analitik bir analiz kategorisi haline getirilmesi gerektiğini savunur (Scott, 1986).

Scott, toplumsal cinsiyeti iki yönlü bir şekilde tanımlamaktadır. Birincisi toplumsal cinsiyet, cinsiyet farklılığına dayalı toplumsal ilişkilerin kurucu ögesidir. İkinci olarak toplumsal cinsiyet iktidar ilişkilerini göstermenin ve anlamlandırmanın birincil yoludur. Scott, toplumsal cinsiyet ile iktidar ilişkileri arasındaki bağlantıyı izah ederken cinsiyetler arasındaki biyolojik farklılıklara dayalı göndermeleri temel almıştır. Bu göndermeler Scott'a göre toplumsal hayatın sembolik örgütlenmesini oluşturmaktadır. Söz konusu göndermelerin iktidarın dağılımını etkilemedeki gücü nispetinde iktidarın kavranması ve inşa edilmesi için toplumsal cinsiyet bir başvuru kaynağı haline gelmektedir (Scott, 1986).

“Toplumsal cinsiyet, siyasi iktidarın kavranması, meşrulaştırılması ya da kritize edilmesinde tekrar tekrar başvurulmuş kaynaklardan biridir. Erkek ve kadın karşıtlığının anlamına gönderme yapar, aynı zamanda bu anlamı kurar. Siyasal iktidarı meşrulaştırmak için bu referansın kesin ve sabit görünmesi, doğanın ya da ilahi düzenin bir parçasıymış gibi sunulması gerekir. Bu şekilde ikili karşıtlık ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin toplumsal süreçleri, iktidarın bizzat anlamının bir parçası hâline gelir, bunların herhangi bir yönünü sorgulamak ya da değiştirmek, bütün sistemi tehdit eder.” Scott’un toplumsal cinsiyetin tarihsel analiz için kullanışlı bir kategori olduğu iddiasını dayandığı gerekçe bu ifadelerinde somutlaşmıştır. Yani bir toplumun cinsiyet farklılıklarını nasıl algıladıkları orada inşa edilen tüm siyasi süreçleri etkilemektedir ve cinsiyet rolleri ya da daha özelde kadın meselelerin tartışılması aynı zamanda iktidarın ideolojisini, toplumla olan ilişkilerini, iktisadi bağlantıları da tartışmak anlamına gelmektedir. Aynı şekilde toplumsal cinsiyet algılarının değişmesi iktidarın yapısının da değişmesini beraberinde getirecektir ve tam tersi.

Scott 2010 yılında bu yaklaşımını gözden geçirdiği makalesinde toplumsal cinsiyetin dilinin sözlüklere kodlanamayacağını anlamlarının da kolayca varsayılamayacağını belirterek asıl çözülmesi gerekenin incelenen malzemeler içinde üretilen özgül anlamlar olduğunu söylemektedir. Bu kapsamda toplumsal cinsiyetin bu anlamların nasıl kurulduğu, neyi ifade ettiği ve hangi bağlamlarda işlediğini ele alındığında, eleştirel bir analiz kategorisi olarak faydalı olmayı sürdürdüğüne değinmektedir (Scott, 2010). Yani toplumsal cinsiyet bir analiz kategorisi olarak işlevseldir. Söylemsel pratik ya da başka herhangi bir yolla neyi nasıl ve neden söylediğinin anlaşılması iktidarın kodlarının da çözümlenmesi anlamına gelecektir.

Scott, ilk makalesinde toplumsal cinsiyet ve iktidar arasındaki karşılıklı etkilenimi çalışma modellerinin değişmesi örneğiyle açıklamış ve yeni kültürel sembol

çeşitlerinin ortaya çıkmasının ödipal dramının yeniden yazılması veya yoruma açılmasına imkan tanıyabileceğini iddia etmiştir (Scott, 1986). Berktaş, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm başlıklı makalesinde "Babanın mutlak egemenliğinden erkek-kardeşler cumhuriyetine" ifadelerine yer vererek bu iddiayı doğrulamıştır. Berktaş "Modernleşmeci erkeklerin, geleneksel mutlak otoriteye baş kaldırırken "kız kardeşleri" ile ittifak yapma arayışı" içinde olduklarını nihayetinde kurdukları yönetimin bir "erkek kardeşler cumhuriyeti" olduğunu bu nedenle de "yeni adam"ın "kız kardeşin kimliğini belirli kalıplar içinde tutmak ve ehlileştirmek ihtiyacı" duyduğunu belirtmiştir. Bu tam da Scott'un çözümlemesiyle örtüşmektedir (Berktaş, 2009).

Araştırmanın konusu olan tarihi bağlam göz önüne alındığında hem iktidarın dönüşümünün toplumsal cinsiyeti değiştirdiği hem de toplumsal cinsiyet taleplerinin iktidarı etkilediği bir sürecin anlamlandırılmaya çalışıldığı görülecektir. Bu nedenle "Kadınlar Alemi"ndeki söylemlerin sadece bir hak talebi olmanın ötesinde bir kadınlık tanımı ve üretimi olduğunu bunun da iktidar ilişkilerinden etkilenen ve onları etkileyen bir pozisyonda bulunduğunu göstermek için Scott'un yaklaşımı önemlidir.

Özetle, Scott'un toplumsal cinsiyetin tarihsel inşası yaklaşımı, Osmanlı kadın hareketinin hem söylemini hem de deneyimini anlamlandırmak için kritik bir perspektif sunmaktadır. Bu perspektif bize Osmanlı kadınlarının sadece hak talep eden pasif özneler olmadığını, aynı zamanda kadınlık tanımını yeniden üreten ve bu yolla toplumsal yapıyı dönüştürmeye çalışan aktif özneler olduğunu gösterir. Kadınlar Âlemi'nin sayfalarında yürütülen tartışmalar, bir yandan kadınların eğitimi, çalışma hayatı, siyasi hakları gibi somut taleplere odaklanırken, diğer yandan her bir talep arkasında "kadın nasıl bir varlıktır, toplum içindeki yeri ne olmalıdır?" sorusuna verilen yanıtları barındırır. Bu yanıtlar, bazen ataerkil söylemle uyumlu, bazen ona meydan okuyan biçimde, dönemin toplumsal cinsiyet rejimini yeniden şekillendirmiştir. Böylelikle Osmanlı kadın hareketi, sadece hukuki kazanımlar elde etmekle kalmamış, aynı zamanda modern Türkiye'de kadınlığın anlamının temellerini atmıştır.

Scott'un toplumsal cinsiyet yaklaşımı, Fraser'in madun karşı-kamu kavramsallaştırması birlikte düşünüldüğünde, kamusal alanın yalnızca bir müzakere mekanı değil aynı zamanda kimliklerin ve anlamların inşa edildiği ve iktidarla eklemlendiği bir alan olarak ortaya çıkar. Madun karşı-kamular, dışlanmış grupların/bağımlı grupların sesini duyurduğu, taleplerini dile getirdiği alanlar olmakla

kalmaz, aynı zamanda bu grupların kendilerini nasıl tanımladıklarını ve hangi normatif sınırlar dahilinde özneleşebildiklerini belirleyen bir söylemsel pratik üretim alanları olarak belirir. Çünkü söylem yalnızca gerçekliği yansıtan bir dil olmakla kalmayıp toplumsal gerçekliği kuran ve yeniden üreten bir pratiktir. (Scott, 1986) Ailesel feminizm ise bu inşanın Osmanlı bağlamındaki özgül bağlamını yakalar, bu bağlamda kadınların ürettiği söylem aile ve millet nosyonları üzerinden kurularak hem dönüştürücü hem sınırlayıcı etki üretir.

Üç kuramsal boyutun (ailesel feminizm, karşı-kamusal alan, toplumsal cinsiyetin inşası) birlikte kullanılması, çalışmamıza bütüncül ve dengeli bir perspektif kazandırmıştır. Bir yandan Osmanlı kadın hareketini kendi tarihsel gerçekliği içinde konumlandırıp anakronik yargılardan kaçınmamızı (tarihsel özgünlüğe sadık kalmamızı) sağlarken, diğer yandan evrensel kuramsal tartışmalarla bağ kurarak olguları daha geniş bir çerçevede yorumlamamıza imkân vermiştir. Bu kuramsal çerçeve sayesinde, Kadınlar Âlemi gazetesi özelinde II. Meşrutiyet kadın hareketinin feminist niteliği, kamusal alandaki yeri ve söylemsel katkısı gibi sorulara tutarlı yanıtlar geliştirebiliriz. Bu yanıtlar sadece Osmanlı tarih yazımı için değil, genel olarak feminist tarih ve kamusal alan kuramları için de önem taşımaktadır. Osmanlı, Batı-merkezli teorilerin sınandığı bir örnek olması itibarıyla önem arz etmektedir.

4.YÖNTEM

Bu çalışma II. Meşrutiyet döneminde kadın matbuatındaki gelişmelerin kadınları kamusal alanın aktif bir öznesi olarak konumlandırarak toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümünde nasıl bir işlev üstlendiğini sorgulamak amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden feminist söylem analizine dayalı olarak tasarlanmıştır. Araştırma 1914 yılında yayımlanan bir kadın gazetesi olan Kadınlar Alemi'nin tahlilini içerdiğinden feminist söylem analizi yöntemi tarihsel bağlama duyarlı olarak nitelenerek tarihselliği vurgulamaktadır. Tarihsel bağlam göz önüne alındığında Osmanlıda kadın hareketinin yükselişinde II. Meşrutiyet ve kadın matbuatının önemli bir yere sahip olduğu yukarıda da açıklanmıştır. Bu perspektiften daha önce çalışılmamış bir kadın gazetesi olan Kadınlar Alemi yukarıda anılan kuramsal çerçeve ve tarihsel koşullar içinde incelenebilecek temel metinlerden biri olduğundan case olarak seçilmiştir.

Tezin veri setini 1914 yılı Mayıs ve Temmuz ayları arasında 9 sayı olarak yayımlanan kısa ömürlü bir kadın dergisi olan Kadınlar Alemi'nin tüm sayıları teşkil etmektedir. Söz konusu sayıların tamamına Milli Kütüphane'den erişilmiş olup sayıların tamamının Latin harfleri ile transkripti yapılmıştır. Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine çevrilen metinler kadın, aile, milliyetçilik ve modernleşme temaları için oldukça fazla malzeme sunmaktadır. Bu metinler içinden analize tabi tutulacak olanlar seçilmiş olsa da her bir tekil metin gazetenin genel yayın politikası ve ideolojik çizgisi bağlamında değerlendirilmiştir.

Yukarıda kurulan kuramsal çerçevede toplumsal cinsiyetin neden kullanışlı bir analiz kategorisi olduğunu ve kadınların kamusal alana katılımının ne yollarla gerçekleşip ne gibi sonuçlar doğurduğu üzerinde durularak ailesel feminizm kavramının ana hatları çizilmiştir. Bu kuramsal çerçeve bağlamında veri setini çözümlemek açısından en elverişli yöntem feminist söylem analizi olarak öne çıkmaktadır. Feminist söylem analizinin kurucu metni sayılabilecek “Feminist Critical Discourse Analysis: Articulating a Feminist Discourse Praxis” adlı makalesinde Lazar (2007) feminist söylem analizini temel olarak ataerkil iktidarın dilde nasıl üretildiğini ve meşrulaştırıldığını açığa çıkarmaya yönelik bir yöntem olarak tanımlamaktadır. Yani dil sadece bir ifade aracı değildir, toplumsal cinsiyet tanımlarını üreten bir işlev üstlenmektedir ki bu Scott'un görüşleriyle örtüşmektedir. Mikro dilin makro iktidarların kurulması, yeniden üretilmesi ve meşrulaştırılmasındaki rolü bu yöntemin

temel araştırma konularındandır. Kadınlar Âlemi'nden seçilen metinler bu kapsamda kadınlığı kuran, kadının toplumsal yaşamdaki yerini belirleyen, kadının rollerini tanımlayan, makbul olan ve olmayan kadın biçimlerini tasavvur eden etkin bir söylemsel pratik alanı olarak incelenmiştir.

Yöntem iki aşamalı olarak uygulanmıştır. Birinci aşamada metinler tekrar tekrar okunmuş ve metinlerde sık sık tekrar eden, önemle üzerinde durulan konular kapsamında kadınlığın inşası, taleplerin meşrulaştırılması ve bu bağlamda en önemli referans noktası olarak aile, kadın üzerinde din ve gelenek aracılığıyla kurulan denetim mekanizması, fikirlerin çelişkileri bağlamında geleneksel ve modern zıtlığı ve kadının kamusal alanda görünürlüğü gibi ana temalar belirlenmiştir. İkinci aşamada metinlerde yer alan ifadeler bu temalara göre kodlanarak kategorize edilmiş ve tarihsel bağlamı göz önünde bulundurarak feminist literatür ve yukarıda verilen kuramsal çerçeveye bağlamında tartışılmıştır.

Feminist söylem analizi, kadınları söylem içinde edilgen alıcılar olarak değil, mevcut iktidar ilişkileriyle müzakere eden ve bu ilişkileri kimi zaman dönüştüren aktörler olarak ele almaktadır (Lazar, 2007). Bu doğrultuda Kadınlar Âlemi'nde kadınların hem geleneksel aileci rolleri yeniden üreten ataerkiye sıkı sıkıya bağlı hem de kamusal alanda söz ve eylem talep eden özne konumları birlikte değerlendirilmiştir. Böylece derginin, Osmanlı kadın hareketinde “ailesel feminizm” olarak tanımlanabilecek özgül bir söylemsel hattı nasıl temsil ettiği ortaya konulmuştur.

5. BULGULAR

5.1. Özneleşme: Kadınlar Alemi'nde Kadın Kimliğinin İnşası

II. Meşrutiyet gibi geleneksel toplum yapısından moderne doğru hareket edilen bir geçiş momenti “vatandaşın icadı”nı olduğu gibi kadının özne olarak inşasını da zorunlu kılmaktaydı. Kadın hak ve taleplerini dile getirebilmenin ya da kadını kamusal alana dahil edebilmenin birincil koşulu kadının özneleşebilmesiydi. Bu hedefin gerçekleştirilmesinde kadın matbuatı en önemli araçlardan biri olmuştur. Nitekim Kadınlar Alemi de bu işlevi yerine getiren yayınlardan biridir. Birinci sayıda Feriha Kamran’ın başyazısında kadınların kendilerini kamusal alanda tanımlama ve var etme ihtiyaçları şu satırlarla ifade edilmiştir: “...kendi mevcudiyetimizin ne demek olduğunu anlamak ve anlatmak lüzum-ı mübremi adeta bir ihtiyac-ı hayatiye gibi kendini hissettiriyor.”, “Eğer biz hukuk-ı beşeriyemizi ibraz itmezsek ba’demâ da hiçbir hareket yapmağa muvaffak olamayacağımıza mutmain olalım...” (Feriha Kamran, 1914/1). Bu satırlarda kadının varlığını evvela kendi anlaması sonra diğerlerine anlatması gerekliliği üzerinde durulurken özneleşme açısından kritik bir eşik olarak insanlık hukukuna muhatap bir varlık olarak kadını konumlandırmaktadır. Yazının devamında Feriha Kamran derginin amacını kadınlara kendilerini tanıtmak ve onlara rehberlik etmek olarak açıklamaktadır. Kadınlara seslenirken “biz” şeklinde kapsayıcı bir hitap kullanılması “biz kadınlar” gibi bir kurucu ifadeye yer verilmesi özne inşasının başladığının işaretidir. Artık kadın dışlandığı kamusalığa geri dönmüştür, talepleri ve itirazları ile görünür bir özneye dönüşmektedir. Kadınlar Âlemi’nde kadınlara “Türk ve Müslüman kadınları!...” (Feriha Kamran, 1914/8) şeklinde hitap edilmesi kadınların kamusal alana çağırılması bağlamında önemli bir ifadedir. Bu ifade başta yüzeysel bir seslenme gibi görünse de bundan daha fazlasını içermektedir. Althusser’in ideolojik çağırma (Althusser, 2017) kavramsallaştırması perspektifinden bakıldığında kadınların ulusal ve dinsel kimlikleri ile özneleştirildiği görülmektedir. Bu durum kadınları Müslüman ve Türk olarak tanınabilir, meşru ve konuşabilir özneler haline getirmektedir. Kadının kadın olarak değil Türk ve Müslüman kimliğiyle meşrulaştırılması Türk modernleşmesinin milliyetçi hattını da gözler önüne sermektedir. Joan Scott’un (1986) vurguladığı gibi, toplumsal cinsiyet,

iktidar ilişkilerinin kurulduğu temel anlamlandırma alanlarından biridir; burada da kadınlık, dinsel ve ulusal aidiyetlerle eklemlenmiş bir söylemsel konum olarak inşa edilmektedir. Seslenmenin ideolojik işlevi bağlamında ele alınabilecek bir başka hitap ise Raife Halil'in yazısında karşımıza çıkmaktadır. (1914/7) "Ey muhterem valideler ve muazzez hemşireler" çağrısı kadınlara Osmanlı ve İslam'da olduğu gibi iki yeni meşru rol yüklemektedir. Annelik ve kardeşlik. Kadınların kamusal alana toplumun yeniden üretilmesine ve çocukların yetiştirilmesine yarayan araçlar olarak ve namuslu, sınırlarını bilen kız kardeşler olarak katılabileceklerine yönelik örtük bir kabul dolaşıma sokulmaktadır.

Özneleşmenin gerçekleşmesi için kadınların ilk önce mevcut duruma ilişkin bir farkındalık geliştirmesi daha sonra ise bunu değiştirmek için strateji geliştirmesi, aksiyonda bulunması gerekmektedir. Bu çerçevede kadınların mevcut durumu kavradıklarını ve toplumsal asimetrisinin farkına vardıkları, bunu değiştirmek için yollar aradıkları dergide görülebilmektedir. Altıncı sayıda yer alan Zelzele-i Ruh başlıklı yazısında Mahmut Sadık; "Şark ruhları, kadını hane içinde her daim keyf ve emre hazır ve amade bir esir gibi, erkeğin her nev'i hidematını ifaya mecbur görmüştür. Kadın, pek muti', hane içinde hapse mahkum ad edilecekmiş ve bu mahkumiyet onun için tabii bir hayat diye telakki edilmiştir. Kadın bir alet-i zevk ve iştihâ olunca, eşya-yı beytiyyeden farz edilince; zevk ve iştihânın tevlit edeceği kıskançlıkların daire-i tevehhümâtı tevsi edilerek bu tevehhümata göre kadınlar hakkında vehim ve hayalin telkin ettiği her nevi tazyikat tatbik olunmuştur" (Mahmut Sadık, 1914/6) ifadeleri ile kadının durumunu özetleyerek bunu değiştirmenin ancak erkeklerin radikal bir ruh değişimi geçirmesi ile mümkün olacağını savunmuştur. Hareket edilen noktanın kadının insan olduğunun ispatı ve insanlık hukukunun getirilerine sahip olmaya çalışma olduğu görüldüğünde kadın matbuatının ve özelde Kadınlar Alemi'nin kadının özneleşmesi ve kamusal alana dahil olmasındaki rolü daha iyi anlaşılacaktır. Her ne kadar bu yazıyı yazan bir erkek olsa da Kadınlar Alemi'nde erkeklerin kadın meselesi üzerine yaptığı tartışmalar eleştirilmiştir. Feriha Kamran bu konuda "Biz kadınlar için çabalayan erkekleriz derlerse inanmayınız. Onlar kadın için değil, erkekler yani kendileri için çabalayıp dururlar" (Feriha Kamran, 1914/3) ifadeleri ile erkeklerin samimi yetsizliğini iddia etmektedir. Bu tutum kadınlar için bir kurtuluşun ancak kadının kendi şuurlanması ve fikir beyan etmesi ile olacağı fikrini ortaya koyarak kadınların politik özneler olarak var olmalarının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Feriha Kamran tesettür meselesine eğildiği bir başka yazısında yine kadın meselelerine erkek müdahalesini reddederek şu ifadeleri kullanmaktadır: “... bugün kadınlar -çok şükür- kendi menfaat ve istifade-i hayatiyelerini idrak edemeyecek kadar <<zavallı>> değildirler.”, “...kadın, hakkiyatı daima kadın fikriyatıyla hal edilmelidir” (Feriha Kamran, 1914/7).

Feriha Kamran Türkçülük için de “erkeklerin bizim aramızda tadad etmek istedikleri tesisat” (Feriha Kamran, 1914/3) diyerek mesafeli bir duruş takınmaktadır. Erkek müdahalesinin reddi hususunda bir beyan da Hanım Mektupları köşesinde dile getirilmektedir. Burada yazar kadınların “kendi vakar ve haysiyetiyle erkeklerin ribka-i tahakkümünden ve istihzasından kurtulmak” (Hadika, 1914/2) gerektiğinden bahsetmektedir. Yukarıda anılan özneleşmenin iki boyutu burada göze çarpmaktadır; cümle hem kadının tahakküm altında bulunduğu ve küçümsendiğine ilişkin bir farkındalığı hem de bundan kurtulma iradesini içermektedir.

Kadın özneleşmesinin bir boyutu da kendi deneyimlerini kamusal alanda tartışmaya açarak kadınlık kavramının yeniden tanımlanmasının ve toplumsal cinsiyet anlayışının dönüşmesini sağlamaktır. Bu Scott’un toplumsal cinsiyeti söylemsel olarak inşa edilen tarihsel bir kategori olarak ele alması ile örtüşmektedir. Kadınların bu çerçevede basın aracılığıyla tartışmaya açtıkları konular taadüd-i zevcat, görücü usulü evlilik gibi önceden tamamen mahrem alana mahsus olduğu düşünülen başlıklardı. Kadınlar Alemi görücü usulü evlilik üzerinde durarak konuyu eleştirel bir tutumla ele almıştır. Dokuzuncu sayıda yer alan Fehmi Razi imzalı yazıda on dokuz yaşındaki bir genç kızın mektubu sütunlara taşınmaktadır. Kız babasının kendisini maddi durumu iyi olan elli beş yaşındaki bir adamla evlendirmek istemesinden yakınmakta ve böyle bir evliliğin mutluluk getirmeyeceğini belirtmektedir. Fehmi Razi kızın bu sözlerine katılarak anne ve babaları uyarmaktadır. “... on dokuz yaşında bir kız, elli beş yaşında bir ihtiyar ile nasıl teşrik-i hayat edebilir?. Farz-ı muhal olarak elim bir mecburiyet tahtında teşrik-i hayat etse bile o aile de ne gibi bir mesudiyet tasavvur edilebilir?” ve “Benim tavsiyelerime gelince: hayatta mesut olmak için -erkek ve kadın- herkes arzu ettiği, kendince beğendiği vücutla teşrik-i hayat etmelidir. Hakiki mesudiyet ancak bu suretle kabildir” (Fehmi Razi, 1914/9) ifadelerinde de görüleceği üzere artık evlilik konusu modern düşünme biçimleri içinde ele alınmaktadır. Bu düşünme biçimi evlilik kararı alınmasında kadının da fikrine ve beğenisine önem vermeyi ve evlilikte dengeyi modern ölçütler üzerinden değerlendirmeyi beraberinde getirmiştir. Evlilik gibi “özel”

alana atfedilen bir konunun kamusal alanda tartışılması kadının özne olarak kamusal alanda gündem oluşturabilme becerisiyle ilişkilidir. Sekiz ve dokuzuncu sayılarda Hanım Mektupları kısmında da görücü usulü evlilik karikatürize edilerek eleştirilmiş, görücüye çıkan kız “köşe minderi” gibi süslenip oturmakla tarif edilerek “kurun-ı ula”dan kalan adetler küçümsenmiştir (Hadika ve Reyhan, 1914/8-9).

Bu örnekler kadınların II. Meşrutiyet döneminde modernleşme projesinin rüzgarından da faydalanarak kendilerini politik olarak özneleştirmeye başladıklarını sarıh şekilde göstermektedir. Hem Scott’un iktidar ilişkilerini kuran ve yeniden üreten bir kategori olarak toplumsal cinsiyet kavramını hem de Fraser’in karşı-kamu olarak kavramsallaştırdığı bir alternatif gündem sahasını tasdik etmeleri bakımından bu örnekler önem taşımaktadır. Ranciere’in sayılmayanın sayılması olarak da tarif ettiği bu politik özneleşme özel alana mahkum olan ve erkekler tarafından temsil edilen Osmanlı kadınının özneleşmesi kadının tanımını yeniden inşa eden bir süreç olmuştur. Bu bağlamda öncelikle kadının özneliğinin ele alınması aşağıda ele alınacak kamusal alan ve meşruiyet ekseninde feminizm tartışmalarına zemin hazırlamıştır.

5.2. Meşrulaştırma: Ailesel Feminizm Ekseninde Kadınlar Alemi’nin Söylemsel Pratikleri

Kadınlar Alemi kadını özneleştirirken bunu geleneksel değerlerin dışına çıkmadan yapmaya özen göstermiştir. Bu yaklaşım kuramsal çerçevede tartışılan “ailesel feminizm” kavramı ile izah edilebilir. Tekrar etmek gerekirse ailesel feminizm ataerkil düzene bağlı kalmak koşuluyla kadınların toplumdaki durumunun iyileştirilmesini ve rollerinin genişletilmesini talep etmektir (Os, 2005). Ailesel feminizmin söylemsel stratejisi yeni rol taleplerini aile ve toplum menfaatiyle meşrulaştırmaktır. Ailesel feminizmin bu pozisyonu bazı ön kabullere dayanmaktadır. En temelde yer alansa kadın ve erkeğin ontolojik olarak farklı olduğu varsayımdır. Kadın ve erkeğin varoluşsal olarak ve fiziksel, biyolojik, ruhsal açılardan ayrı kategoriler olduğunu kabul etmek kadın ve erkeğe zorunlu olarak farklı roller atfetmeyi de beraberinde getirmektedir. Aslında kadın ve erkek için belirlenen toplumsal cinsiyet normları söylem düzeyinde bu sebeplerle meşrulaştırılmaktadır. İkinci bir ön kabul olarak ailesel feminizm kadının kamusal alanla ilişkisini tıpkı diğer hak ve özgürlüklerin kullanımında olduğu gibi aile ve toplum faydasıyla sınırlandırarak bir denetim

mekanizması oluşturmaktadır. Kadının ataerkil düzenin verili rollerinin dışına çıkmasına hoş bakmayan ailesel feminizm taleplerini eşitlikçi ve radikal şekilde dile getirmekten kaçınmakta, uzlaşmacı ve müzakereci bir söylem geliştirmektedir.

Bütün bu tercihleri Kadınlar Alemi üzerinden sınıadığımızda diskurun ailesel feminizmle tam bir uyum içinde olduğu görölmektedir. “Kadın kadındır. Erkeklerle kadın yekdiğerine mukayes olamaz. Kadının heyet-i içtimaiyede olan mevkiî hiçbir vakit birleşmez. Erkeğin vezaiî ayrı, kadının vezaiî de keza ayrıdır. Kadın tabiatıyla ince yaratılmış, daima ince şeylerle istinas hasıl etmiştir” (Feriha Kamran, 1914/4) diyen Feriha Kamran erkek ve kadın arasında varoluşsal bir farklılığı kabul ettiğı bir noktadan hareket ettiğini göstermektedir. Farklılığın veçhelerini de bu beyandan ayıklamak mümkündür. Keza heyet-i içtimaiyede (toplumsal bütün)deki yeri, vazifeleri, doğaları/yaradılışları tamamen birbirinden farklı olarak tasavvur edilmektedir. Yani ontolojik farklılık tezinin altı biyolojik, fiziksel ve psikolojik farklılık varsayımı ile doldurulmaktadır. Bu iddianın dergide en somut şekilde belirlediğı konu “Kadın Gücü” risalesi meselesidir. Dergide başta bu risalenin adı tenkit edilmektedir. Biyolojik, fiziksel ve ruhsal olarak zayıf olduğu kabul edilen kadının gücüne vurgu yapan bir ad saçmalık olarak anılmaktadır. “Artık her şey bitti de kadının gücü mü kaldı? Kadın için yapılan her müstahsen icraatı alkışlayacaklar evvela biz kadınlarız. Lakin yok böyle kadın gücüyümüş, kadın yüzüyümüş, kadın gözüyümüş gibi saçma sapan hareketleri daimi bir nefretle telakki eyler, red ederiz” (Feriha Kamran, 1914/2). Feriha Kamran gibi Yeni Şair mahlasıyla hiciv türünde eserler kaleme alan yazar da aynı sayıda Kadın Gücü’nü hedefine almıştır. “Güç” ifadesi ilk elde fiziksel güç ve dayanıklılığı çağrıştırdığından olsa gerek her iki yazar da kadınlarla erkeklerin sportif faaliyetleri üzerinden örnek vererek durumun “vahametini” tarife çalışmışlardır. “Mesela: O ince ve narin ellerin 20-30 kiloluk bir gülleyi fevkalade başının üzerinde taşıması mümkün müdür?... Vası’ bir çayırda ayaklarındaki müthiş kunduralarla futbol müsabakaları icra eden bir kadın heyeti tasvir edilebilir mi?” (Feriha Kamran, 1914/2) ifadeleri ile Feriha Kamran kadınların ağır kaldırmak ve futbol oynamak gibi fiziksel güç gerektiren spor faaliyetlerini yapmaya yaradılış itibarıyla elverişli olmadığını belirtmekteydi. Yeni Şair de Feriha Kamran’ınkilere benzer ifadelerle “Acaba kadınlar arasında müsaraalar mı tertip edecek? Kadınları pehlivanlığa mı alıştırarak? Yoksa kadın futbol takımları mı tertip edecek? Güllelerle kadınlara idman mı tavsiye edecek?” (Yeni Şair, 1914/1) diyerek kadınların

pehlivanlık yapmasını da bu olmayacak işler listesine eklemektedir. Burada bir parantez açıp Scott'un iktidar ilişkilerinin biyolojik farklara dayalı göndermeler etrafında şekillendiği ve bu sembolik örgütlenmenin gücünün iktidarın dağılımını etkilediği tezini hatırlamak gerekiyor. Scott'un bahsettiği türden bir sembolik örgütlenmenin inşası Kadınlar Alemi'nde açıkça görülmektedir. Bu durum toplumsal cinsiyetin Osmanlı geç dönemindeki iktidar ilişkilerini anlamak bağlamında toplumsal cinsiyetin işlevsel bir kategori olduğunu bir kez daha ispat etmektedir.

Bu tür “temelsiz girişimlerin” kadınlara hiçbir fayda sağlamayacağını da belirten Feriha Kamran, bu eleştirilerin devamında Türk kadınlığından önce “Osmanlı ve İslam kadınlığı” bulunduğu ifadesini eklemektedir. Buradan Kadın Gücü'nün milliyetçi çevreler tarafından çıkarılmasının planlandığı ve kadınlar için daha radikal eşitlik taleplerinde bulunacağı tahminini yürütmek güç değildir. Bu noktada kadınlar aleminin daha temkinli bir tavır takınması ideolojik bakış açısının ailesel feminizm olması olabileceği gibi kadın hareketinin muhafazakar çevrelerin tepkisini çekerek akamete uğramasından çekindikleri için başvurdukları stratejik bir hamle de olabilir.

Bu ideoloji ile strateji arasında salınan asıl önemli mevzu ile taleplerin meşrulaştırma yöntemi olarak aile ve toplumun faydasının gerekçe gösterilmesidir. Toplumun yapıtaşı olarak aileyi merkeze koyan böyle bir anlayış için kadın doğal ve zorunlu olarak annelik kimliği ile tanımlanmaktaydı. Feriha Kamran, En Değerli Kadın başlıklı yazısında en değerli ve kıymetli kadının “memleketine faydası dokunacak çocuk yetiştiren kadın” (1914/5) olduğunu söylüyordu. Böylece kadın kimliğinin politik inşasına din ve milletten sonra bir de annelik rolü eklenmiş ve böylece meşru kadın tasavvuru yavaş yavaş belirmeye başlamış oluyordu. Kadının diğer bütün talepleri de ailesel feminizmin tanımıyla örtüşür şekilde kadına biçilen bu annelik, eşlik ve terbiyecilik rolleri ekseninde meşrulaştırılmaktaydı. Bu taleplerin başında da eğitim gelmekteydi. Feriha Kamran aynı yazının devamında “Bugün on yaşından daha küçük bir İngiliz çocuğu, vatan hakkında sorulacak bütün suallere memleketimizin en müktedir, en faal bir <<nasyonalist>>i kadar düzgün, ve pürüzsüz cevaplar verir. Zira, daha aile terbiyesini alırken şefik bir validenin nişter-i takyidi onun damarlarına vatan için pek sabit, ebed-i hayat fikirler telkih etmiştir.” (Feriha Kamran, 1914/5) sözlerine yer vermektedir. Bir çocuğun yetişmesinde anne şefkati ve disiplininin önemini vurgulayan bu satırlar Batı'dan örnek vererek idealleştirilen toplum algısına ilişkin de ipucu sunmaktadır. Bu nedenle “kadınlara verilecek ehemmiyet pek büyük, ihmal

edilmesi cinayetle seyyan bir halettir” denilerek kadına gerekli önemin verilmemesi cinayetle eşdeğer tutulmuştur. Aynı şekilde “kadınlara verilecek ehemmiyet, bir milletin tealii ve tedennisiyle takdir olunur” (Feriha Kamran, 1914/5) diyerek kadına verilen ehemmiyetin bir milletin ilerlemesi ve gelişmesinin göstergesi olduğunu söylemektedir. Bu ifade kadına önem verilmesi gerekliliğini açıklıyor gibi görünse de kadın özne olarak kendisi için ve kendinde tanımlanmamakta millet nosyonunun gölgesinde konumlandırılmaktadır. Kadınlara önem verilmelidir çünkü bu millet olarak “medeniyet” yolunda ne kadar mesafe alındığının kanıtıdır. Aslında kadın bir modernleşme seviyesi ölçüm aracı işleviyle donatılmaktadır bu da kadını vatandaş veya politik öznenen ziyade “medeniyet vitrini” haline getirmektedir. Yukarıda Althusserci bakış açısıyla kadın özneleşmesi konusunda tartışıldığı üzere kadın çağırıldığı kimliği benimsediği ölçüde makbul görülmektedir.

Aynı metinde söylemsel pratik düzeyinde daha kritik bir ifade geçmektedir: “Kadın ruhu ne derece tazim ve ten’im edilirse, o kitlede, hakk-ı hayatı o derece kazanmış olur” (Feriha Kamran, 1914/5). Kadın ruhuna saygı gösterildiği ve lütuf ve ihsanda bulunulduğu kadar kadının o toplumda hayat hakkı elde edeceğini belirten bu cümle kadının kadın olarak talepte bulunamayışının ona hayat hakkını dahi verecek olanın toplumun geri kalanı tarafından bahşedilecek bir şey olduğu vurgusu bulunmaktadır. Seçilen kelimeler tazim ve ten’im cümleye hakim olan fikri yakalamak açısından önem arz etmektedir. Tazim hürmet etme, saygı gösterme (Web 1) anlamına gelirken, ten’im nimetlendirme, refaha erdirmeye, ihsan etme (Devellioğlu, 2006) olarak tanımlanmıştır. Özellikle ten’im Arapça nimet kökünden gelmekte ve lütufta, ihsanda bulunma gibi yukarıdan yapılan bir eylemi tarif etmektedir. Cümle içinde kazandığı anlam kadının saygıyı ve nimeti kendisi olarak talep edemeyeceği ve hak edemeyeceği bunun ancak toplum tarafından kendisine verilmesi halinde yaşama hakkına dahi sahip olacağını göstermektedir. Bu ifade politiktir çünkü toplumsal bir hiyerarşi kurmaktadır. Birilerinin verici birilerinin alıcı olabilmesi ancak bir hiyerarşi ile mümkündür. Güçlü olan, yukarıda bulunan zayıf ve aşağıda olana lütuf ve ihsanda bulunur, verir ve böylece kendi yüceliğini teyit ederek yeniden üretir. Aynı şekilde zayıf olan kabul eder, minnet duyar ve yetinir. Haliyle kadın hakların öznesi değil nesnesi konumuna düşmektedir. Bu tamda Joan Scott’un tarif ettiği türden bir toplumsal cinsiyet inşasına işaret etmektedir. En temel hak olarak tanımlanabilecek yaşama hakkı bile paternalist toplumun onayı ile kendisine verilen bir nesne olarak kadını bu haliyle kabul eden ve

tanımlayan da bir kadın olan Feriha Kamran'dır. Bu noktada ailesel feminizmin somut bir örneğini görmüş oluruz. Os'un ataerkil düzenin normlarına sıkı sıkıya bağlı (2007) olarak tarif ettiği bu yaklaşım, erkeklerin kabulü oranında özneleşen kadın imgesini açıklamakta oldukça işlevseldir. Burada kadın haklarının doğal olarak var olduğu tasdik edilmez aksine kadının haklara sahip olması ahlaki görevler bağlamında meşrulaştırılır. "Kadın ruhu" ifadesinin tercih edilmiş olması bu ahlaki veçheye vurgu yapmak içindir. Kadının ruhu onun doğal, biyolojik varoluşundan başka bir yere işaret eder o da kadının moral değerler üzerinden tanımlanan rolüdür. Kadının haklara sahip olması kendisine toplumsal cinsiyet normları tarafından biçilen rolleri kabul etmesi ve kusursuzca icra etmesi ile meşru hale gelmektedir. Bu ifadeler kadını özne olarak inşa etmeye çalışan söylemlerle eklemlenerek kafa karıştırıcı bir tablo ortaya çıkarmaktadır.

M. Raik'in beşinci sayıda yer alan yazısının başlığı bile başlı başına söylemsel analize elverişlidir: "Kadınlar, Terbiye ve Ahlak Üzerine Olan Tesirleri Münasebetiyle Ruh-ı Beşerin Menbalarıdır" (M. Raik, 1914/5). Kadına verilen ahlaki görevin artık içeriğine değinilmeye başlanmıştır. Bu ifadede kadınlar eğitim ve ahlak üzerinde etkili oldukları için insan ruhunun kaynakları olarak tanımlanmaktadır. Devamında "Kitle-i beşerin tabii olarak ilk terbiye-i fikriyesini veren ve bunu bütün nisviyetle kökleştiren kadındır. O ne kadar nezahet-i ruhiyeye malik olursa beşeriyet o derece irtikaya başlar." diyen yazar kadın nezahet-i ruhiyeye yani ruh/ahlak temizliğine sahip olursa insanlığın ilerleyebileceğini savunmaktadır. Haliyle bütün insanlığın ilerlemesinin ahlaki sorumluluğu kadın imgesine yüklenmektedir ki bu ifadeyi tersten okumakta mümkündür. İnsanlık ilerlemiyorsa, toplum medenileşme yolunda geride kalmışsa bunun sorumlusu yeterli ahlaki temizliğe sahip olmayan kadındır. Yazının devamında bebeğini büyüten bir kadının ona ud ve piyano çalmasının çocuk üzerinde oluşturacağı olumlu tesiri örnek vererek kadının babanın çocuğa veremeyeceği şefkati, rikkati vereceğini vurgulayarak şu cümleleri yazmaktadır: "Madem ki kadın beşeriyetin anası ve muallimesidir. O halde bir menba-ı saadet ve terbiyeden başka bir şey değil demek olur." Kadını insanlığın annesi ve öğretmeni olarak tanımlayan yazar bu rolleri sebebiyle ona mutluluk ve terbiye kaynağı olma payesini yakıştırmaktadır. Kadının toplumsal varlığını üreme, bakım verme, eğitime gibi görevlere indirgeyen yazar kadını birey olmaktan çok araç olarak tanımlamaktadır. Kadını insanlığın annesi ve eğiticisi olarak yücelten, ama siyasal özne olmaktan sistematik biçimde mahrum bırakan

ataerkiyi reddetmeyen, ailesel feminist bir söylem kullanıldığı görülmektedir. Yazısının devamında M. Raik kadın bu derece önemliken kendi önemini anlamayarak fuzuli ihtiyaçlar peşinde koştuğunu insanlık ve toplumun iyiliğinde rol oynamaları gerekirken bunun farkına varamadıklarından yakınmaktadır. Buradan dönem kadınının kendisine biçilen bu role çok da hevesli olmadığı düşünülebilir.

Raife Halil imzalı bir yazıda yer alan şu pasaj kadınların anne ve terbiyeci rolüne yapılan vurgu oldukça güçlüdür:

“Hepimizde pek iyi biliyoruz ki vatan, evladı, münevver fikirli gençleri, şeci askerleri bizden bekler. Onları biz yetiştirip biz büyüteceğiz ki biz rahat edelim. Çünkü: onlar bizim vazifelerimizi görmeyecekleri gibi bizler de onların vazifelerini ifa edemeyiz. Zira: onlar harbe gidebilir. Fakat biz gidemeyiz, onlar selamet-i memleket nokta-i nazarından çalışabilirler, lakin biz tesviye-i ihtiyacımız ve onların beka ve hüsn-ü terbiyelerinden başka hususatı ile iştilal edemeyiz. Onlar vatani bilmüdafaa esbab-ı istirahatimizi te'min ederler. Biz de bu vatan müdafilerini yetiştirerek vatanın selametini te'min ederiz. Velhasıl onların vazifesi başka bizim vazifemiz yine başkadır. Şu kadar ki onlar vazifelerini bizden görecekları terbiye sayesinde ifa edebilirler.” (Raife Halil, 1914/7)

Bu alıntı birden çok katmanı içinde barındırması açısından Kadınlar Alemi'nde ailesel feminizmin ve dönemin tarihsel, ideolojik, psikolojik arka planını tahlil etmeye imkan tanımaktadır. Birincisi kadından çocuk doğurma ve yetiştirme görevi beklenmektedir. İkincisi bu çocuklar sıradan değil vatana faydalı evlatlar, aydın gençler, cesur askerler olmalıdır. 1914 itibarıyla kan kaybeden imparatorluğun süregelen bir savaş halinde olması vatana faydalı olacak gençlerin makbul kimliklerine cesur asker olmayı da doğal olarak ekliyordu. Ayrıca cesaret kadınıla özdeşleştirilemeyecek kadar erkeksi bir özellikti. Kadınlar Alemi'nde M. Sabit bir yazısında “kadında vücudu pek nadir bulunan sabr ve cesaret diyerek” (M. Sabit, 1914/4) bu normatif ölçütü adeta ilan ediyordu. Üçüncüsü bu çizilen tablonun itiraz edilmez bir hakikat olarak sunulması erkek ve kadın arasında kesin bir görev ayrımının kabul edilmesidir. Erkek savaşa gidebilir kadın, gidemez; erkek memleketin esenliği için çalışabilirler fakat kadınlar ancak onların eğitimi ile meşgul olabilir. Bu zorunlu görev ayrımı dördüncü bir ön kabule ulaştırmaktadır bizi kadın ve erkeğin birbirinin tamamlayıcısı olması. Os'un ailesel feminizmin karakteristik özellikleri arasında saydığı (Os, 2005) bu anlayış cümlede adeta tecessüm etmiştir. Yine kadını kamusal alanda eşit bir özne olmaktan

dışlayan onu belirli görevlerle donatan bir ifade ile karşılaşmaktayız. Burada erkekler ve kadınlar arasında ön görülen vazife farklılığı ya da tamamlayıcılık sıradan bir iş bölümü değildir. Aynı zamanda bir hiyerarşi de içermektedir. Bu hiyerarşide kamusal alana ait, memleket için çalışma yani siyasi katılım, koruma yani askeri saha, rahat ettirme yani çalışma hayatına katılım gibi görevler erkeklere özgülenmiştir. Kadının görevi ise kamusal alanın ihtiyacı olan erkekleri ve toplumun yeniden üretimini sağlayacak kadınları üretmek, çocukları yetiştirmek, bakım vermek hatta erkekleri eğiterek onlara görevlerini öğretmek olarak sunulmaktadır. Bunu ortaya koyan bir başka ifade de Feriha Kamran'ın Yanlış Yol başlıklı yazısında yer almaktadır. “Hududlardan sinisini bimehaba düşmanın kızgın kurşunlarına, güllelerine, şarapnellerine açan evlad-ı vatani, eksa etmek, aç bırakmamak, teşfiye etmek, dertlerine deva aramak gibi vezaif kadının en mübrem vezaifindendir” (Feriha Kamran, 1914/4). Kadına yüklenen vazifelerin asli değil tali ve destekleyici nitelikte olduğu görülmektedir. Bu ataerkil düzenin geleneksel rollerini kabul ederek yola çıkıldığının bir göstergesidir. Bu yüzden Kadınlar Alemi'nde temsil edilen türden bir feminizme eşitlikçi, radikal feminizm üzerinden izah getirmeye çalışmak beyhude olacaktır. Ailesel feminizmle birebir örtüşen bu tablonun ardından kadınlara kendilerini yetiştirmeleri yönünde nasihatte bulunan Raife Halil kadınların kafalarının çürümüş adetlerle dolu olmasının ve toplumsal terbiyeden mahrum bulunmasının düzgün evlatlar yetiştirememesi sonucu doğuracağını belirtiyor. Kadının eğitim alma, kendini geliştirme hakları yine dolaylı olarak annelik rolü üzerinden meşrulaştırılmaktadır. Tarihsel arka planı açıklarken değindiğimiz üzere bu dönem nüfusun hem askeri hem ekonomik olarak önemli bir güç olması ve Osmanlı modernleşmesinin taşıyıcısı olacak yeni aktörlere ihtiyaç duyulması bağlamında çocuk önemli bir yer teşkil etmeye başlamıştır. “Toplumun geleceği” olarak görülmeye başlanan çocuk, “rejimin geleceği” açısından devletin manipülasyon alanının içine çekilmiştir (Üstel, 2009). Rejim, çocuklara nüfuz etmek için okul öncesi eğitimde annelerin rolünden faydalanmaya çalışarak özel alan ile kamusal alan arasındaki çizgiyi belirsizleştirmiştir. Bu durum uzun vadede kadınların bu ideolojik işlevi çeşitli stratejilerle kendi lehine çevirmesi, kendilerine alan açmayı başarmalarıyla kadının özneleşmesi, hak talep etmesi ve özgürlüklere ulaşmasının önünü açmıştır.

Kadınların anne ve ilk öğretmen rolüne gönderme yapan bir başka yazı da Feriha Kamran'ın Meşrutiyet ve Kadınlar başlıklı yazısıdır. Kadınların medeniyet tarihinde

oynadığı role dikkat çeken Feriha Hanım, kadınların “bilhassa siyasi inkılapları takip eden içtimai inkılaplarda” gösterdikleri mücadelenin erkeklerden aşağı olmadığını dile getirmektedir. Kadınların memleket meselelerine dahli ve müdahalesi kabul ediliyormuş gibi görünse de içtimai inkılaplar ifadesi anahtar bir rol oynamaktadır. Nitekim kadın bu şekilde siyasi inkılabın dışına itilerek toplumsal hayatta yaşanacak dönüşümlerin öznesi olarak konumlandırılmıştır. Siyasi inkılabın paydaşı olarak tanımlanması siyasi katılım hakları talebine kapı aralayacağından bu konuda özellikle temkinli davranılarak kadınların değişimdeki payı teslim edilirken bunun sınırları da beraberinde çizilmiştir. Zaten bu tespitin devamında “...kadınsız medeniyet, kadınsız meşrutiyet, bugün artık kabil değildir. Zira kadınlar, her şeyden evvel valide olmak ve insanların ilk muallimleri bulunmak itibarıyla körpe dimağlara karşı yapacakları telkinat cidden pek ehemmiyetlidir.” denilerek sosyal hayatta oynayacakları etkin rolün sınırları çizilmiştir. Kadın annelik ve çocukların ilk öğretmeni olmak itibarıyla toplumu etkilemekte ve dönüştürmektedir. Kadının, kadın ve birey olarak böyle bir kudreti bulunmamaktadır. Üstlendiği annelik ve eğiticilik vasfı kadına “meşrutiyetin ilk propagandacıları” olmak unvanını kazandırmaktadır. Propaganda kelime olarak siyasi talepler, kamusal alan gibi modern kavramları çağırırsa da kadının yapacağı propaganda çocukları ile sınırlıdır. Aynı yazıda Feriha Kamran “Demek oluyor ki (saçı uzun aklı kısa) olarak istihfaf edilen bizler de, yalnız güzel fikir, güzel el işleri değil, belki hükümetleri yaşatacak, hükümetlerin umumi siyasetine talik edecek meselelerde, inkılaplarda, ihtilallerde bile birer amil, birer müessir olmak kabiliyeti görülüyor...” diyerek kadınlara yakıştırılan olumsuz özellikleri reddederek hükümetlerin kurulması ve yaşatılmasında kadınların rol oynayabileceğine değiniyor. Dikkat edilmesi gereken meselelerde, inkılaplarda, ihtilallerde amil ya da müessir olarak kadının yüceltilmesi. Kadını inkılapların ihtilallerin öznesi olarak konumlandırmadan sistemin bir bileşeni olmak suretiyle önemli olduğunu vurgulamaktadır. Feriha Kamran daha önce İngiliz çocukları ve kadınlara atfı yaptığı yazısında olduğu gibi bu yazısında da İngiliz suffragettelerinin faaliyetlerine değinerek yumuşak elli, nahif vücutlu kadınların fedakarlıkları ve idealistliklerine dikkat çekmektedir. Hemen peşinden düşüncelerinin doğru olup olmadığını tartışmadığını sadece kadınların da siyasi sonuçlar doğuracak faaliyetlerde bulunabileceğini belirtmek için örnek verdiğini söylemektedir. Suffragetteleri savunuyor gibi bir pozisyonda kalmak istemeyen yazar söylemsel bir manevra yaparak ifadelerini uzlaşmacı bir zemine taşımaktadır. Zira Suffragetteler radikal eşitlik talepleriyle bilinmekteydiler ve siyasi katılımı da içeren bu hak

taleplerini zaman zaman şiddet içeren yollarla gündeme taşımaktaydılar. Bir kadın dergisinde açıkça bu duruşu savunmak tarihsel bağlam göz önüne alındığında büyük cesaret meselesiydi. Feriha Kamran da yazısında bu cesareti daha temkinli bir şekilde göstermiştir. Feriha Kamran'ın yazılarında bu tür örnekler göstermesi dünyadaki kadın hareketlerini yakından takip ettiği şeklinde yorumlanabilir. Keza son sayıda yayımlanan Kadın İctimaiyatı makalesinde kadınların toplumsallaşmasının eğitim ve öğretimle vücut bulacağını söyleyerek garp kadınlarının sahip oldukları eğitim ve öğretimin Osmanlı kadınlarına da verilmesi gerektiğini savunmaktadır (Feriha Kamran, 1914/9). Bu eğitim talebi İstanbul için olduğu kadar Anadolu'yu da kapsamaktadır. Bu yazıda daha ilgi çekici olansa Amerika ve İngiltere'deki kadınların özgürlük talep edebilmelerini eğitilmiş olmalarına mal etmesidir. Feriha Hanım'a göre erkekler kadar başarılı kadın doktor, avukat ya da yazarların çıkması kadınların da erkekler kadar iş görebilir olduklarını ispat ederek onlara hak talep etme hakkını vermektedir. Bu akla yukarıda bahsedilen Arendt'in ilk hakkın "haklara sahip olma hakkı" olduğu tezini getirmektedir (Arendt, 2014). Ranciere'in bahsettiği gibi Feriha Kamran ötekinin bu hakları tanınmasını akılcı bir yükümlülük haline getirmek (Ranciere, 2016) için seviyesine ulaşılması hedeflenen medeni ülkeleri örnek gösterme yolunu seçmiştir. Burası politikanın başladığı bir moment olabileceken Feriha Kamran yine politik bir söylemsel manevra ile eleştiri oklarını kadına doğrultur. Kadınların birazcık eli kalem tutan, kafası çalışanlarının boş işlerle iştigal ettiğini söyleyen yazar kadınların kendi haklarını sağlayabilmek için yeni nesilleri idealist şekilde yetiştirebilecek gerçeklerin ve ilimlerin peşinde koşmalarını tavsiye eder. Kadın hak taleplerinin ele alındığı bu yazıda son satırda da olsa kadın hak ve özgürlükleri yeni nesillerin yetiştirilmesi meselesi ile eklemlenmektedir. Böylece kadını kendi başına bir özne olarak hak talep edebilen bir özne olma konumundan hakkın meşrulaştırılmasını kadınlığa içkin kılınan annelik rolü üzerinden yaparak derginin genel ideolojik çizgisine geri dönmektedir.

Beşinci sayıda Adil Beria tarafından aktarılan Jan Dark'ın hayat öyküsü de ideolojik olarak bir başka işlevi yerine getirmektedir. Vatan ve millet sevgisi ile bilinen ve büyük işler başaran Jan Dark'ın bu dönem milliyetçi çevreler arasında popüler olmasını Tanıl Bora vatani uğruna kahramanca şehit olan "meşhure"ye duyulan hayranlığın kadınların da milliyetçi hamasetin kapsama alanına girmesinin timsali olarak yorumlamaktadır (Bora, 2017). Vatan sevgisi ve millet faydası saikiyle fedakarlıklar yapan ve harekete geçen bir kadın figürün Osmanlı kadınlarına örnek olarak

gösterilmesi ideal kadın imgesinin patriyarkanın ideolojik tercihlerine göre de şekillendiğini göstermektedir.

Kadınlar Alemi'nin ideal kadın imgesini belirli sınırlar dahilinde inşa ettiğinin bir örneği de dergiye yazı göndermek isteyen kadınları yönlendiren duyurudur. Bu duyuruda dergiye yayımlanmak üzere yazı gönderen kadınlara bir konu listesi verilerek, bunlar hakkında yazılar yazıp göndermeleri talep edilmiştir. Bu mevzular, güzelleşmek çaresi, ünlü kadınların hayat hikayeleri, yemek pişirmek, ev idaresi ve moda olarak belirtilmiştir. Kadınların üzerinde fikir beyan edecekleri konular böylece kadının geleneksel rollerinin modern düzlemdeki uzantıları ile sınırlandırılmıştır.

Buraya kadar ele alınan tüm örneklerin ailesel feminizm çizgisini yansıtmakta olduğu görülmüştür. II. Meşrutiyet ve Türk modernleşmesi her ne kadar geleneksel toplum yapısında değişimlere sebep olmuşsa da bu değişimde kadınlara toplumsal hayatta biçilen yeni rollerin aile içi geleneksel rollerin devamı niteliğinde olduğu görülmüştür. Kadınlar Alemi'nin yayın politikası din, gelenek gibi ataerkiyi yeniden üreten alanlarla doğrudan çatışmaya girmemek şeklinde olmuştur. Yeni roller ve talepler ancak aile ve toplum yararı şartıyla meşru sayılmış, bunun dışında kalan topluma fayda sağlamayacak taleplerin gereksizliği dile getirilmiştir. Bu söylem kadın hak ve özgürlüklerine çizilen sınır olarak okunmaya da müsaittir. Bir sonraki başlıkta Kadınlar Alemi'nde denetim ve sınırlandırma mekanizmalarının nasıl kurulduğu ve işletildiği ele alınacaktır.

5.3. Denetim ve Sınırlandırma

Kadın üzerinde kurulan denetim ve sınırlandırılma aslında ailesel feminizmin temel varsayımlarıyla sıkı sıkıya birbirine bağlıdır. Yukarıda değindiğimiz kadın ve erkeğin ontolojik farklılığı, tamamlayıcı roller teorisi ve ataerki düzenle barışıklık gibi kabuller ekseninde düşünüldüğünde kadın hak ve özgürlüklerinin tanımlanabilmesi için bazı sınırlar çizildiği görülür. Yukarıdaki başlıkta bu sınırlar dahilinde dile getirilen meşru talepler ve bunları meşrulaştırma mekanizmaları üzerinde duruldu. Bu başlık altında ise ailesel feminizmin denetleyici ve sınırlayıcı rolü Kadınlar Alemi üzerinden tartışılacaktır. Nitekim Osmanlı modernleşmesinde kadınlık inşasının hem özgürleştirici hem de disipline edici olduğunu (Berktaş, 2012) göz önüne alacak olursak bu bölümün konusu kadınlık inşasının disipline edici yönü olacaktır. Patriyarkal çerçevenin içinden bahsettikten sonra dışında kalanlardan da bahsetmek

dönemin zihniyetinin söylemsel pratiklere nasıl yansıdığını görmek açısından önemlidir. Buraya kadar kadınlar için neyin ne gerekçe ile talep edilebildiğini izah edilmeye çalışıldı, bu bölümde ise neyin hangi gerekçe ile kadınlara menedildiği tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Kadın üzerinde sıkı bir denetim uygulanmasında kadın bedeninin vatan toprağı ile özdeşleştirilmesinin de etkisi vardır (Berktaş, 2016). Bu nedenle korkulan yanlış batılılaşmanın ilk alamet-i farikası kadınlar üzerinden yorumlanmaya çalışılmıştır. Değerlerini tamamen kaybetmekten korkan kadın ya da erkek Osmanlı aydınları Batı'nın medeniyet seviyesini yakalamaya çalışırken kendi kültürlerini kaybetmekten duydukları korkuyu “kadın” a yansıtarak onu denetim altına almayı denemişlerdir. Haliyle bu denetim mekanizması yanlış batılılaşma, kadının düşmesi, kadının erkekleşmesi, iyi ve kötü kadın karşıtlığı, zararlı düşünce akımları, giyim kuşam gibi temalar üzerinden yürürlüğe konulmuştur.

Ailesel feminizmin kabul ettiği ölçülerin dışında kalan konulardan ilki tehlikeli görülen düşünce sistemleridir. Feriha Kamran derginin birinci sayısından itibaren kadınların sorunlarını çözemeyeceğine inandığı düşüncelere “pejmurde, köhne sargılar”, “can ve nazar ezen nağmeler, manzaralar” yakıştırmalarını yapmaktadır (Feriha Kamran, 1914/1). Aynı yazıda “Asrımızın felsefe-i ahlakiyesi nokta-i nazarından takip edilen nazariyelere göre tatbik edilen hareketler hep riya, hep levs, hep çamur ile âlûdedir.” derken çağın ahlak anlayışını ve düşünce sistemlerini ikiyüzlülük ve kirlilikle suçlamaktadır. Modern ahlak felsefesini değersizleştiren bu söylem modernleşme yolunda atılacak adımların sınırlarını çizmiş oluyor. Batının tekniğini almak isterken ahlakını alma korkusu Türk modernleşme süreci boyunca aydınların korkulu rüyası olmuştur. Feriha Kamran’ında onlardan biri olarak modern ahlakı eleştirmektedir. Aynı sayıdaki yazısında M. Raik çürük ve hükümsüz olarak nitelendirdiği nazariyeleri kadınları ağlatmak ve eritmekle itham etmektedir. Bu köhne, çürük ve hükümsüz nazariyelerin Batı menşeli modern ahlakın taşıyıcısı olan kuramlar olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim yukarıda bahsedilen Kadın Gücü adında bir risale hakkında düşüncelerini beyan eden Feriha Kamran’ın feminist söylemi “yabancı muhitlerin karanlık havası” (Feriha Kamran, 1914/2) olarak tanımlamaktadır. İlginçtir ki kendisiyle çelişir şekilde Feriha Kamran sekizinci sayıdaki yazısında “Kadınlık namına doğan yeni fikirler, ister İngiltere’de, ister Amerika’da, ister Afrika’da olsun bunun hiçbir ehemmiyeti yoktur.” (Feriha Kamran, 1914/8) demektedir. Bu çelişki

düşüncenin kaynağından ziyade içeriğinin ataerkiyle çatışıp çatışmadığına göre zararlı veya zararsız olarak kodlanmasında etkili olduğunu düşündürmektedir. M. Raik modern düşünceyi daha sert bir dille eleştirerek “yalancı ve mahkum-ı zeval asar-ı temeddün” (M. Raik, 1914/2) ifadesini kullanmaktadır. Sahte ve yok olmaya mahkum medenileşme eserleri/ürünleri şeklinde çevrilebilecek bu ifade modernliğin yalancı ve geçici kimliğine vurgu yapmaktadır. Böylece Feriha Kamran’ın yaptığı gibi modernliğin itibarını sarsmak, onu ahlaken değersizleştirmek istemektedir. Bu söylemsel strateji geç Osmanlı dönemi aydınlarının sık başvurduğu bir yöntemdir. Bu söylemin özellikle kadınlar bağlamında dolaşıma sokulması kadınlar için radikal hak ve özgürlük taleplerinin medeniyet süsü verilmiş bir çürümüşlüğü ürünü olduğunu, dışardan parlak görünse de içinin boş olduğunu göstermek içindir. Söylemsel boyutta kadınların Batılı modern kadına özenerek geleneksel rollerini reddetmesinden duyulan ahlaki bir panik sezilmektedir.

Kadınların modernleşme arzusuyla Batılı kadını taklit etmesi kadar korkulan bir başka konu da kadının erkekleşmesidir. Feriha Kamran’ın sık sık “kadın kadındır erkek değil”(1914/3), “...fakat erkekçesine değil; kadıncasına” (1914/4) gibi söylemlere başvurması bu korkunun dile yansımasıdır. Bu konuyu daha derinlemesine işlediği Yanlış Yol başlıklı yazısında “kadının seviyesini erkeklerle tahlit etmek isteyenler çok aldaniyorlar” diyerek kadın ve erkeğin birbirine karıştırılmasını reddetmiştir. Farklı oldukları için birbirleriyle kıyas edilemeyecekleri gibi eşit de olamazlar. Feriha Hanım “Demek kadınlık içinde kendisini erkek ad eden kadınlar da varmış.. Filhakika bazı sufli muhitlerde yetişen zavallı, cahil hemşirelerimiz ihtimal ki buna kani olabilirler; fakat hakiki bir terbiyeye, geniş bir tahsile, münevver bir mefkureye malik olan bir kadın nasıl olur da kendisini bir erkek ad edebilir?.” (1914/4) diyerek kendini erkekle bir tutan kadınların zavallı, cahil ve eğitimsiz olduklarını, iyi eğitim almış görgülü bir kadının bu tür işlere kalkışmayacağını belirtmektedir. Görüldüğü gibi yasaklar sahasında yer alan erkekle denk olma talebi cahil, zavallı gibi olumsuz sıfatların seferber edilmesiyle gayrimeşrulaştırılmaktadır. Taleplerin meşruiyetinin zedelenmesinde bu söylemsel stratejiye Kadınlar Alemi’nde sıklıkla başvurulmaktadır. Ataerki sistemle çatışan taleplerin uygunsuz olduğunu göstermek için din, anane ve mantık gibi olgulara atıf yapılmaktadır. “Dünyanın her tarafında kadınlara serbestiyet verilmiştir, neden biz o haktan istifade etmeyelim?.. diyorlar. Halbuki düşünmüyorlar ki bizim dinimiz, bizim adetimiz, bizim tebaaimiz ve bizim görgülerimiz her milletten,

her memlekette büsbütün başka, büsbütün ayrıdır.” diyen Feriha Kamran dünyanın geri kalanındaki kadınlarla Osmanlı kadınlarının farklı olduğunu din, adet, görgü gibi soyut kavramlara gönderme yaparak açıklamaya çalışmaktadır. Kadının özgürlük talep edebilmesine elverişli bir dinsel ve geleneksel yapı olmadığını bu nedenle bu tür taleplerin “mantığın daire-i salahiyeti” dışında kaldığını iddia etmesiyle mantık gibi daha objektif bir ölçütü de bu değerlendirmeye dahil etmiştir. Her şeyin sınırının mantığın yetki dairesinde belirlenmesi haddi aşan taleplerin mantıksız olduğunu da içermekteydi.

Küçümseme, alaya alma gibi yöntemler de güvenli sınırların dışında kalan taleplerin dışlanmasında tercih edilmektedir. Kadın Gücü risalesinin adının eleştirilmesinde kullanılan söylem alaya alan, küçümseyici bir söylemdir. Feriha Kamran’ın derginin adını duyunca önce güldüklerini sonra derin derin düşündüklerini söylerken alaycı söylemle en baştan dergiyi okurların gözünde meşruluktan uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Kadın Gücü üzerinden hem Feriha Kamran’ın hem de Yeni Şair mahlaslı yazarın kadınları spor müsabakalarında tasvir etmeleri kadınlar için makbul olmayanlar hanesine bir faaliyet daha eklemektedir. Kadınların futbol, güreş, gülle atma gibi fiziksel güç ve dayanıklılığa dayalı sporları yapmaları tartışmasız şekilde imkansızdır. Kadın bedeninin toplumun bekası için üremeye hasredilmesi ve kamusal alanda gerçekleşen spor gibi faaliyetlerden men edilmesi tam bir biyopolitika örneğidir. Kadının zihni ve bedeni bu şekilde denetim altına alınmakta ve disipline edilmektedir.

Kadın bedeni denildiğinde dönemin akla gelen en önemli tartışmalarından biri de setr-i nisvandır. Setr-i nisvan (kadının örtünmesi) meselesinde Feriha Kamran her ne kadar bu konuyu sadece kadınların tartışabileceği ve kararı onların vereceği yönünde fikir beyan etmiş olsa da Kadınlar Alemi’nde çeşitli yazılarda dini ve geleneksel bir kurum olan örtünün ve giyinme ölçütlerinin muhafaza edilmesi kararında oldukları görülmektedir. Setr-i nisvan meselesinin bu dönemde bu kadar gündemde olmasının nedeni Batı’dan gelen giyim kuşam modalarının kadınlar arasında hızla yayılması ve bu yayılmanın yanlış batılılaşma korkusunu körüklemesidir. Yani setr-i nisvan meselesi sadece örtü ile değil moda, makyaj gibi kadınların Batı usulü süslenmesini de içeren bir tartışma olarak ortaya çıkmıştır. Kadınlar Alemi’nde bu konuya ilk değinen modernliğin getirdiği yenilikleri “yalancı ve mahkum-u zeval asar-ı temeddün” olarak niteleyen M. Raik olmuştur. Bu iddiayı ortaya attığı yazısında “Evet terakki etti. Kadın serbest bir fikir, serbest söylemek, (park)ları süsleyecek, oraya bir

şiiir-i bedia serpecek kadar son moda (yırtmaçlı) çarşafların arasından bacaklar mahremiyetini yırtacak kadar irtika etti. İnkar olunamaz bu da bir eser-i teceddüt!!..” (M. Raik, 1914/2) diyerek eleştirisini dile getirmektedir. Yazar kadınlara verilen düşünme ve konuşma özgürlüğünün sınırları aşarak istenmeyen hallere neden olduğunu vurgulamaktadır. Bu istenmeyen haller ise parka gitmek ve çarşafların yırtmaçlı olması olarak belirtilmektedir. Park konusu dergide ayrı bir yer işgal etmekte olup mevzu kamusal alanda kadın varlığı bağlamında ayrıca tartışılacağından çarşafı yırtmaç açılması konusu üzerinde durulacaktır. M. Raik bu durumu alaycı bir dille yenilik eseri olarak nitelemektedir. Eleştirilmek istenen ilerleme, medenileşme adı altında bilim ve teknikle alakası olmayan sosyal ve kültürel adetlerin benimsenmesidir. Kadınların Avrupalı kadınlar gibi giyinmek istemesinin yenilenme ile bir alakası olmadığını göstermek için bu tür bir söylemsel strateji tercih edilmiştir. Yazarın eleştirisi bu kadarla sınırlı kalmamakta dili daha da sertleşerek “Moda; bu, sizin beslediğiniz hülyaların, amalin toplanmasına vesile olamayacak. Sizleri, görülmeyen zehirleri, keskin tırnakları ile solduracak... nihayet o gün bırakacağınız son nefes-i ihtizar o günde (yırtmaçlı) çarşafların bukleleri, ipekleri öyle bilmiş olasınız ki size bir damla kan veremeyecek.” Demektedir. Modayı zehirli, keskin tırnaklı bir canavara benzeten bu ifadeler kadınların gözünde modayı değersizleştirmekte ve onun dünyevi bir haz olduğunu, manevi hayatı besleyemeyeceğini kanıtlamaya çalışmaktadır. Kadın dergilerinin kadınları bu tür “fuzuli ihtiyaçlara” (M. Raik, 1914/5) özendirmesini de eleştirerek bu tür “çıplaklıkların” terk edilmesini tavsiye etmektedir. Çarşaf mevzusu Hanım Mektupları köşesinde de tartışılmaya devam etmektedir. Hadika’nın Reyhan’a yazdığı mektupta yine parklarda ortaya çıkan manzara eleştirilerek “Ya hanımlarımızın buklelerini çoğaltmakla, çarşaf eteklerinde çift yırtmaç açmakla bir hatve-i temeddün(!) atmağa yeltenen kısımları...” (Hadika, 1914/2) ifadesini kullanmaktadır. Hatve-i temeddün yukarıda anılan eser-i teceddüt ile paralel bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine alaycı bir dille modaya uymak yanlış batılılaşma olarak servis edilmektedir. Çarşafı yırtmaç açılması mahremiyeti ihlal ettiği ve dini ölçütlere uymadığı gerekçesiyle eleştirilebilir. Ancak çarşafı süslemek amacıyla eklenen buklelerin eleştirilmesi mahrem yerlerin açılması ile alakalı değildi; geleneksel kıyafetin aşınması ve dönüşmesini kültürün kaybedilmesi şeklinde bir tehdit olarak algılanmasıyla ilgiliydi. Yazıda alaycı üsluba aşağılama da eklenerek söylem güçlendirilmeye çalışılmıştır. Modayı takip eden, moda peşinde koşan kadın ve

erkeklerin “kuş beyinli” olarak addedilmesi okurun gözünde moda ve sair modern alışkanlıkları değersiz ve aşağı göstererek terk edilmesini sağlamayı amaçlamaktaydı. Hadika’nın mektubuna bir sonraki sayıda cevap veren Reyhan da benzer şeyleri tekrar etmektedir. Reyhan “Peçelerinizi inceltiyor, çarşaflarınıza yırtmaçlar yapıyor, gözlerinize mavi gözlük takabiliyorsunuz...” (Reyhan, 1914/3) diyerek kadınların sahip oldukları özgürlükleri eleştirmekte adeta bir özdenetim mekanizması işletmektedir. Çarşafların yırtmaçlı hale gelmesine iki ayrı eleştiri daha eklendiği görülmektedir: peçelerin incilmesi ve kadınların mavi gözlük takması. İstanbul’da tesettürün bir parçası olan peçe bu dönemde yavaş yavaş ya incelmiş ya da başların üzerine kaldırılarak tamamen terk edilmiştir. Kadınlar Alemi, bu gelişmeyi eleştirerek tesettürün tehdit altında olduğu algısını okurlara vermeye çalışmıştır. Hatta Emin Haki Peçe adlı şiirinde peçeyi yaramaz küçük bir çocuğa benzeterek sevimli, özendirici bir imaj çizmeye çalışmıştır (Emin Haki, 1914/2). Mavi gözlüğün doğrudan mavi camlı bir gözlüğe mi yoksa metaforik bir duruma mı atıf yaptığı belli değildir. İlk tahlilde mavi gözlüğün güneş gözlüğü için 20. Yüzyıl başında kullanılan bir ifade olabileceğini düşündürmektedir. Bu anlamda ise kadınların güneş gözlüğü takmasının hoş karşılanmaması gibi bir tablo ile karşılaşılacaktır.

Kadın bedeni üzerinde kurulan denetim hatta özdenetim mekanizmasının söylemsel olarak alay, küçümseme, aşağılama gibi stratejilerle işletildiği bu ifadelerde açıkça görülmektedir. Raife Halil kadınların meşruiyet dairesinde bulunan vazifeleri icra edebilmeleri için çürümüş adetler ve moda gibi bidatlerin tamamının terk edilmesi gerektiğini (Raife Halil, 1914/7) vurgularken aslında kadınların kendilerine özgürlük şeklinde sunulan görevleri sınırlarını bilmek, yasaklara el uzatmamak kaydıyla hayata geçirebileceklerini ima etmekteydi. Bu söylemlerin toplumsal hayata yansması bir yandan kadının özne olarak üretilmesine çalışılırken bir yandan kadının modernizm tarafından aldatılmış taklitçi bir nesne konumuna geriletilmesi şeklinde olmuştur.

Moda konusu Kadınlar Alemi bağlamında oldukça çelişkili bir profil çizmektedir. Dergide çeşitli yazarlar türlü vesilelerle tesettürün önemine ve modanın aldatıcılığına atıf yaparken hemen her sayıda boy boy moda içerikli resimler yayımlanmaktadır. Moda ile alakalı bu resimler Avrupalı kadınların giyim tarzlarını yansıtan ve modanın son trendlerini kadınlara tanıtan temsillerdir. Dördüncü sayıda iki tam sayfa son moda kadın kıyafetlerinin tanıtımına ayrılmıştır. Tanıtılan kıyafetler alafranga tarzda olup tesettür ölçütlerine de uymamaktadır. Nitekim derginin yayımladığı diğer romantik,

şuh resimlerin de tesettürle bağdaşmadığı açıktır. Yine modanın kesin bir dille hedef alındığı Kadınlar Alemi'nde bilmeceleri bilenlere ödül olarak modanın birer unsuru olan tuvalet takımı, yelpaze, eldiven, ipek mendil verilmesi şayan-ı dikkattir. Yukarıda Sıyanet Dergisinin bu tür dergileri ticari kaygı gütmekle eleştirmesi hatırlanacaktır. Kadınlar Alemi'nin de söylemlerine tezat teşkil edecek şekilde moda ve şuh resimlere yer vermesinin tiraj maksadıyla olması kuvvetle muhtemeldir. Bu durum bir şeyi açıkça gözler önüne sermektedir. Her ne kadar kadınlara yönelik yayınlar ideal bir kadın imajı oluşturma gayreti gösterse ve sütunlarında okurlarını bu minvalde eğitmeye çalışsa da günün sonunda hedef kitle olan kadınların istekleri onları çizgilerinin dışına taşmaya zorlamaktaydı. Denetim alanı ne kadar sıkı kurulmaya çalışırsa çalışılsın çoğunluğun talepleri çatlaklardan sızarak bu denetim alanına nüfuz ediyordu.

Kadınlar Alemi'nde denetleme mekanizmasının sonucusuysa kadının duygusal dünyasının denetlenmesidir. Bu diğer başlıklara göre daha soyut bir denetim türüdür. Ahlaki çözülme korkusu ile el ele yürüyen modernleşmede Osmanlı aydınları kadının duygu dünyasını denetleyerek olası ahlaksızlıkların önüne geçebileceğini düşünmekteydi. Bu kapsamda Kadınlar Alemi'nde yayımlanan öyküler seferber edilerek kadınların duyguları belirli sınırlar dahilinde tutulmaya çalışılmıştır. Kadınların karşılıksız aşk duymamaları ve gururlu olmalarını öğütleyen İhtiyaç hikayesi (Eşref Nesib, 1914/2), erkek aşkının geçiciliğini ve güvenilmezliğini, kadın duygularını istismar ettiğini dile getiren İğfal adlı öykü bu amaca hizmet etmektedir. Dert ortağı köşesinde karşılıksız aşk nedeniyle üzülen bir okura metanet ve asalet tavsiye edilerek bu aşkı terk etmesinin salık verilmesi de bu kapsamda değerlendirilebilecek söylemlerdir.

Bu kısımda kadınlar için uygunsuz ya da yasaklı olarak görülen alanlardan ve faaliyetler ele alınarak Kadınlar Alemi özelinde kadın üzerinde nasıl bir söylemsel denetim mekanizması kurulduğu ve işletildiği tartışıldı. Özetlenecek olursa başta kadınların yabancı menşeli yaklaşımlardan uzak tutulmak amacıyla zihinsel yapılarının, ikinci olarak erkekleşme ya da alafrangalaşma korkusuyla spor ve giyim üzerinden bedenlerinin, biyolojik varoluşlarının ve nihayet toplum ahlakının muhafazası bağlamında duygu dünyalarının denetime tabi tutulduğu görüldü. Bu yasaklar toplumsal cinsiyetin sembolik örgütlenmesinin birer göstergesi olarak tartışmaya kapalı şekilde sunulmuştur. Yasakların neden bu kadar net ve kesin

sunulduğunun cevabı Scott'un toplumsal cinsiyet yorumunda yatmaktadır. Kadın ve erkeğin tartışılmaz farklılığına dayalı olarak kurgulanan meşruiyet ve yasaklar alanları iktidarın bizzat bir parçasıdır. Dolayısıyla bu doğanın ya da ilahi düzenin bir parçası gibi sunulan temsillerin herhangi bir yönünün sorgulanması tüm sistemi tehdit etmektedir (Scott, 1986). Düzeni ıslah etmeye çalışırken kökten yitirme riski ile karşı karşıya kalmak istemeyen Osmanlı kadın ve erkek aydınları ailesel feminizmi teyit eder şekilde ataerkil düzene, müesses nizama olan bağlılıklarını bu söylemsel strateji ile dile getirmekteydi. Bir sonraki bölümde geleneksel zeminin bir uzantısı olarak kurgulanan, meşrulaştırma ve denetleme mekanizmaları ile örülen bu mecrada kadınların kendilerine kamusal alanda nasıl yer açabildiği konusu üzerinde durulacaktır.

5.4. Karşı-Kamudan Kamusal Alana Bir Köprü Olarak Kadınlar Alemi

Kadınlar Alemi'nin ne tür bir kadın hareketini temsil ettiği, serbestlik ve denetim arasında salınan bir pozisyonda hangi söylemsel stratejileri işlettiğine değindikten sonra Kadınlar Alemi'nin tarihsel bağlam ve kuramsal çerçeve dahilinde kadının kamuoyu oluşturma ve kamuoyunu etkileme gücü tartışılacaktır. Bu konu yukarıda ele alınan özneleşme ile de yakından ilgilidir. Özneleşme süreci kadının kendini var kılması, inşa etmesi olarak anlaşılırsa bu başlık kadın öznesinin kamusal alanda nasıl temsil edilebileceği yani görünür olacağı ile ilgilidir. Burada konunun iki yönü ele alınacaktır. Birinci olarak Nancy Fraser'in madun karşı-kamular yaklaşımı ekseninde Kadınlar Alemi'nde nasıl bir alternatif kamu oluşturulduğu ve yürürlüğe konulduğu anlaşılmaya çalışılacaktır. İkinci olarak ise kadın karşı-kamusunun kamusal alanı ne ölçüde etkilediği ve hegemonize edebildiği, bu çerçevede kadınların kamusal alanla ne tür ilişkiler kurduğu analiz edilecektir.

Nancy Fraser'in yaklaşımına göre Habermas'ın belirttiği gibi ortak çıkarların tartışıldığı tek bir kamusal alan yoktur. Ortak çıkarların dışında kalan konuları tartışan zayıf kamular da vardır ve bunlar farklı derecelerde güçlü kamu ile ilişki içindedir. Fraser'in madun karşı-kamu olarak adlandırdığı bu gruplar eşitsiz güç ilişkisi içinde oldukları kamusal alanı etkileme gücüne sahiptir (Fraser, 1990). Yukarıda görüldüğü gibi erkek egemen, geleneksel bir toplumdan modern topluma geçişin eşiğinde

bulunan ve ataerkil yapıyı kaybetmemekte kararlı olan bir devlet iradesi altında kadınların ikincil pozisyonları yeniden ve yeniden üretilmekteydi. Bugün ailesel feminizm diye adlandırabildiğimiz düzenle barışık bir kadın hareketinin seferber edilmesiyle bu pozisyon korunmaya çalışılmaktaydı. Kadınlar Alemi söylemsel boyutta her ne kadar bu çizginin devamı gibi görünse de diğer yandan bir kadın karşı-kamusu inşa edilmesine ön ayak olarak önemli bir adım atmıştır.

Başta derginin adında kaba çağrışımları nedeniyle tercih edilmeyen kadın kelimesinin tercih edilmesiyle bir karşı-kamu inşası başlamıştır. Kadın kelimesinin kamusal alanda dolaşıma sokulması daha önce de değinilen Ranciere'in "yanlış ad" kavramsallaştırmasıyla uyumludur. Hesap-dışı bir figür olan kadın kamusal alana "yanlış adla" çıkmayı tercih ederek politik bir hamle yapmıştır. Bu hem özneleşme pratiği hem de kamusallaşma adımı olarak önemli bir kırılma noktasıdır. Kadınlar Alemi adında kamu olan ilk kadın gazetesi olmasa da bu adı tercih ederek oluşturulmaya çalışılan kadın karşı-kamusuna destek olmuştur. Sadece kadın kelimesinin kullanılması değil dergi sütunlarında kadın adlarının açıkça yer alması da dönemi için kritik bir adımdır. Osmanlı'da yazıları ve kitapları yayımlanan ilk kadınların erkek adları kullandıkları ya da kendilerini anonimleştirerek "üç kadın", "bir kadın" şeklinde imzalar tercih ettikleri bilinmektedir. Kadınlar Alemi'nde başta başyazar Feriha Kamran olmak üzere kadınlar adlarını açıkça kullanabilmişlerdir. Kadınlar adlarını kullansalar da soyadının olmadığı bu dönemde eş ya da baba adlarını ikinci ad olarak kullanmışlardır. Bu da kadın ve erkek arasındaki vesayet ilişkisinin tecessüm ettiği bir noktadır. Sadece dergide yazıları yayımlananların değil bilmece cevaplayarak ödül kazanan kadınların adları da adresleriyle birlikte derginin sütunlarında yayımlanmıştır. Bu isimler İstanbul çevresi ile sınırlı kalmayıp Trabzon'dan Harput'a Edirne'den Konya'ya kadar geniş bir coğrafyayı kapsamaktaydı. Gerçi pek çoğu kendini tanıtmak için kimin kızı, eşi, kız kardeşi ya da torunu olduğunu belirtme ihtiyacı duymuştu. Üç kadın imzalı ilk kadın yazısının yayımlanmasının üzerinden yaklaşık yarım asır geçtikten sonra bu noktaya gelinebildiği göz önüne alınırsa dönemin teknolojik ve sosyal şartları altında dönüşümlerin ne derece yavaş gerçekleştiği daha iyi anlaşılacaktır. Küçük gibi görünen pek çok adım bir zincirin parçası olarak nihayetinde büyük bir değişime katkıda bulunmuştur.

Kadınlar Alemi kadın yazılarının yayımlandığı bir mecra olarak kadınların tecrübelerini kamusal alana taşımalarına olanak sağlamıştır. Bu kadın yazılarında zaman zaman birincil ağızdan kadını özne olarak kamusal alana çağırılmıştır. “Kadınlığı kurtaralım”, “nisviyeti ifa edelim” (Raife Halil, 1914/7), “yürüyeceğiz”, “bağıralım” (Feriha Kamran, 1914/8) gibi ifadeler bir işteşlik belirterek kadınları mobilize etmeyi amaçlamaktadır. Kadınların soyut bir topluluk olarak kurgulanarak ona seslenilmesi talepler ekseninde birleşen bir kadın karşı-kamusunun varlığını ortaya koymaktadır. Feriha Kamran bir yazısında daha da ileriye giderek kadınlığı bir sınıf olarak adlandırmaktadır. Tahayyül edilmiş bir kadın sınıfı ya da topluluğunun varlığı bile tek başına Fraser’in teorisi bağlamında anlamlıdır.

Sadece dergi yazarlarının değil okurların gönderdiği yazıların da dergide “Hanım Yazıları” başlıklı bir bölüm altında yayımlandığı görülmektedir. Dert Ortağı köşesinde kadınların sorunlarını yazarak çözüm önerileri istemeleri de alternatif bir kamusal alan oluşturulması için önemlidir. Genelde edebi deneme türünde olan okur yazılarında tercih edilen kelimeler ve duygusal temalar kadınların psikolojisini ve duygulanım rejimlerini anlamak için elverişlidir. Bu yazıların çoğunluğunda temanın hayal kırıklığı ve umutsuzluk olduğu; melal, inkisar, hüsrân, hicran, hüzn, elem, ıstırap, tahassür gibi kelimelerin sık sık tekrarlandığı görülmüştür. Bu tabloyu sadece edebiyatta romantizmin etkisi ile açıklamak eksik bir analize yol açacaktır. Geçiş döneminde yer alan bir toplumun özellikle kadınlar açısından büyük vaatlerle başlayıp geleneksel kurumların katı duvarlarına çarparak sonuçlanan girişimleri elbette kadın ruhuna ve ürünlerine yansıyacaktı. Kadınlar Alemi gazetesi bu perspektiften kadınların bir çeşit duygudaşlık geliştirmelerini ve soyut olarak örgütlenmelerini sağlamıştır. Özellikle kadınların şikayetçi oldukları görücü usulü evlilik gibi konuları gündeme taşıdığına daha önce de değinilmiştir. Böylece olumsuz olarak tecrübe edilen sosyal realite karşısında bir dayanışma geliştirilmesinin önü açılmıştır. Kadınların kendi “ortak çıkar”larını (common interest) tartışabildikleri bir alan olarak Kadınlar Alemi karşı-kamusal alan işlevi üstlenmiştir. Bu konular her ne kadar çeşitli gerekçe ve mekanizmalarla kısıtlanmaya çalışılsa da önemli olan konuların özel alana hasredilmekten kurtarılıp kamusal alanda tartışılma imkanı kazanmasıdır. Bu nedenle eşitsiz güç ilişkisi içinde bulunduğu kamusal alanı etkileme ve onunla eklemlenme imkanı bulduğu ölçüde kadın karşı-kamusu başarılı olmuştur. Karşı-kamudan kamusal

alana uzanan bu süreçte kadın matbuatı ve dolayısıyla Kadınlar Alemi bir köprü görevi görmüştür.

Kadın karşı-kamusunun kamusal alanla nasıl eklemlendiği, sınırlılıklar dahilinde ne tür bir ilişki tesis ettiği ise bir başka önemli husustur. Kadınlar Alemi yazılarından kamusal alanda kadın görünürlüğünün teşvikiyle sınırları üzerine bazı çıkarımlar yapmak mümkündür. Uzun süre dini bir kurum olan haremlik selamlık kültürünün etkisinde kalmış olan Osmanlı'da kadının erkek ve kadının birlikte bulunduğu ortak kamusal alana dahiliyeti uzun ve sancılı bir süreç olmuştur. Bu nedenle taleplerin çok radikal olamayacağı olsa bile bu taleplerin sisteme budanarak eklemleneceği açıktır. Kadının kamusal alana katılım talep ederken karşılaştıkları engelleri anlayabilmek açısından Fatih Kerimi'nin 1913 İstanbul'undan aktardığı bir örnek manidardır. Savaşta yaralananlar için satılmak üzere Hilal-i Ahmer tarafından basılan madalyonları satmak isteyen iki Müslüman kadının çarşafı oldukları halde bir otelin altında yer alan restoran ve kahvehaneye girerek bunları satmak istemesi üzerine Müslüman erkeklerin hiddetlenip polise haber vermesiyle kadınlar tutuklanarak götürülmüş. Daha sonra idare-i örfiye haber verilmiş ve kadınlar namuslu, iyi ailelere mensup oldukları için salıverilmiş. Kerimi'nin aktardığına göre basında bu haber kadınlar suçlanarak konu edilmiş, kadınlar lehine yayın yapan bir gazete olmamış. (Kerimi, 2001) Görüldüğü üzere kadınların erkeklerin olduğu ortamda varlık göstermelerinin adeta ahlaki bir suç olduğu tarihsel bağlamda ne ölçüde olursa olsun kadınların kamusal alana katılmak istemesi radikal bir taleptir. Nitekim Kerimi kadınların ocak ayında bir miting düzenlediğini ama erkeklerin bu kadınlara kınayarak baktığını, dini taassuba sahip kesimlerin ise savaşta alınan yenilgilerden, afet ve yangınlardan kadınlara bu kadar çok özgürlük verilmesini sorumlu tuttuklarını aktarmaktadır. (Kerimi, 2001) Bu örnekleri gördükten sonra Kadınlar Alemi'nin tarihsel ve sosyal işlevi daha açık görülecektir.

En başta ailesel feminizm başlığı altında kadının eğitiminin bir gereklilik olarak farklı referanslarla meşrulaştırıldığına değinilmiştir. Eğitim kadının kamusal alana dahil olmasının birincil ve belki de en önemli koşulu olmuştur. İyi terbiye almış ve erkeklerin yanında nasıl davranılması gerektiğini bilen bir kadın ancak bu hakkı elde edebilirdi. Hem de kadınların öğretmen olarak çalışma hayatı gibi kamusal alanın önemli bir ayağında yer alabilmesi bu şekilde mümkündü. Kadınlar Alemi'nde Feriha Kamran sadece İstanbul değil Anadolu'daki kadınların da eğitim alması gerektiğini

savunuyor bunun için muallimelerin sadece İstanbul ve çevresinde değil taşrada da çalışmaya gönüllü olmalarını öğütlemektedir. “Darülmuallimat, gerek İnas Sultanisi mezunelerinin kısm-ı azamının fikirlerinde hep İstanbul mektepleri, hep hususi muallimelikler dolaşıyor.. Kalplerinde azıcık, muhabbet-i vataniye olanlar, daima pestil yalayan cahil, ümmi çocukları talim ve terbiye etmeyi düşünürler” (Feriha Kamran, 1914/9). Feriha Kamran’ın bu ifadelerinde milliyetçi saiklerle öğretmenlerin Anadolu’yu ihya etmeleri gerektiğini açıklarken aynı zamanda merkezin taşraya bakışını da göstermektedir. Kadınlar Alemi’nin İnas Sultanisi Mekteplerinin mezuniyet töreninden duydukları coşkudan eğitim imkanlarını desteklediğini anlamak mümkündür. “Şerefi pek şerefli ve mutantan bu merasimden çıktıktan sonra üzerimizde hasıl olan alaim-i huzuz göğüslerimizi ebedi bir nefha-i iftiharla kabartıyordu.”(Kadınlar Alemi, 1914/4) ifadesinde tecessüm eden bu coşku kadınların eğitim hakkına kavuşması ve memleketin ilerlemesine yapacakları katkıdan ileri gelmekteydi. Kadınlar Alemi öğretmenlik ve hemşirelik gibi destekleyici ve aile içi rollerin uzantısı şeklinde de olsa kadınların çalışma hayatında yer almasını onaylayan bir tutum takınmıştır. Bu da sınırlı da olsa kamusal alanla ilişkilerin artırılması anlamına gelmekteydi. Kadınlar Alemi’nde kadınların kamusal hayatta görünürlüğünün desteklendiği bir başka mecra ise kadın cemiyetleridir. Gerek Feriha Kamran gerek diğer yazarlar memleket faydasına çalışmak kaydıyla kadınların durumunu iyileştirmeye yönelik dernek, cemiyet, yurt gibi oluşumları desteklediklerini, bundan memnuniyet duyduklarını belirtmişlerdir. Raife Halil “...kadınlığın tealisi için teşekkül eden cemiyet-i hayriyelere intisap ve muavenetten kaçınmayıp kadınlığı alaya çalışmalıyız” (Raife Halil, 1914/7) diyerek cemiyetlere katılımı kadınlar için bir vazife olarak sunmaktadır. Os, Çakır ve Sancar cemiyetlerin Osmanlı kadın hareketinin gelişimindeki önemli etkisini vurgulamışlardır (Os, 2000; Çakır, 2024; Sancar, 2022). Bu nedenle hem kadın karşı-kamusunun kurulması hem de kadının kamusal alana özne olarak dahil olması bakımından cemiyetler kuruluş amaçları ne olursa olsun uzun vadede önemli sonuçlar doğurmuşlardır.

Kadınlar Alemi’nde yeniden akıllara ailesel feminizmin ölçütlerini getirecek şekilde kamusal alanla ilişki konusunda bazı sınırlar da çizildiği görülmektedir. Bunlardan en dikkat çeken park konusudur. Park konusuna Hanım Mektupları, Hafta Mektubu köşelerinin yanısıra M. Raik Feryad-ı Deruni başlıklı yazısında değinmiştir. Yazıların anahattından bir olgu olarak “park”ın Avrupalı bir icat olduğunun düşünüldüğü bu

yüzden de hoşlanılmadığı yorumu yapılabilir. Özellikle parklarda kadın ve erkeklerin bir arada vakit geçirmeleri, birbirlerine hoş görünmek için süslenmeleri, alafranga tarzlar denemeleri, göz süzmeleri, gülümsemeleri eleştirilmektedir. Parkın genel tablosu “Biraz da sur-u muaşakadan bahs edeyim. Parktaki <<bank>>lar yekdiğerine nazır açılmış birer derece-i garam olmuş... Bütün genç hanım ve beğlerin mahal-i telakkisi burası... Tepelerde bir çift güvercin gibi mahmur, cali bir ahunun aşkıyla geziyorlar.. Bunların hali de pek gülünç.” (Hadika, 1914/1), “Bu sene de bir park çıktı. Herkes koşuyor, oranın eğrili büyürlü ve insanı toz bataklığına gark eden yollarında gönül eğlendirmek için adeta uçarak koşuyor. Ne var bilmem ki?..” (Yeni Şair, 1914/1) ifadeleri ile çizilmektedir. Bu ifadelerden sonra derginin parka karşı aldığı eleştirel ve alaycı tavır sarıh bir şekilde anlaşılmaktadır. Parkın yeni bir mecra olması, kadın ve erkeğin birlikte bulunması ve çok rağbet görmesi eleştirilme nedenleri olarak karşımıza çıkmakta. “Kadın serbest bir fikir, serbest söylemek, (park)ları süsleyecek, oraya bir şiir-i bedia serpecek kadar son moda (yırtmaçlı) çarşafların arasından bacaklar mahremiyetini yırtacak kadar irtika etti.” (M. Raik, 1914/2) ifadesinde ise yukarıda bahsedilen yanlış batılılaşma, ahlaki çözülme ile ilişkili olarak ele alınan park kadınların bedenlerini sergiledikleri bir yer gibi lanse edilerek eleştirilmekte. Haliyle ahlaki tehdit eden bir yer olarak tarif edilmektedir. Kamusal alanda kadın kendine yer açmaya, görünür olmaya dahası özne olarak katılmaya başlamışsa da bazı sınırlar sürekliliğini korumaktadır. Bu sınırlardan biri park meselesinde somutlaşmaktadır. Kadının zorunlu olmadığı halde, bulunması memlekete bir fayda sağlamayacak olan parklarda boy göstermesi kadın ahlakı ve bedeni üzerindeki denetimi zedeleyen bir durumdu. Yukarıda anılan meşrulaştırma mekanizmalarının burada çalıştırılmasına imkan vermeyecek şekilde fuzuli olan parka çıkma alışkanlığı kadınlar için hala bir tabuydu.

Buraya kadar yapılan yorumlar Nancy Fraser’in yaklaşımını doğrular niteliktedir. Kadınlar Alemi’nin söylemsel olarak bir karşı-kamu ürettiği, bu karşı kamunun kamusal alanla eklemlenmesinde aktif bir rol aldığı açıktır. Kadınlar Alemi’nin ataerkiyle barışık ve onu tehdit etmeyen profiline rağmen küçük hamlelerle de olsa kadınların kamusal alanda yer almasına katkı sağlaması hem kadın hareketinin tarihi hem matbuatın işlevinin anlaşılması için gözden kaçırılmaması gereken bir noktadır.

6. SONUÇLAR

Kadınlar Âlemi gazetesi üzerinde yapılan söylem analizi, II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı kadın hareketinin özgün niteliğini çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular kavramsal çerçeve bağlamında incelendiğinde ortaya çıkan tablo çalışmanın başında anılan hipotezi doğrular niteliktedir. Dönemsel kısıtlılıklara rağmen kadın matbuatındaki gelişme, II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı modernleşmesinde kadınları kamusal alanın aktif birer öznesi olarak konumlandırarak toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümünde belirleyici bir işlev üstlenmiştir. Bu hipotez çalışma boyunca Kadınlar Alemi üzerinden belirlenen kuramsal çerçeve etrafında tarihsel bağlama duyarlı bir feminist söylem analizi yöntemiyle sınanmıştır.

Kadınlar Alemi, Scott'un bahsettiği iki yönlü toplumsal cinsiyet yaklaşımını doğrulayan bir profil çizmiştir. Toplumsal cinsiyet hem cinsiyet farklılığına dayalı toplumsal ilişkilerin kurucu ögesi hem de iktidar ilişkilerini göstermenin ve anlamlandırmanın birincil yolu olarak ortaya çıkmıştır (Scott, 1986). Kadınlar Alemi'ndeki söylem, hem kadın ve erkek arasında kabul edilen farklılığın toplumsal ilişkileri kurduğunu hem de iktidarın topluma nüfuz ederek kendini yeniden üretmesini sağladığını göstermiştir. Toplumsal cinsiyetin Scott'un da belirttiği gibi kullanışlı bir analiz kategorisi olarak tercih edilmesi bu tezde isabetli olmuş. Kadınlar Alemi'nde toplumsal cinsiyetin nasıl inşa edildiği ve iktidar ilişkilerini nasıl etkilediği gözlemlenmiştir. Özellikle milliyetçi proje bağlamında toplumsal cinsiyet kategorisi olarak kadınların iktidarın sürekliliğini sağlayacak ve onu tahkim edecek esas unsur olarak görülmesi toplumsal cinsiyetin bu çift yönlü karakterini daha net görmemizi sağlamıştır.

Tez bağlamında söylemlerin feminist analiz bağlamında incelenmesi özellikle ailesel feminizm kavramsallaştırmasını ön plana çıkarmıştır. Türk kadın hareketinin özgün karakteri ve tarihsel koşulların biricikliği göz önüne alındığında sıradan feminizm tanımlarıyla bu olgunun bir tahlile tabii tutulması gerçekçi bir netice doğurmayacaktır. Bu nedenle Osmanlı kadın hareketinin özgüllüğü bağlamında ortaya atılan ailesel feminizm kavramı Kadınlar Alemi'nde geliştirilen söylemsel pratikle birebir örtüşmüştür. Ataerkil düzenin reddedilmeyerek sadece rollerin esnetilmesine dayalı bu feminizmde kadın talepleri aile ve toplum faydasıyla meşrulaştırılmaktaydı. Kadınların talepleri de aile içi rollerin uzantısı şeklinde olup toplumsal cinsiyet

rollerini tehdit etmemekteydi. Öte yandan dile getirilen talepler uzlaşmacı bir şekilde ifade edilmekte, çatışmacı ve radikal üslubun kullanılmasından kaçınılmaktaydı. Kadınlar Alemi tam da bu tarifle uyumlu şekilde ılımlı bir çizgi takip ediyor ve ataerkil düzenle olan ilişkisini bozmamaya gayret gösteriyordu. Bu doğrultu da kadının talepleri vatan, millet faydası kapsamında meşru görülerek kadın anne, ilk öğretmen ve fedakar eş olarak yüceltiliyordu. Meşru olmayan taleplerin başladığı noktada ise bir denetim mekanizması devreye girmiştir. Din, gelenek, mantık gibi kategorileri seferber edilerek bu taleplerin gayrimeşru kılınması sağlanmıştır. Kadınlar Alemi'nden yapılan alıntılar bu süreçlerle birebir örtüşmüştür. Ailesel feminizmin Kadınlar Alemi'nin siyasi görüşünü temsil eden bir ideoloji mi yoksa kadınların hak ve özgürlüklere kavuşması için rejime karşı başvurulacak bir strateji mi olduğu tartışma konusudur. İster ideolojik ister stratejik olarak olsun kontrollü bir feminizm içinden konuşan Kadınlar Alemi kadın hareketine nasıl ve ne tür bir katkıda bulunabilmiştir? Bunu açıklayabilmek için başvurulacak kuramsal referans ise Fraser'in madun karşı-kamu teorisidir.

Tekil ve kapsayıcı kamusal alan teorisini eleştiren Fraser toplumda zayıf ve güçlü olmak üzere farklı kamular bulunduğunu bu kamuların asimetrik güç ilişkileri içinde bulunduğunu belirtmektedir. Kamusal alandaki tartışmalar hakim grupların lehine bağımlı grupların aleyhine geliştiğinden ikincil kamular kendi karşı-kamularını oluşturma ihtiyacı duymuşlardır. (Fraser, 1990) Dışlanan ve hesap dışı bırakılan bu madun kamular kendi gündemlerini kamusal alana eklemleyebildikleri ölçüde muvaffak sayılmışlardır. Kadınlar Alemi'nin başarısı burada ortaya çıkmaktadır. Matbuat aracılığıyla bir kadın karşı-kamusu teşkil edilmesine hizmet etmiş ve bu karşı kamunun kamusal alanla eklemelenmesi için müzakereci yöntemlerle çaba göstermiştir.

Çizilen tarihi arka plan göz önüne alındığında modernleşme, milliyetçilik, savaşlar, ihtilallerle şekillenen bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu dönemsel atmosfer toplumsal ilişkileri belirleyen normatif toplumsal cinsiyet rolleri, din ve anane gibi katı kurumlarla birleştiğinde sosyal ve siyasi dönüşüm açısından zorlayıcı bir konjonktür belirmektedir. Kadınlar Alemi içinde barındırdığı çelişkileri, söylemsel stratejileri ve ideolojik yansımalarıyla bu geçiş dönemi karakterini tüm berraklığıyla yansıtmaktadır. Modernlikle gelenek, doğu ile batı, ideoloji ile strateji, serbestlik ile denetim, toplum ile birey arasında sıkışmış bir kadın öznesinin kamusal alanda özne olarak yer

alabilmesi ve bu sayede toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümünde rol oynaması küçümsenecek bir başarı değildir.

Çalışmanın en büyük sınırlılığı söz konusu analizin tek bir dergi üzerinden yapılması ve bu derginin kısa ömürlü olmasıdır. Bu nedenle Osmanlı kadın hareketi yalnızca bu sınırlı veri kaynağı içinde ele alındığından elde edilen sonuçlar tüm Osmanlı kadın matbuatını ya da kadın hareketini şamil değildir. Burada yalnızca döneminin bir örneği olan Kadınlar Alemi özelinde toplumsal cinsiyet mekanizmalarının nasıl inşa edildiği ve işletildiği açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın kısıtı aslında çalışmanın en büyük katkısını da içermektedir. Kadınlar Alemi II. Meşrutiyet dönemi kadın matbuatında önemli bir yeri olmakla beraber yalnızca Osmanlı Türkçesi okuyabilenlerin istifadesiyle sınırlı kalmıştır. Tarihçiler için bu önemli bir engel teşkil etmese de kadın çalışmaları yapan siyaset bilimciler, basın yayın çalışmaları gerçekleştiren iletişimciler için bir sınırlılıktır. Kuramsal boyutta ise Osmanlı kadın hareketinin özgün tarihsel bağlamını dikkate alan çalışmalar yapılması ve kadın matbuatında söylem analizinin öneminin fark edilmesi açısından ufuk açıcı olacaktır.

Son tahlilde, bu çalışma Osmanlı kadınlarının kendi seslerini yaratmak için verdiği çabanın kapsamını ve sınırlarını tarihsel bağlamında değerlendirmiş; böylece Osmanlı feminist hareketinin başarılarını ve kısıtlarını daha iyi anlamamıza katkıda bulunmuştur. Bu tür tarihsel ve söylemsel analizler, geçmişteki kadın deneyimlerinin çözümlenmesi yoluyla günümüz toplumsal cinsiyet tartışmalarına da ışık tutmaktadır. Osmanlı kadınlarının deneyimi, bize feminist mücadelenin her toplumda kendi koşullarına uyum sağladığını ve ilerlemenin çoğu zaman küçük adımlar ve uzlaşmalarla gerçekleştiğini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, Kadınlar Âlemi'nin hikâyesi yalnızca tarihsel bir merak konusu değil, aynı zamanda toplumsal değişimin doğasına dair evrensel bir örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahmad F., (1986), “İttihatçılıktan Kemalizme”, 2. Baskı, Çev. F. Berktaş, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akagündüz Ü., (2021), “II. Meşrutiyet yıllarında kadının değişen toplumsal konumu (1908-1918)”. İçinde: A. Müderrisoğlu, Editör, “Kadının Değişen Dünyası Osmanlı Sosyal ve Kültürel Yaşamından İzler” (1. Baskı, ss. 25-61), İstanbul: Kronik Kitap.
- Althusser L., (1971), “İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları”, 6. Baskı, Çev. A. Tümerterkin, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Arendt H., (2014), “Totalitarizmin Kaynakları”, 5. Baskı, Çev. B. S. Şener, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Badran M., (1995), “Feminists, Islam and Nations: Gender And The Making Of Modern Egypt”, New Jersey: Princeton University Press.
- Berkes N., (2012), “Türkiye’de Çağdaşlaşma”, 18. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berktaş F., (2009), “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Feminizm”. İçinde: T. Bora, M. Gültekinil, Editörler, “Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C.I Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi”, 8. Baskı, 348-361, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berktaş F., (2016), “Doğu İle Batı’nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı”. İçinde: T. Bora, M. Gültekinil, Editörler, “Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C.III Modernleşme ve Batıcılık”, 7. Baskı, 275-285, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora T., (2017), “Cereyanlar”, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır S., (2024), “Osmanlı Kadın Hareketi”, 7. Basım, İstanbul: Metis Yayınları.
- Çetinsaya G., (2009), “Kalemiye’den Mülkiye’ye Tanzimat Zihniyeti”. İçinde: T. Bora, M. Gültekinil, Editörler, “Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C.I Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi”, 8. Baskı, 54-71, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Devellioğlu F., (2006), “Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat”, 23. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Fraser N., (1990), “Rethinking the public sphere: a contribution to the critique of actually existing democracy”, Social Text, 25/26, 56–80 <https://doi.org/10.2307/466240>.
- Güven C., (2019), “Millî mücâdele dönemi’nde konya kadınlar mitingi (8 ocak 1920)”, İnsan ve Medeniyet Araştırmaları 2019, 468-480.

Habermas J., (2021), “Kamusalılığın Yapısal Dönüşümü”, 16. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Hanımlar Alemi Gazetesi, (1914), IX. Sayı.

Kadınlar Alemi Gazetesi, (1914), I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX. Sayılar.

Kerimi F., (2001), “İstanbul Mektupları”, Haz. Ş. Kurt, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Kili S., (2006), “Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli”, 10. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Koloğlu, O. (2018) “Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi”, İstanbul: Pozitif Yayınları.

Kurt S. K., (2015), “II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı kadın dergilerinde aile ve evlilik algısı”, Belleten, 79(286), 1073-1098.

Kutkan Ö., (2021), “Osmanlı basın tarihinde bir ilginç rekabet: hanımlar alemi ve Kadınlar Âlemi Gazeteleri”, Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 21(3), 1007-1016. <https://doi.org/10.11616/asbi.955144>.

Lazar Michelle M., (2007), “Feminist critical discourse analysis: articulating a feminist discourse praxis”, Critical Discourse Studies, 4(2), 141-164, <https://doi.org/10.1080/17405900701464816>.

Lewis B., (1993), Modern Türkiye’nin Doğuşu, 5. Baskı, Çev. Metin Kırıatlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mardin Ş., (1983), “Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908”, İstanbul: İletişim Yayınları.

Odabaşı İ. A., (2021), “Osmanlı Matbuat Kapitalizmi ve Milliyetçilik (1913-1914)”, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Os N. A. N. M. V., (2000), “Ottoman women’s organizations: sources of the past, sources for the future”, Islam and Christian-Muslim Relations 11(3), 369-383, <https://doi.org/10.1080/713670331>.

Os N. A. N. M. V. (2005)., “Ottoman Muslim and Turkish women in an international context”, European Review, 13(3), 459-479 <https://doi.org/10.1017/S1062798705000578>.

Os N. A. N. M. V., (2009), “Osmanlı Müslümanlarında Feminizm”, İçinde: T. Bora, M. Gültekinil, Editörler, “Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C.I Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi”, 8. Baskı, 335-347, İstanbul: İletişim Yayınları.

Os N. A. N. M. V., (2023), “Feminizm, Hayırseverlik ve Vatanseverlik”, Çev. M. Kemaloğlu, İstanbul: Alfa Yayınları.

Ranciere J., (2005), “Siyasalın Kıyısında”, 2. Basım, Çev. A. U. Kılıç, İstanbul: Metis Yayınları.

Ranciere J., (2005), “Uyuşmazlık: Politika ve Felsefe”, Çev. H. Hünler, İzmir: Ara-lık Yayınları.

Sağlam Tekir H., (2022), “Osmanlı Toplumunda Kadının Moda Öyküsü”, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Sancar S., (2022), “Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti”, 6. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sarçın S., (2021), “I. Meşrutiyet Döneminin Kadın İşçileri”. İçinde: A. Müderrisoğlu, Editör, “Kadının Değişen Dünyası Osmanlı Sosyal ve Kültürel Yaşamından İzler”, 1. Baskı, 126-145, İstanbul: Kronik Kitap.

Scott J. W., (1986), “Gender: a useful category of historical analysis”, The American Historical Review, 91(5), 1053–1075, <https://doi.org/10.2307/1864376>.

Scott J. W., (2010), “Gender: still a useful category of analysis?”, Diogenes, 57(1), 7-14.

Sıyanet Gazetesi, (1914), XVI, XVII. Sayılar.

Toprak Z., (1993), “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Devlet, Aile ve Feminizm”. İçinde: Sosyo/Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, C. 1, 216-227, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Topuz H., (2003), “II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi”, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Üstel F., (2009), “II. Meşrutiyet ve Vatandaşın “İcad”ı”. İçinde: T. Bora, M. Gültekingil, Editörler, “Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C.I Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi”, 8. Baskı, 166-179, İstanbul: İletişim Yayınları.

Web 1, (2026), <https://lugatim.com/s/tazim>, (Erişim Tarihi: 09/01/2026).

Zürcher E. V., (2025), “Modernleşen Türkiye’nin Tarihi”, 4. Basım 9. Baskı, Çev. Y. Saner, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Semanur Ulu Türk lisans eğitimini 2013-2018 yılları arasında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde tamamlamıştır.

TEZ METNİNDEN TÜRETİLEN YAYINLAR/SUNUMLAR

Ulu, S., Demirkol, K., (2026), “II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı kadın basınında “ailesel feminizm”: kadınlar alemi gazetesi örneği”, 7. Uluslararası 5 Ocak Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi, Adana, 3-5 Ocak

EKLER

Ek-A: Kadınlar Alemi Gazetesine Ait Tablolar

Tablo A1.1: Kadınlar Alemi Gazetesinin Tüm Sayılarına Ait İçindekiler Tablosu

Sayı	Başlık	Yazar	Tür	Tema
1	İngiliz Kadını/Fransız Kadını/Rus Kadını	Belirtilmemiş	Edebi	Dünya kadınları
1	Kadınlığa Doğru	Feriha Kamran	Makale	Kadın hakları, kadın hareketi
1	Mabed-i Garam	Ferid Mübin	Edebi	Aşk
1	Gecelerimde	Yusuf Ziya	Edebi	Aşk
1	Melal Geceleri	E. Ferhunde	Edebi	Hayal kırıklığı/umutsuzluk
1	Zahirlerim ve Tahassürlerim	Lamia Nihad	Edebi	Hayal kırıklığı/umutsuzluk
1	Resminin Karşısında	Eşref Nesib	Edebi	Aşk
1	Kadın Hayatı	M. Raik	Edebi	Kadın hakları, kadın hareketi
1	Hanım Mektupları-1	Hadika	Mektup	Kadın hakları, kadın hareketi
1	Hafta Mektubu	Yeni Şair	Köşe yazısı	Güncel, Eleştiri
1	Girdap	M. Ekrem	Edebi	Aşk
1	Dert Ortağı	Belirtilmemiş	-	-
1	Programımız	Kadınlar Alemi	-	-
1	Açık Muhaberelerimiz	Belirtilmemiş	-	-
1	Bilmece	Belirtilmemiş	Bilmece	-
1	Dikkat! Dikkat!	Belirtilmemiş	Duyuru	-
1	Çocuk Duygusu	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
1	Zulmün Hükümdarları	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
2	Türklük Cereyanı Önünde-1 / Kadının Mevkii	Feriha Kamran	Makale	Kadın hakları, kadın hareketi
2	Peçe	Emin Haki	Edebi	Kadın
2	Melal Geceleri-2	E. Ferhunde	Edebi	Hayal kırıklığı/umutsuzluk
2	Gölgeler	Hacer	Edebi	Hayal kırıklığı/umutsuzluk

Tablo A.1.1: Devamı

2	Bir Muhafızın Defterinden / Son Niyaz / Menekşe	M. Ekrem	Edebi	Aşk
2	Feryad-ı Deruni	M. Raik	Köşe yazısı	Kadın hakları, kadın hareketi
2	İhtiyaç	Eşref Nesib	Edebi	Aşk
2	Hanım Mektupları-2	Hadika	Mektup	Kadın hayatı
2	Hafta Mektubu	Yeni Şair	Köşe yazısı	Güncel, Eleştiri
2	Açık Cevaplarımız	Belirtilmemiş	-	-
2	Bilmece	Belirtilmemiş	Bilmece	-
2	İslam Kadınlar Aleminde	Kadınlar Alemi	Haber	Dünya kadınları
3	Türklük Cereyanı Önünde-2 / Kadının Ehemmiyeti	Feriha Kamran	Makale	Kadın hakları, kadın hareketi
3	Kadın	Ferid Mübin	Edebi	Kadın
3	İntizar-ı Şita	M. Kemal	Edebi	Doğa
3	Dalgalar, Sallantılar	E. Ferhunde	Edebi	Edebiyat ve Sanat
3	Hazan Akşamları	M. Ekrem	Edebi	Hayal kırıklığı, umutsuzluk
3	İhanet	Eşref Nesib	Edebi	Aşk
3	Hanım Mektupları	Reyhan	Mektup	Kadın hayatı
3	Hafta Mektubu	Yeni Şair	Köşe yazısı	Güncel, Eleştiri
3	Dert Ortağı	Belirtilmemiş	-	-
3	Bilmece	Belirtilmemiş	Bilmece	-
4	Yanlış Yol	Feriha Kamran	Makale	Kadın hakları, kadın hareketi
4	Gözlerin	H. Zati	Edebi	Aşk
4	Kuş	Ferid Mübin	Edebi	Doğa
4	Raşe-i Ezhar	E. Ferhunde	Edebi	Aşk
4	Gurbetten Bir Selam...	M. Raik	Edebi	Özlem
4	Niyaz-ı Elim	Eşref Nesib	Edebi	Hayal kırıklığı/umutsuzluk
4	Akşam	Mehmed Hidayet	Edebi	Hayal kırıklığı/umutsuzluk
4	Resim altında yer alan açıklamalar	-	-	Moda ve güzellik
4	İğfal	M. Ekrem	Edebi	Aşk
4	Avamil-i İçtimaiye'den - Kadın ve Kadın Parmağı	M. Sabit	Makale	Kadın hakları, kadın hareketi

Tablo A.1.1: Devamı

4	Hanım Mektupları	Hadika	Mektup	Kadın hayatı
4	Memedeki Çocuklara Gıda-i Dakik Doktor Ziya	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen
4	İslam Pazarı	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
4	Nail ve Koyuncu Kardeşler	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
4	Şam Kıraathanesi/Şam Tatlıcısı/Şam Kebabı	Belirtilmemiş	Reklam	Gıda
4	Halep Eczahanesi Beşir Kemal	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen
4	Maarif Kütüphanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
4	Bilmece	Belirtilmemiş	Bilmece	Kültür-Sanat
4	Hafta Mektubu	Yeni Şair	Köşe yazısı	Güncel, Eleştiri
4	Doktorun Raporu - Kahve	Doktor Mağmumi Remzi	Köşe yazısı	Sağlık ve hijyen
4	Kadınlar Aleminde - Ümide Doğru	Kadınlar Alemi	Haber	Eğitim, Kadın hakları
4	Açık Muhaberelerimiz	Belirtilmemiş	-	-
4	Ethem Pertev Eczahanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen
4	Mehmed Karakaşzade Rüşdü Büyük Tuhafiye Mağazası	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
4	Bursa Pazarı	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
4	Diş Tabibi Mehmed Hüdaverdi	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen
4	Altay Fotoğrafhanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
4	Mehmed Balcı Kardeşleri Anonim Ticaret Şirket-i Osmaniyesi	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
4	İstikamet Eczahanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen
4	Mebde-i Servet Osmanlı Anonim Ticaret Şirketi	Belirtilmemiş	Reklam	Finans
4	Osmanlı Pazarı	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
4	Mensucat-ı Dahiliye Mağazası	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
4	Doktor Ahmed Şükrü	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen

Tablo A.1.1: Devamı

4	Mustafa Şamlı ve Mahdumu	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
4	İsmail Fuad ve Şürekası	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
4	İslam Saç Ticarethanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
4	Kemal Ömer Tuhafiye Mağazası	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
4	Macid Mehmed Karakaş Tuhafiye Mağazası	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
4	Faruki İtriya Fabrikası	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
4	Teshil-i Maişet Türk Bakkaliye Mağazası	Belirtilmemiş	Reklam	Gıda
5	Osmanlı Kadınlar Alemine:	Belirtilmemiş	Duyuru	Kültür-Sanat
5	En Değerli Kadın	Feriha Kamran	Makale	Kadın hakları, kadın hareketi
5	İcmal-i Edebi	Emin Haki	Haber	Kültür-Sanat
5	Serab	Fatma Zehra	Edebi	Hayal kırıklığı/umutsuzluk
5	Takvim-i Hayatımdan: İftirak	C. Mağmumi	Edebi	Özlem
5	Hanım Mektupları	Reyhan	Mektup	Kadın hayatı
5	İştika	Muazzez Salih	Edebi	Hayal kırıklığı/umutsuzluk
5	Sevda ve Çiçekler	Selma Perihan	Edebi	Doğa
5	Şahika-i Ye's	M. Ekrem	Edebi	Hayal kırıklığı/umutsuzluk
5	İpham	Eşref Nesib	Edebi	Aşk
5	Kadınlar, Terbiye ve Ahlak Üzerine Olan Tesirleri Münasebetiyle Beşerin Menbalarıdır	M. Raik	Makale	Kadın hakları, kadın hareketi
5	Meşahir-i Nisvan: Jan Dark	Adil Beria	Biyografi	Dünya kadınları, Milliyetçilik
5	Diş Tabibi Mehmed Hüdaverdi	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen
5	Altay Fotoğrafhanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
5	Mehmed Balcı Kardeşleri Anonim Ticaret Şirket-i Osmaniyesi	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
5	İstikamet Eczahanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen

Tablo A.1.1: Devamı

5	Ethem Pertev Eczahanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen
5	Mehmed Karakaşzade Rüşdü Büyük Tuhafiye Mağazası	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
5	Bursa Pazarı	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
5	İsmail Fuad ve Şürekası	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
5	Kemal Ömer Tuhafiye Mağazası	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
5	İslam Saç Ticarethanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
5	Macid Mehmed Karakaş Tuhafiye Mağazası	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
5	Faruki İtriyat Fabrikası	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
5	Teshil-i Maişet Türk Bakkaliye Mağazası	Belirtilmemiş	Reklam	Gıda
5	Mebde-i Servet Osmanlı Anonim Ticaret Şirketi	Belirtilmemiş	Reklam	Finans
5	Osmanlı Pazarı	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
5	Mensucat-ı Dahiliye Mağazası	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
5	Doktor Ahmed Şükrü	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen
5	Memedeki Çocuklara Gıda-i Dakik Doktor Ziya	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen
5	İslam Pazarı	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
5	Nail ve Koyuncu Kardeşler	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
5	Şamlı Hacı Mustafa Efendi İdaresinde Şam Tatlıcısı	Belirtilmemiş	Reklam	Gıda
5	Halep Eczahanesi Beşir Kemal	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen
5	Bilmece	Belirtilmemiş	Bilmece	-
5	Hafta Mektubu	Yeni Şair	Köşe yazısı	Güncel, Eleştiri
5	Dert Ortağı	Belirtilmemiş	-	-
5	Açık Muhaberelerimiz	Belirtilmemiş	-	-
5	Güzellenmek Çaresi	Belirtilmemiş	Duyuru	Moda ve güzellik
6	Zelzele-i Ruh	Mahmud Sadık	Makale	Kadın hakları, kadın hareketi

Tablo A.1.1: Devamı

6	İtila-yı Tedrici	Feriha Kamran	Makale	Kadın hakları, kadın hareketi
6	İlham-ı Perişan	H. Zati	Edebi	Aşk
6	Hicran Bulutu	Hacer	Edebi	Hayal kırıklığı/umutsuzluk
6	Bedbaht Bir Kızın	Şakire	Edebi	Hayal kırıklığı/umutsuzluk
6	Melal Geceleri	Emine Ferhunde	Edebi	Hayal kırıklığı/umutsuzluk
6	Hüsran	M. Raik	Edebi	Aşk
6	İftirak-ı Aşk	M. Ekrem	Edebi	Aşk
6	Hanım Mektupları	Reyhan	Mektup	Kadın hayatı
6	Hayat-ı Temaşa Sükut-u Sanat	Ahmed Selami	Makale	Kültür-Sanat
6	Bilmece	Belirtilmemiş	Bilmece	Kültür-Sanat
6	Çocuk Duygusu	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
6	Mini Mini	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
6	Çocuk Kalbi	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
6	Ele Bakar Her Gün Bakar	Belirtilmemiş	Reklam	
6	İstikamet Eczahanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen
6	Macid Mehmed Karakaş Tuhafiye Mağazası	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
6	Altay Fotoğrafhanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
6	Mehmed Balcı Kardeşleri Anonim Ticaret Şirket-i Osmaniyesi	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
6	Kemal Ömer Tuhafiye Mağazası	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
6	Nail ve Koyuncu Kardeşler	Belirtilmemiş	Reklam	
6	Ethem Pertev Eczahanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen
6	İsmail Fuad ve Şürekası	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
6	Faruki İtriya Fabrikası	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
6	Mebde-i Servet Osmanlı Anonim Ticaret Şirketi	Belirtilmemiş	Reklam	Finans
6	Osmanlı Pazarı	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
6	Mensucat-ı Dahiliye Mağazası	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
6	Doktor Ahmed Şükrü	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen

Tablo A.1.1: Devamı

6	Hafta Mektubu	Eski Şair	Köşe yazısı	Güncel, Eleştiri
6	Dert Ortağı	Belirtilmemiş	-	-
6	Açık Muhaberelerimiz	Belirtilmemiş	-	-
6	Maarif Kütüphanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
6	Mehmed Karakaşzade Rüştü	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
6	Gündoğdu	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
6	Ele Bakar Her Gün Bakar	Belirtilmemiş	Reklam	
7	Muadele-i İctimaiye	Feriha Kamran	Makale	Kadın hakları, kadın hareketi
7	Köhne Teselliler	Ferid Mübin	Edebi	
7	Hüsrân	Fatma Zehra	Edebi	Hayal kırıklığı/umutsuzluk
7	Bir Kadının Not Defterinden	H. E.	Edebi	Hayal kırıklığı/umutsuzluk
7	Levha-i Melal	Şahud	Edebi	Hayal kırıklığı/umutsuzluk
7	Hanım Mektupları	Hadika	Mektup	Kadın hayatı
7	Kadınlıkta İtila	Raife Halil	Makale	Toplum ve aile
7	Takvim-i Hayatımdan: Rüya	M. Mağmumi	Edebi	Aşk
7	İftirak-ı Aşk	M. Ekrem	Edebi	Aşk
7	Bilmece	Eşref	Bilmece	Kültür-Sanat
7	Halep Eczahanesi Beşir Kemal	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen
7	Çocuk Duygusu	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
7	Maarif Kütüphanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
7	Mehmed Karakaşzade Rüştü	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
7	Dert Ortağı	Belirtilmemiş	-	-
7	Açık Muhaberelerimiz	Belirtilmemiş	-	-
7	Hafta Mektubu-Hanımlara	Fehmi Razi	Köşe yazısı	Kadın hayatı
7	Ertuğrul Ticarethanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
7	Müjde (Fotoğrafhane)	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
7	Karielerimizden Rica-i Mahsus	Belirtilmemiş	Duyuru	Kültür-Sanat
8	Resmin altında yer alan kısa bir yazı	Tevfik Fikret	Edebi	Milliyetçilik, politika

Tablo A.1.1: Devamı

8	Tebrik	Osmanlı Kadınlar Alemi	Duyuru	Milliyetçilik, politika
8	Meşrutiyet ve Kadınlar	Feriha Kamran	Makale	Milliyetçilik, politika, kadın hareketi
8	Tefekkür	İsmail Vedad	Edebi	Aşk
8	Aşk Hicranları	Sadiye İclal	Edebi	Hayal kırıklığı/umutsuzluk
8	Bir Kadının Not Defterinden	H. E.	Edebi	Hayal kırıklığı/umutsuzluk
8	Mavi Gözler	Ekrem Fazıl	Edebi	Hayal kırıklığı/umutsuzluk
8	Hanım Mektupları	Reyhan	Mektup	Kadın hayatı
8	Ertuğrul Ticarethanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
8	Müjde!	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
8	Gündoğdu	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
8	Mehmed Balcı Kardeşleri Anonim Ticaret Şirket-i Osmaniyesi	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
8	Ele Bakar Her Gün Bakar	Belirtilmemiş	Reklam	
8	Sünnetçizade Sünnetçi Mahmud	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen
8	İtizar	Belirtilmemiş	Duyuru	Kültür-Sanat
8	Bilmece	Belirtilmemiş	Bilmece	Kültür-Sanat
8	Bir İzah	Belirtilmemiş	Duyuru	
8	Hafta Mektubu /Şairmiş	Eski Şair	Köşe yazısı	Güncel, Eleştiri
8	Açık Muhaberelerimiz	Belirtilmemiş		
8	Ucuz, Sağlam, Mevsime, Modaya Muvafık Şık Ayakkabıları Almak İster misiniz?	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
8	Saf Yağcı Meşhur Cemaleddin Efendi Merhumun Kayınbiraderi Ahmed Arif ve Şeriki	Belirtilmemiş	Reklam	Gıda
8	Mehpare Mağazası	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
8	İşlemeci ve Şalcı Karabet	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik

Tablo A.1.1: Devamı

8	Rüşdü Fuad Terzihanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
8	Halep Eczahanesi Beşir Kemal	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen
8	Çocuk Duygusu	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
8	Maarif Kütüphanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
8	Mehmed Karakaşzade Rüştü	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
8	Rica-i Mahsus	Belirtilmemiş	Duyuru	Kültür-Sanat
8	Hafta Mektubu	Eski Şair	Köşe yazısı	Güncel, Eleştiri
8	Ertuğrul Ticarethanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
8	Müjde!	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
8	Gündoğdu	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
8	Mehmed Balcı Kardeşleri Anonim Ticaret Şirket-i Osmaniyesi	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
8	Ele Bakar Her Gün Bakar	Belirtilmemiş	Reklam	
8	Sünnetçizade Sünnetçi Mahmud	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen
8	Aram Nesilliyan	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
8	Ucuz, Sağlam, Mevsime, Modaya Muvafık Şık Ayakkabıları Almak İster misiniz?	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
8	Saf Yağcı Meşhur Cemaleddin Efendi Merhumun Kayınbiraderi Ahmed Arif ve Şeriki	Belirtilmemiş	Reklam	Gıda
9	Kadın İhtimaiyatı	Feriha Kamran	Makale	Aile ve toplum
9	Hanımlara	Fehmi Razi	Makale	Aile ve toplum
9	Kadın!	Emin Haki	Edebi	Kadın hakları, kadın hareketi
9	Akşam Duası	İsmail Vedad	Edebi	Aşk
9	İtiraf-ı Günah	Yaşar Nezihe	Edebi	Aşk
9	Şarkı	Yaşar Nezihe	Edebi	Aşk
9	Takvim-i Hayatımdan: Balkon	C. Mağmumi	Edebi	Aşk
9	Ezhar-ı Elem'den / Gidecektin!	H. Zati	Edebi	Ölüm

Tablo A.1.1: Devamı

9	Benim Zavallı Aşkı..	Eşref Nesib	Edebi	Aşk
9	Hanım Mektupları	Hadika	Mektup	Aile ve toplum
9	Bilmece	Belirtilmemiş	Bilmece	Kültür-Sanat
9	Halep Eczahanesi Beşir Kemal	Belirtilmemiş	Reklam	Sağlık ve hijyen
9	Çocuk Duygusu	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
9	Dert Ortağı	Belirtilmemiş	-	-
9	Açık Muhaberelerimiz	Belirtilmemiş	-	-
9	Maarif Kütüphanesi	Belirtilmemiş	Reklam	Kültür-Sanat
9	Mehmed Karakaşzade Rüştü	Belirtilmemiş	Reklam	Moda ve güzellik
9	Karielerimizden Rica-i Mahsusa	Belirtilmemiş	Duyuru	Kültür-Sanat

Ek-B: Kadınlar Alemi Gazetesinin Sırasıyla Tüm Sayılarının İç Kapakları

Şekil B1.1: Kadınlar Alemi Gazetesinin 22 Mayıs 1330 Tarihli Sayısının İç Kapağı

۲۹ مایس سنه ۱۳۳۰

نخشبته

برنجی سنه - نومبر ۲

باش محرر: فرجه کاسران

سنه ۱۵ آیلنی پوسته اجریله

آلنی آیلنی ۱۵ غروشدر

مالک اجنبه ایپول ۱۰ قرانی

آلنی آیلنی آتونه بوقدر

نسخه ۲۰ پاره در

قادیان عالمی

هیئت تحریریه مدیری: م. اکرم

کان یازیل درج ایملیپن ایملیپن

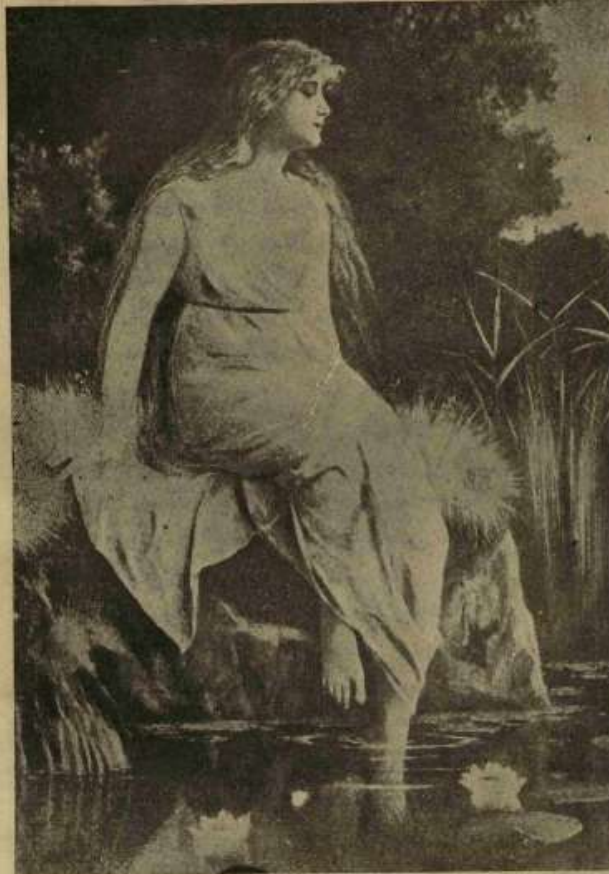
اعاده اولوغاز

محل اداره: باب عالی قارشوسنده

داغری مخصوصه در

نسخه ۲۰ پاره در

نخشبته اونلری چیقاره اجایی، ادبی، زسلی نظام غزته سیدر

تورکک جریانی اؤکنده

- ۱ -

قادیانک موقعی

شیمدی قلمی آله آلوبده بو
سرلوحه کاغدک اوزرینه وضع ایندیکم
وقت اوموزلومه یوکلندیکم موضوعک
اهمیت ودهشتی قارشینده پک زیاده
هیجان اینده بولونورم . بو بحث
دیگر بعض غیرمفیدونی نتیجه موضوعلر
کبی اولمش اولسه ایدی هیچ تردد
ایتمز ، چفالقلم یوروپوب کیدردم .
فقط بو ، هیئت عمومیه سیله برابر
اوقادار براحتشامله نظرلریمز اؤکنده
تجلی ایدیورکه محررینک و قارشینک
درین درین تفکرلره ، رعشه لره
دوشمه معنی امکان خارچنده در .

هان ایکی اوچ سنه اولوبورکه
اصل دوره کتایشنی ابراز ایدن ،
کرتک تطبیقآیه وکرتک نظریاتیه بزه
موجودیتی قوتلی برصورتده بیلدیرن
برتورکک جریانی مواجهه سنده بولو
نوبورز . حالا انتشار ایدن برمجوعه

شلاهک غاس نرمنی آصااب شبانده برمنای آتیش ایقاد ایدیور ...

موقوفه دن باشلا یارق یومی اسبوعی رساله لره ، صوکراری خلق آراسنه سراپت ایدهرک برچوق قلوبلرک آچیلماسه

Şekil B1.2: Kadınlar Alemi Gazetesinin 29 Mayıs 1330 Tarihli Sayısının İç Kapağı

Şekil B1.3: Kadınlar Alemi Gazetesinin 5 Haziran 1330 Tarihli Sayısının İç Kapağı

81

۱۸ حزران سنه - ۱۳۳۰

نخشبته

برنجی سنه - نومرو ۵

باسم محمد رومی : قریح طارمه

اشراق : سنه ۴۰ آلتی اپلی ۴۰ غرولشدر
مملک اجنبیه ایچین سنه ۱۰ فرانلیدر

درجه اولی نمایه اورانه اعاده ایدرلن

نسخه سی ۲۰ بارادر .

قادیلر عالی

صاحب امتیاز : ناجی

اداره عملی دایر عالی قادیلر سنه ۱۳۳۰
اعلامات ایچین معارف کتبخانه سی مدیریتته
مراجعت ایدلیدر .

مسکین رومو افور یازمیر قبول ایدرلنور .

نسخه سی ۲۰ بارادر .

مئانی قادیلرلنک تمالی و تکامله خادم ، اجتماعی ، ادبی هفته ک رسلی خام غریمیدر .

آک ده کرلی قادیلر :

ظریف برطرز قبول

حیات-ملک تکاملنه-تملق پوتون ندقیقات و تمیحات-گوسترکه،
ده کرلی قادیلرک شجره شفق سیاه سنه پوپون چوقوقلرک،
آفریه ، فکرلرله مسائل بنا و حیات حل اولونور .
قادیلرله وریله جک اهمیت ، برملک تمالی وندیسیله قدیر
اولونور . پوکون حادثات اجتماعیله ک دوچه نهیاده کی مضطبت
وسراتب مختلفه سی بر نقطه ده تمرکز ایدرک پوپون حامدک بر
سوزیه قطعی بر نوامیت اکتساب ایدر :
« بر ملنک نسوانی ، درجه ترقیبشک میزایدور . »
متفرق ، بدوی انسان کتله لرلی بر جمیت منتظه حالنه
افراغ ایدر عناصر مختلفه ک آک باشلیجه لرلن بریده انسانلرک
محرک حیاتلرلی نعیین ایدر قادیلردر . بر ملننه ، برکشله ده

والده ک یشتیر قیدی اولک دامادلرینه وطن ایچون پت ثابت ،
ابد حیات فکرلر تلیقچ ایچشدر .
او ، تولوره فقط ، دماغنده کوکلهشن حسابک ، قهرمان بر
مدافعی اولاراق ترک حیات ایدر . اولک نظریده آک پوپون بر
شی وارسه ، اوده : وطننه ، مملکتنه ، ایتدایشنه اولان
محبت و حرمتیدر .
قادیلرله وریله جک اهمیت پت پوپون . اعمال ایدلسی جنایتله
سیان برحالتدور . چونکه بر ملنک هرکون ده کیشنه فردلری
والده لک آغوش شفقتنده نمضو ایدرک بر « جمیت » تشکیل
ایدر . جمیتلرک بنا وادامه میانی ایسه ، حیاتک ناولدوغنی
ادراک و تمیز ایله قابلدور .

MILLI KÜTÜPHANE
ANKARA

Şekil B1.5: Kadınlar Alemi Gazetesinin 18 Haziran 1330 Tarihli Sayısının İç Kapağı

صاحب امتیاز: ناجی

باسمہ و سہ: فرید الدین

اداره جلی: باب عالی قاریسندہ دائرہ
مخصوصہ، اعلیٰ تاجین، مارف کتب خانہ
بی مدیریہ مراجعت ابدلیدر .

اشتراک: سنہ ۱۳۳۰ آئی ایلی ۲۰ غروشد
مالک اجنبیہ ایچون سنہ ۱۰۰۰ غروشد

قادیان عالمی

مساکمزمہ موافق یازیلر قبول اولدور

نسخہ سی ۲۰ یارادر

درج اولو میمان اوراق اعاده ایدیلر
نسخہ سی ۲۰ یارادر

عالمی قادیانیک تملی و تکامله خادم ، اجنبی ، ادبی هفته لاق رسللی خاتم مزین سیدر .

زکله روح

ترقی نروانہ — صلاح رجاء

حیاتک، قادیان نروانہ سی غیر ممکن، حیات اجنبیہ نیک
قادیانلر مساعی عمومیہ اشتراک اچمه دیک، عالمه تشکیل تندی
عالمه ایچنده ، ساحه اجتماعات و اقتصادات ده ، حتی ساحه
سیاسیات ده ، انسان صفتیه ، انسانیتک نصف مهمتی
تشکیل اچمک اعتباریه ، بوتون حقوق و امتیازات بشریه
صاحب بولونمادجه فیض و انکشاف ده ممکن اولامایه چقنه
اعتقاد ایدیلر ده وار ؛ بو ایمان و اعتقادده اولانلر دتر .
کرک محیطلر ده و کرک دیگر مدنی محیطلر ده
قادیانلرک حقوقی تحدید ، شیعدی بولوندقلری موقع دن
فضله بره و قی اولنر ده رد ایدیلرک چوق در . بولک ده طبیعی
بر نسبی وار . انکیز و فرانسز محیطلری هنوز قادیانلرک
بالجه حقوقی تصدیق ایدمک قدر قادیانلرک معارضلری
اقلیت ده بر اقاماملر . . . نوروج ، فلانڈیا ، یکی زه لاند
محیطلری درجه سنه واردماملر . . . فقط اوروپا ، آمریکا
و اوسترالیا محیطلری نه نسبت ایدیایرسه بزد معارضین
نسوانک ده اچوق اولدیغی سویله بیلیر ؛ بوسوز ییزی ده ،
محیطلر ده رجالک ، مدنی محیطلر ده کی رجال قدر صلاح
کسب اچمه من اولدقلری ملاحظه سنه استاد ایتدیر ییوز .
ترقیات و تکملات نسوان ، صلاح رجال ایله
علاقه داردر . بو علاقہ نظر دقه آئیرسه قادیانلرک
حق و حریت قارشى ، بوراده اک منور طبقه لردن
باشلا یرق ، اک اشائی طبقه لره قدر ، کیمی قلملریله ،
نشر ایشدکلری فکرلریله ، کیمی بریر طغیانلری

تورک بدیهه لردن بر نمونه : خاتمر من شکلا طرادده فصل خاتمه ل ایدام
ایدیورلر ، روحآده اعتلایه او درجه مستعددر .

فورانلری ، نفوذ تأثیرلریله ، کیمی ده سوقاق ده ،
چارشی ده ، یازارده درشانه تعرضلریله ،

MILLİ KÜTÜPHANE
ANKARA

Şekil B1.6: Kadınlar Alemi Gazetesinin 26 Haziran 1330 Tarihli Sayısının İç Kapağı

برنجی سه - نومرو ۷

پنجشنبه

نوموز ۳ - ۱۳۳۰

صاحب امتیاز: ناجی

اداره محلی: باب عالی قاضی سنده داڑه
مخصوصه: اعلانات ایچین معارف
کتیخانسی مدبریتته مراجعت ایدلیدر.
مسلكتمز موافق یازیلر قبول اولور.

نسخه سی ۲۰ یارادر

قادر علی

باسمه محمد رسی: قریحه طراسه

اشتراک: سنه لک آونسی بوته اجر نیله
۳۰، آتی آینی ۲۰ غروددر
مالک (جنبیه ایچین سنه لک) غرانددر

درج اولویمیا اوراق اعاده ایدلمز

نسخه سی ۲۰ یارادر

عائلی قادینلرک اعلالی و تکملته خادم، اجنایی، ادنی هفته انی رسملی خام غزتمسیدر

معادله اجتماعیه

انقلابات سیاسیة نك آنی اولان انقلابلری کی، انقلابات
اجتماعیه سریع و آنی اوله ماز. انك ایچیندر كه تدریجاً
حل دایره امکانه اولان «معادله» اجتماعیه - Equation
social، نك اشغال ایده چكی فكر زقی نه تدار دور
آندیش، تأمل جو دماغلر طرفدن اداره اولونورسه
موفقیت، مقصود اولان حقیقه قرابت اودرجه تحت
تأمین آلفش اولور.

بزم دایره اجتماعیه مرك، اك مضیق بختلرندن بریده
«سریق» نسوان، و دولا یسیله «ستر نسوان»
مسئله لریدر. بر قومك، بر هیئت اجتماعیه نك نمونه مصفری
اولان برعائله طرز حیاتی نظر تدقیقه آلاچق اولورسه؛
اوعائله نك حیات بختیارسی منتظم بر تقسیم اعمال ايله بر
موجودیت ارانه ایدیلیر. بر عائله ده تحکم، و قلب حکم
سورمسه، اوراده سعادتن زیاده کدورت؛ نشاطدن
زیاده کره نظره چار یار. چونک سریق افعال، سریق
وجدانك عدم وجودی استبداد اجتماعی تولید ایدر كه؛
بو اك چوق قادین حقوقی اوزرنده نمثل ایدر.

بو زید سوبله نیلیدیکی انقلابات اجتماعیه دائماً بطی
خطوولرله یورور، فقط مقدما، طلوع ایدن انقلاب
سیاسی ویلی ایتمکده کیلیمز. چونک، انقلابات سیاسیة نك
آرقاسنده مطلقاً بر تبدل اجتماعی واردر.

نه کیم، بزم مملکتیمزده اعلان مشروطیتی متعاب
افکار وعادات ده، و اك مهم بر مسئله اولان قادین روحیانی
اوزرنده ده كه بونلر معادلات اجتماعیه در - بر تحول،
بر یگیلک بدیدار اولمه باشلادی. فقط بونلر، غایت
اوقاق، تشبث، خرده بینی شخصیتلر در بونلر
آکلاشامی افکارك بر وحدت مطلقه قازاعلمی

MILLI KÜTÜPHANE
ANKARA

Şekil B1.7: Kadınlar Alemi Gazetesinin 3 Temmuz 1330 Tarihli Sayısının İç Kapağı

Şekil B1.8: Kadınlar Alemi Gazetesinin 10 Temmuz 1330 Tarihli Sayısının İç Kapağı

برنجی سه - نومرو 4

پنجشنبه

۱۷ تموز - ۱۳۳۰

مدير تحرير: اشرف نسيب

سنة ۱۰ آبان ۱۳۳۰
آلة آلي ۲۰ غرور
ملاك الامنية ۱۰ غرور

درج اولو نصابه اور او اعاده ايجاز

نسخه ۲۰ يارادر

قادر عالمی

باسم محمدوسي: قريش قلمنامه
اداره علي: باب عالي قارشينده دائرة
مخصوصه: اعلايات ايجاز: معارف
مكتبخانه: مديريته مراجعت ايدلميد
اعلاياتك: هر سطر ۵۰ يارادر

مسئله موافق باذین قبول اولور

نسخه ۲۰ يارادر

عالمی قادرینک تعالی و تکامله خادم ، اجتماعی ، ادبی هفته لى رسمی طام غزته سیدر

قادرین اجتماعاتی

اعظمك فكر لنده هپ استابول مكنتلری ، هپ خصوصی
معله لكار طولا شبور .. قیلر لنده آرزجی ، محبت وطنیه
اولانلر ، دائما به سنیل یالایان جاهل ، ای چوجو قلیز تعلیم
وتربیه ایکی دوشونورلر .

یوقاریده سوله دیکیز کی ، بوملک لنده قادرین اجتماعاتی ،
ویونک بر نتیجه سی اولان قادرین سربستینی قوراجیق دائما
تحصیل ، تربیه اطفاله اولان وقوف تامدن باشقا هیچ بر
شی ده کادر .

بهار اولدی کلمر البت دیبوردم ، چو او یاری وفا یی بکلوردم .

کچن مقاله مزده غریک مدنی مملکت لنده قادرینک ویونک بر
اشتیاق ایله توالی ایدن چاییشیلری اجتماعات و ذکر یاقی مدنی
براقاجق درجه ده ، سیاسی ایشلره بیله سر اجمت ایشلر کی
و - ی - بر صورتده اولسون موق اولد قلیز سوله مملدک ..
بزم نقطه نظر مزده کورده بوکی حالارک وجود یولی هر حالده
مکمل بر تربیه و ویونک لازم غیر معارف بولونان اساسی بر تحصیل
وابسته در ، بوسوزلر مژدن آکلا شیلورک : قادرین اجتماعاتی
تربیه و تحصیلک وجود یله قائمدر . مملکت مزده قادرین ذهینت
رفیقہ سی قورمق و بولار له فکر یاقی تحفیر ایشلک ایشلر سه ک
اول ایشلر ده غریب قادرینک مالک اولدو قلیز تربیه و تحصیل
قادرین مزده و برمه سی لازم کلمر . بوکون « اطفال مزده کوردو کز
اختراعات غیه ، فکر یه هپی علمله ، ذهینت ایله حصول
بولش زید لردن باشقا برشی ده کادر .

غریبدرک ، قادرینک تعلیمی ، تربیه سی ، تعلیمی
سوزلری استعمال ایدیلنجه مطلقا نظر تجسسز نوکنده استابول
عجیبی نمایان اولوبور . شهوت ، تحصیل و تربیه بر درجه یه
قادر تامین ایدمک استابولده مکتب یوقی ده کل « آنا »
صنفلری لک تشکیل یلک استفاده غش نتیجه لر تولید ایدر .
« صنایع » مکتبلری طالبانه فکر تامل و برهیلیر : و اطامل
استابولز پای تخت اولقی حبیله لغت معارفدن حصه یاب
اولایبور . یا آنا طولی ؟ . . اوراده بقیه حاک چوجو قلیز
براستابول چوجو قلی قادر تحصیل کورمش اولماسین ؟ . .

کچنر ده معله بر رفیقہ مله کوروشوبوردم . کندیس ،
طهرمه کیده چکی ، اوراده بکیره چکی تعلیم زمانشدن بحث
ایدیوردی :

- واقعا ، بر آرز مشکل اولاجیق ، نقل نه یاقی که
یونی انتقام ایشک مجبوریدر . چونکه استابول آرزجی اولسون
تربیه ایشلر ده و فکر یه دن مستفید اولوبور سه ده ؛ طهرمه ،
آنا طولی او قادر جاهل ، او قادر بیویا که . . .

رفیقہ مله بو سوزلری بزم کوکسی قایارندی . زبرا
کرک دارالمعات ، که که اثاث سلطانیسی ماذونه لریشک قسم

BİLLİ KÜTÜPHANE
ANKARA

Şekil B1.8: Kadınlar Alemi Gazetesinin 17 Temmuz 1330 Tarihli Sayısının İç Kapağı